

LAIŠKAS REDAKTORIUI

Apie šimtą židinių

GINTARAS BERESNEVIČIUS

Kai į rankas ėmiau pirmuosius „Naujojo Židinio“ numerius, buvau vis dėlto nustebęs. Pirmas įspūdis: „To dar nebuvo!“ Netikėtai skaidrus, blaivus, kritiškas, intelektualus žurnalas – su visa pagarba kitiems panašioms leidiniams – pasirodė nepaprastai ir išsyk europietiškas. Jis toks ir liko. Europietiškas, elegantiškas, žavus.

„Naujasis Židinys“ sugebėjo įveikti lengviausių kelių pagundą; jis galėjo pasirinkti referatyvaus, žinybinio, ezoterinio ar populiaraus žurnalo pobūdį. Pavyzdžių 1990 m., o ir šiandien, buvo ir tebėra pakankamai. Žurnalas teoriškai tapo liberaliu, intelektualiu, gravituojančiu, bet su saiku, į dešinę, katalikiškos pakraipos leidiniu. Tik apibrėžimai „NŽ“ nelabai tinka. Man tai tiesiog įdomus skaityti žurnalas, teikiantis aukšto lygio publikacijas nuo teologijos iki politinių analitinių straipsnių, nevengiantis aštrių kampų ir diskusijų ir, svarbiausia, užimantis savo vietą Lietuvos kultūrinėje padangėje (ar padangtėje).

„NŽ“ paprasčiausiai geras ir stiprus, tačiau, nepaisant šių privalumų – ir įdomus, o tai jau išvis keistas požymis.

Komplimentai, beje, nebūtinai, galima pasakyti komplimentą Mėnuliui, kad jis gražiai šviečia, ar židiniui, kad jis šildo, ar žolei, kad ji žalia, – bet tai natūralu. Kitaip jie nemoka.

Ne apie tai norėčiau pašnekėti. Šimtas „NŽ“ numerių ženklina ištisą epochą, sutilpusią maždaug į dešimtmetį. Tai koncentruotas istorijos tarpsnis, kurio intensyvumo dar patys nesuvokiame, lygiai kaip dar nesuvokiama, kas ima judėti ir rasti. Distancijos dar trūksta.

Kažkas aplink gražu, trapu, neapčiuopiama. Dvasiniame gyvenime iškilo trapios stiklinės struktūros, gražios struktūros. Mes nelabai tai pastebime, bet jos yra, spalvingos, nepakartojamos. Kultūros skurdas ir politinė tuštybė, baisi nevilts neleidžia pamatyti aplinkui graudžių ir nuostabių dalykų, kurie naujai atsirado ar naujai pasirodė trapūs.

Grakšti pradžios situacija, kurią mes dabar slapta nuo savęs pačių išgyvename, yra grakšti būtent savo trapumu ir pažeidžiamumu. Juk dabar kultūroje ir dvasioje randasi tai, kas veiks ar dominuos XXI amžiuje, jei, žinoma, nesubyrys. Retrospektyviai pažvelgus į paskutinį šio amžiaus dešimtmetį, kultūrinį jo peizažą, bus galima pastebėti daugybę daigų, kurie, tikėkimės, šakosis ir lapos po dešimtmečių. Tada bus aiškiau, ką per dešimtmetį pasiekėme.

Dabar tai tik daigai.

Kas per tą laiką įvyko, pasakyti ne taip paprasta. Pasikeitė civilizacijos. Iš Bizantijos pavaldumo perėjome į Romos. Tai jau įvykę, nors formalumai dar ne iki galo sutvarkyti. Esame nepatenkinti savimi, savo padėtimi – kultūrine, ekonomine, politine. Galima tą sąrašą tęsti. Tačiau jau tai, kad esame nepatenkinti, šį tą reiškia. Esame nepatenkinti, kad vienas ar kitas reiškinys, vienas ar kitas gyvenimo aspektas yra ne toks, kokio norėtume. Ir mes visiškai teisūs. Bet viena smulkmena: tas reiškinys *egzistuoja*. Keturi kultūriniai savitražčiai Lietuvoje yra pavojaus zonoje, bet jie yra. „Naujasis Židinys“ eina priešokiais, kartais jo numeracija tiesiog atrodo pasiskolinta iš Daniilo Charmso. Bet jis yra. Norėčiau tarti: Lietuvoje kultūrinio požiūriu yra visko. Tačiau plėtojama ne taip, kaip reikėtų, kaip norėtūsi, ir Lietuvos intelektualai (nebūkime naivūs), ganėtina

pajėgūs – neturi sąlygų savo potencialą pilnai išskleisti. Egzistuoja gera kultūra, esama gerų užuomazgų, gerų idėjų, tik visa tai įgyvendinama nepakankamai intensyviai. Antraip tariant – trūksta pinigų. Lietuvai nepaprastai reikėtų dar kelių ar keliolikos fondų, remiančių leidybinius, kultūrinius projektus. Bet kultūra yra pakankamai aukšto lygio, ir viskas būtų gerai, jei ne... jei ne bendras kontekstas, kiekvieną kultūrinį žingsnį ar iniciatyvą paverčiantis kažkokiu žygdarbiu ar greičiau Sizifo tiūsu.

Viskas gerai.

Bizantiškojo prado jungtis su romiškuoju kol kas duoda nekokių vaisių. Sumaištis didelė. Romos įstatymai su visa juos gaubiančia romiška pagarba teisei maišosi su bizantiškaisiais privatizavimų metodais. Sausas romiškas politikavimas su bizantiškai intensyvia ir viską nulemiančia užkulisine veikla. Išmirs tos bizantiškosios kartos, bet iki tol jos sugebės ganėtinai pridirbti.

Pildydamas naujausią priėmimo į darbą anketą, susiduriu su grafa „tautybė“. Na lietuvis aš, grynas lietuvis, na, bet negaliu aš tos grafos pildyti! Tai juk tas pat, kas klausti apie odos spalvą, – o koks kieno reikalas? Pusę didžiausio lapo užima grafa „valstybiniai apdovanojimai“, dar lapas – jame turi surašyti savo „nuopelnus Lietuvai“. Viešpatie, kas čia?! Atsiprašau, bet žmonės, turintys ką ten įrašyti, pernelyg padorūs, kad užsiimtu tokiais niekais; ši grafa skirta tiems, kurie anuomet buvo partsekretoriais, nes ten galima įpeizėti: „Buvau tyliojoje rezistencijoje“. Dar viena grafa – lytis. Už šią grafa, kaip ir už reikalavimą nurodyti tautybę, Vakaruose būtų galima paduoti į teismą. Apskritai – jei būčiau didelis vyras, pasiūlyčiau Lietuvoje pradėti teisti už idiotizmą. Tik, antra vertus, prisiminiau, kada tokį dokumentą pildžiau – taip, tai sovietinė anketa. *Pol, partijnost, gosudarstvennyje nagrody, jevrej ili ne jevrej*. Kažkoks biurokratas, prisiminęs geras dienas, nepatingėjo ir senąją sovietinę anketą tiesiog išvertė į lietuvių kalbą. Yra ten viskas. Ir – *izbiralis li vy v rukovodiaščije partijnyje organy*. Nagi mėšlas tai, kad ir kaip nesinori „NŽ“ puslapiuose taip burnoti. Bet tai tik žiedeliai. Verslo, ypač vidutinio ir lengvojo svorio atstovai, susiduria dar su ne tokiais dalykais. O pagal sunkiojo svorio verslo interesus Seimas paskubom ir nuolankiai keičia įstatymus. Ne, ponai, čia ne Roma. O jei Roma – tai Kaligulos laikų, su arkliais Senate.

Kokie mūsų laimėjimai po Nepriklausomybės atkūrimo? Kokie lūžiai, kokie teigiami lūžiai įvyko? Atsakinėti galima įvairiai, ir mano požiūris nebūtinai turi galioti kitiems. Visų pirma pirštusi mintis, kad gal tai demokratijos įsigalėjimas, tačiau nereikia jos pervertinti. Nežinau, ar taip visur, ar demokratinėse šalyse tai būtina, bet Lietuvoje partijų įvairovė – tik priedanga, iš esmės, laimėjus bet kokiai partijai, valdžią dalijasi ta pati asmenų grupė, atstovaujanti savo ir savo *sponsorų* klanu interesams. Gal tai ir yra demokratija, bet man nepaprastai gaila to šanso, kuris, galingųjų išjuoktas, taip ir liko marginalija, o prieš dešimt metų dar turėjo kažkiek trapių galimybių – konstitucinė monarchija. Monarcho egzistavimas politiką drausmina ir sukilnina, monarchas rūpinasi ne klanu, o visų interesais. Žinoma, mes pavėlavome, bet įsivaizduokime, kokie monarchai galėjo būti Jerzy Giedroycas ar Czesławas Miłoszas. O tokių asmenybių Europoje yra. Ir lietuviško kraujo, ir nebūtinai. Aristokratai yra padorūs ir atsakingi. Ir kraujo, ir dvasios aristokratai.

Vis dėlto norisi pastebėti tuos geruosius daigus. Daigai, nors ir turį didžiulės jėgos ir potencijos, nors savyje slepią ne tik būsimus grūdus, bet ištikus būsimus derliaus laukus, yra patys gležniausi. Ir gera šalna juos pakanda. O Lietuvoje kultūrai skirtos šalnos pasitaiko tik antradieniais, ketvirtadieniais ir šeštadieniais bei neporinėmis savaitės dienomis. Bet daigai jau pasėti ar greičiau patys pasėję save.

Tai ir teatrai, ir teatrų festivaliai, ir klasikinė muzika, ir retkarčiais pusėtinai lietuviškas popas, – tik šie reiškiniai turi finansavimo ir sponsoriavimo tradicijas, ir visame pasaulyje taip. Vakaruose remiami ir kultūriniai leidiniai – kitaip nė ten jų nebūtų.

Vienas bičiulis kultūrininkas, literatas, pasakojo man apie švedų instruktorių pamokymus lietuvių kultūriniam žurnalams. Atvažiavę švedai (žinoma, už neblogus pinigus) surinko keliolika kultūros spaudos atstovų

ir ėmė juos mokyti gyvenimo: kaip išsilaikyti kultūros leidiniui, kokią poligrafiją rinktis, kokią spaustuvėlę nusipirkti, kaip platinti tiražą ir patraukti autorius, kokias „Volvo“ markes pirkti redakcijai ir panašių gudrybių. Mūsų broliams lietuviams kai kas tuose pamokymuose pasirodė keista, ir mokytojų švedų buvo paklausta, kokia jų metinė apyvarta ir koks to pamokslininko atstovaujamo kultūros žurnalo biudžetas. Švedų kultūrinis ajatola kiek susidrovėjęs atsakė: tiražas net 500 egz., tad valstybės parama jam sudaro tik vieną milijoną dolerių. Jei tiražas siektų tik 200 ar, dar geriau, 100 egz., tas žurnalas būtų laikomas ypač elitiniu ir valstybės parama, žinia, būtų daug didesnė, nes valstybė kultūros politika siekia paremti žurnalus, turinčius mažiau prenumeratorių. Mat jie elitiškesni ir reikalingi didesnės paramos, nes valstybė negali leisti, kad elitiškesnės kultūros sluoksniai vien dėl savo elitiškumo ir specifikos nukentėtų.

Juokingiausia, kad tai ne anekdotas.

Galima tarti, kad pagrindinis pasiekimas per pastarąjį dešimtmetį – laisva spauda, laikraštinė ir elektroninė žiniasklaida. Be abejo, tai puiku. Tik kiek ta žiniasklaida nepriklausoma – tai jau klausimas. Už visos žiniasklaidos slypi kapitalas su savo interesais ir mugės zuikio ausimis. Atakuojami šiuo tarpu klanui nusibodę ar nebeįparankūs asmenys, ir bet koks dienraštis panorėjęs gali pakrapštyti savo dosjė ir nuversti bet kokį ministrą ar pusministrį. Verčiami tik kai kurie. Kodėl?

Galima pasakyti, kad šio dešimtmečio pasiekimas – nepriklausoma, netelefoninė, visuomenės daugumos interesams atstovaujama politika, bet tai juokinga. Bent iš tolo prie politikos priartėjus, aiškiai matyti: politikoje svarstomi labai jau *nekošerni* reikalai. Ankstyvasis įtakų ir jėgų pasiskirstymas – žiaurus, manyti, kad korupcija neapėmusi aukščiausiųjų ešelonų, naivu, nes kitaip jie nefunkcionuotų. Į politiką galima eiti, norint ir siekiant būti ir likti tauriam ir nepaliesam, tačiau tokiu atveju, nežaisdamas pagal taisykles, tu net nesugebėsi padaryti minimalios įtakos – tiems procesams, kuriuos „išgryninti“ pasiryžai. Politikoje gali būti „balta varna“, gali išlikti tyras – niekas tyru būti pasiryžusio Seimo nario nenušaus. Pats nusišausi, pamatęs, kas dedasi *ten* ir ką gali pakeisti, nepriėmęs *jų* žaidimo taisyklių. Arba nusiasmenini ir paklūsti, arba žaidi pats ir pralaimi. Tai žino prokurorai, tai žino žurnalistai, tai, galų gale žino verslininkai. O būti *funkcija* – nepavojinga. Tai reiškia, kad tu žaidi, kad žaidi pagal taisykles, kad užimi nustatytą vietą. O žaidžiant pokerį priešininkai paprastai nešaudomi. Juos tik mėginama apsukti. Juk jie priėmę taisykles.

Kas vis dėlto įvyko per šį dešimtmetį?

Vienas dalykas daugmaž aiškus. Jis neįvykęs, bet atsitikęs, nepasibaigęs, bet prasidėjęs – lengvai, graškčiai, nenumaldomai ir trapiai.

Tai net ne atsitikimas, ne įvykis, gal greičiau proceso pradžia; duok Dieve, kad tas laisvėjimo vyksmas tęstųsi.

Jo ženklų esama kultūrinėje spaudoje, kultūros savaitraščiuose ir mėnraščiuose, o ir kai kuriuose dienraščiuose – net ten yra gerų, pikta džiugių esė, liudijančių bizantizmo pabaigą. Ateina epocha, kurioje bus mąstoma laisvai – nesibijant anoniminio pykčio, keršto, po laisvo žodžio kylančių karjeros problemų, kurioje bus galima kalbėti neišsigandus, kad laisva tavo nuomonės raiška pakenks tau, o jei ir pakenks, tai turėsi priebėgą, kurioje galėsi išsilaikyti žaizdas.

Ta tiesa, nesutampanti su partine, pseudovalstybine, užsakyta tiesa – jau yra. Ji prakalbinama, jos balsu šnekama. O tiesos turinys paprastas: privalome būti laisvi. Nereikia tos baimės, šimtmečiais diegtos – baimės būti savimi.

Lietuvoje palengva, labai palengva tolstama nuo direktyvinės tiesos. Visas kvailesys sueina į administraciją, anketas, biurokratiją, ir tai nėra blogai: ryškėja tam tikro metafizinio padorumo kontekstas, kuriame pagaliau atsiranda laisvas, europietiškas, išsilavinęs, atsakingas ir kritiškas žvilgsnis į aplinką.

Tai lėta vidinė liberalizacija, pliuralistinis požiūris, sąlygojantis toleranciją kitaip manantiems ar kitaip atrodantiems, tai procesas, labai ilgas, bet jis jau prasidėjo. Tarp intelektualų tolerancijos daigai jau pastebimi,

o politika sustojus devyniasdešimtųjų lygmenyje: priešai aplink, priešai, o ne partneriai, bendrapiliečiai. Kultūrininkai, net labai skirtingi, jau susišneka. Europėjimas prasideda ne nuo apačios, ne nuo politikos, o nuo viršaus, t. y. nuo intelektualų.

Ir būtent intelektualų spaudimas (ir keli atsitiktiniai intelektualai politikoje) sąlygojo dar vieną didingą dešimtmečio įvykį. Tai suartėjimas su Lenkija, Lenkijos atradimas. Prieš dešimtmetį lenkai tebebuvo priešai, kaip ir amžiaus pradžioje bei viduryje. Dabar mes esame tylijoje, lengvoje konfederacijoje su lenkais. Kaip ten bus su NATO, sunku pasakyti, tačiau bendras lenkų–lietuvių karinis junginys – jau nepaprastai daug. Lenkija – NATO narė, ir, pavyzdžiui, jei eventualios karinės grėsmės atveju Litpolbatas atvyktų manevrams į Lietuvą ar būtų dislokuotas kur Alytuje, pavojus sumažėtų bent jau dvigubai.

Pamenu save apie devyniasdešimtuosius, kai įdėmiai sekiau visus lenkų ir Lenkijos judesius, ieškodamas aplinkui klastos ir sąmokslų, tačiau nieko panašaus nebuvo, bent jau Lenkijos valstybinėje politikoje, kuri vienprasmėškai palaikė Nepriklausomybės siekį; nereikia galų gale būti išminčiumi, kad suprastum, jog Lenkijai nepriklausoma ir draugiška Lietuva reikalinga. Apie mus nėra ko kalbėti. Bet čia geopolitiniai svaičiojimai ir nebūtinai: nuo XIV iki XIX a. pradžios buvome sąjungininkai ir draugai, šią tradiciją atgavinti ne taip jau sunku. Jei į lenkus dar prieš šešetą metų dairiausi įtariai, dabar, susitikęs su bičiuliais lenkais, jaučiuosi paprasčiausiai džiugiai: mes valkiojamės po Vilnių ar Varšuvą ir kibirais laistomės komplimentais. Kažkaip džiugu būti su lenkais. Mentalitetai panašūs. Istorija viena ir ta pati. Istorinės ir valstybinės reminiscencijos tos pačios. Patyrimai tie patys. Interesai analogiški.

Dažnai valdžios vyrai nepatenkinti, kad žiniasklaida įnirtingai puola jų pasaulį, tokį gražų ir skaistų, o nepastebi to, kas gera. Kad ir ką saktum apie žiniasklaidą, ji išties ištikima valdančiųjų priešininkė, bent jau kai kurių grupių, ir taip yra, viena vertus, dėl to, kad ji žiniasklaida ir toks jos darbas, antra vertus, dėl to, kad ji atspindi visuomenės nuotaikas, jaučia jas geriau nei ezoterinis valdžios pasaulis; o nuotikos – piktos, įniršusios, sarkastiškos ir kritiškos, ir tai, beje, gerai. Tai nereiškia, kad lietuviai – murmeklių tauta, tai reiškia, kad ji ganėtinai sveika tauta. Tauta, nuo kurios valdantieji nesisinori vėmti, arba gyvena gerovės visuomenėje ir jai jau nebesvarbu, ką krečia tie, viršuje, arba yra užguita ir prispausta tiek, kad jau yra praradusi bet kokią norą ir galimybę daryti socialinius ar visuomeninius judesius. Taigi viskas daugmaž neblogai. Tauta erzeliuoja, ir valdyti ją ne ką lengviau nei lenkus ar žydus. Ko dar reikia.

Vis dėlto Lietuva pajėgi, nepaisant nieko: atplyšusi nuo sužlugusios socialistinės ekonomikos žemyno, ji gana greitai pridreifavo prie Europos, parodžiusi, kad gali ir sugeba išlikti paviršiuje, nepaisydama tikrai ekstremalių išbandymų. Ir demokratijos, ir ekonomikos srityje Lietuva kiek lenkia net kai kurias buvusias satelitines socialistines valstybes. Tačiau sustoti, atsisėsti prieš veidrodį ir džiaugtis, kad tebesame gyvi ir gyvename geriau už sužlugusių valstybių ir ekonomikų pasaulį, tikrai neverta.

Nors visa tai, kas įvyko per pastaruosius metus, yra pasiekimas, ir paskutinis šio amžiaus dešimtmetis retrospektyviai bus vertinamas kaip garbingas metas.

Taip, korupcija, taip, nusikalstamumas, skurdas – ir viso to nepaisant, į priekį judama. Jei nebūtų erzelio, žiniasklaidos, mitingų, peticijų, šiaip rėkimo ir rypavimo, tas judėjimas būtų menkesnis.

Ir visa tai lydi nuojauta: Viešpatie, kaip viskas trapu! Tai gal ne Apokalipsės nuojauta. Tai pastebėjimas, kad daugybė dalykų, gerų, centruojančių ateities želmanis, tebėra didelio pavojaus zonoje. Nuo smulkiojo verslo iki kultūrinių leidinių, iki mokslo institucijų – toks išpūdis, kad aplink nenumatomais neapskaičiuojamais zigzagais kriokia kažkokie apsvaigę buldozeriai, ir nežinai, kada jie užlėks ant tavęs, kada – ant kaimyno. Dialogas su jais neįmanomas, jie – buldozeriai. Kai kada tai bus lyg Pilypas iš kanapių iššokusi nauja institucija, imanti reguliuoti tai, kas anksčiau sėkmingai gyvavo be jokių reguliuotojų. Ar įstatai, ar nuostatos. Ar nauja

struktūra, visiškai neaiškios prigimties, bet, pasirodo, turinti teisę ir pareigą reikalauti popierių, ataskaitų, gyvenimo aprašymų, pažymų, kad dar nenumirei, ir pasiaiškinimų – kodėl.

Taigi atsirado biurokratija. Ji stipresnė ir energingesnė už sovietinę, tačiau, žinoma, dar nepriaugo Vokietijos ar JAV biurokratijos lygio. Tai galinga jėga, gerai save finansuojantis klanas, teoriškai turintis administruoti ir struktūruoti, praktiškai užsiimantis savo reprodukcija ir plėtra. Tai natūralus valstybės raidos etapas (jei tikėsime sociologais), rodantis, kad valstybė pasiekė pakankamą lygį, jog galėtų išlaikyti gausų parazitinių sluoksnį. Kas žino, gal taip ir reikia? Jie galės sėkmingai susikukuoti su Briuselio biurokratija ir gal per laiką šalies viduje aprims.

O gal viskas taip, kaip ir turi būti? Visais laikais istorija paskirsto ir suskirsto panašiai. Tai, kas trapu, išlieka per amžius. Platonas tvers ir truks, kiek tik gyvuos žmonija, kokia Asirija įdomi tik asirologams. Gal visa, kas turi vertę, nuolatos kybo ant plauko. Ir, net tam plaukui nutrūkus, lieka. „Naujasis Židinys“ gali nutrūkti. Bet liks ta įtaka, kurią jis padarė protams ir kultūrai. Liks „NŽ“ išugdyti žmonės, būtent jo terpėje, jo aplinkoje atsiradęs gabaus intelektualinio jaunimo būrelis. Liks jo tradicija, idėjos, mentalitetas. „Naujasis Židinys“ jau yra įvykęs, ir niekas iš Lietuvos to įvykio neatims, net jei jis pasibaigs.

Reikia tikėtis, kad to neatsitiks, ir žurnalas peržengs kito tūkstantmečio slenkstį; jo vieta ten nužymėta nematomais rašmenimis.

O visa, kas aplink mus – ir netikrumas, ir tyli neviltis, ir grakšti nuolatinės pabaigos estetika, mirties ir baigmės potyriai, lydintys mus – gal tiesiog amžinybės atšvaitai mūsų sielose. Gal tai labai paprasta.

Gal tai tiesiog gyvenimo trapumas.

Vilnius, 1999 m. balandis

Gintautas Trimakas. ***. 1999. Fotografija

LIETUVOS METRIKA: KADA IR KAIP Į LIETUVĄ PATEKO JOS MIKROFILMAS

SIGITAS JEGELEVIČIUS

ĮVADAS

Karai ir okupacijos išblaškė Lietuvos archyvus. Bevežiojant daug kas dingo. Nemažai svarbių dokumentų atsidūrė svetur ir dėl mūsų archyvų reikalus tvarkiusių žmonių nerangumo, aplaidumo, nemokšiško. Ir netgi dėl piktos valios. Absoliučią daugumą Lietuvos archyvų, per karus ir okupacijas atsidūrusių Rusijoje, atgavome. Palankiausias metas buvo sovietmetis, kai archyvinė fondų kilnojimas vyko SSRS valstybės archyvų fondo erdvėje. Galima sakyti, kad atgavome viską, išskyrus tuos dokumentus, bylas bei knygas, kurie Maskvoje, Tverėje, Kostromoje ar kitur netyčia atsiskyrė nuo savo fondų ir pateko į vadinamąsias archyvines pabiras. O pabiros, kurių nepavyko identifikuoti, pakliuvo į Maskvos bei sričių centrų valstybės archyvus ar kitų valstybinių saugyklų kolekcijas. Tokių mūsų dokumentų paieškos būtų panašios į adatos ieškojimą šieno kupetoje. Tačiau teko sutikti žmonių, tvirtinusių, jog Maskvos saugyklų kolekcijose jie užtikę vieną kitą Lietuvai priklausančią senųjų aktų knygą, pažymėtą Vilniaus centrinio senųjų aktų knygų archyvo ženklu. Tad ieškoti dar galime.

Tik ką pažymėjome, jog 1945–1975 m. atgavome beveik viską. Po šiuo *beveik* slepiasi du mums labai svarbūs archyviniai fondai: Lietuvos Metrika ir Vilniaus universitetui funduotų dvarų dokumentų, kai kieno vadinamų pojėzuitinių dvarų dokumentais, rinkinys. Lietuvos Metrikos užlaikymo Rusijoje motyvai yra politiniai ir jie visiems (tiek mums, tiek rusams) aiškūs. Vilniaus universiteto fundacijų

archyvas yra kažin kokia keista, nesuvokiama išimtis. Tik nuo to mums ne lengviau.

Nepretenduojame į išsamų archyvalijų netekčių bei paieškų aprašymą. Toliau pateiksime tik kai kuriuos svarbesnius ar įdomesnius fragmentus.

ŠIS TAS APIE EUSIEJŲ ROZAUSKĄ

1957 m. Lietuvos archyvų žinybos vadovu tapo Lietuvoje niūriai pagarsėjęs Eusiejus Rozauskas (1907 07 25 – 1990 05 03 Maskvoje). Jis 1940–1941 ir 1944–1946 m. dirbęs NKVD tardymo skyriaus viršininku, 1941–1944 m. pirmoje pusėje tarnavęs SMERŠ'o struktūrose Pietų frontuose – mat, buvo gimęs Kijeve; 1941 06 22 ankstų rytą vokiečių motociklininkų buvo pažadintas viešbutyje Kretingos pakrastyje ir į Rytus turėjęs trauktis per Telšius...

Jo vaidmuo Lietuvos istorijoje visiškai aiškus. Kretingos apskrityje, o gal ir visoje zonoje, 1941 m. Rozauskas buvo įgaliotas koordinuoti deportacijas į Sibirą. Per jo rankas perėjo daugumos Nepriklausomos Lietuvos politikų, kariškių, antisovietinio pasipriešinimo svarbesnių dalyvių bylos. Paskui pateko į nemalonę ir pats atsidūrė sovietiniame lageryje.

1961 m. LSSR archyvų žinyba paleidžiama iš MVD sistemos. Tad štai nuo tol Rozauskas, įgavęs daugiau savarankiškumo, energingai ėmėsi susigrąžinti paskutinius Lietuvai priklausančius archyvinis fondus. Būdamas itin kategoriškas ir nelankstus, neretai konfliktuodavo su tiesioginiais viršininkais Maskvoje, niekuomet su jais nėra nė stikliuko

SIGITAS JEGELEVIČIUS (g. 1938) – istorijos daktaras („Lietuvos archyvų raida 1918–1970 metais“, 1976), docentas (1980),

VU IF Naujosios istorijos katedros vedėjas. Domisi archyvistika, XX a. Lietuvos istorijos problemomis.

išgėręs, ką vos ne atvirai demonstruodavo kitų respublikų archyvų vadovai ir dėl to pelnydavo palankumą. Ypač konfliktuodavo su Baltarusijos archyvų žinybos vadovu Abramū Azarovu. O juk su Baltarusija mus siejo bendri archyviniai interesai. Jie turėjo nemažai neteisėtai iš Lietuvos perduotų, bet Lietuvai priklausančių fondų dalių. Rozauskas prieš viršininkus Maskvoje netgi mėgdavo pasipuikuoti kalbų mokėjimu (subtiliai gilinosi į lietuvių kalbos niuansus, be rusų ir jidiš kalbų mokėjo vokiškai ir prancūziškai, skaitė ir gerai suprato lotyniškai bei lenkiškai). Tai viršininkams, neretai mokantiems tik rusiškai, nelabai patikdavo. Buvo bibliofilas, bet po jų sambūrius nevaikščiodavęs ir apskritai nelabai mėgęs viešumą. Knygoms kaupti turėjo puikių galimybių. Rozauskas praktiškai turėjo pirmumo teisę Vilniaus antikvariato užkulisiuose pasirinkti knygas, kol antikvariatui vadovavo Pesė Nedzvieckytė ar Nedzvieckaja. Gerų leidinių yra nupirkęs ir Lietuvos archyvų bibliotekai. Mėgo lietuvių pasakas. Jų visumą laikė lietuvių tautiniu epu. Turėjo puikų Lietuvos bei Rytprūsių karinių topografinių žemėlapių rinkinį, kurį išsivežė į Maskvą, išsikeldamas ten 1987 ar 1988 metais. Darbe buvo gan smulkmenišką, vos ne viską stengdavosi daryti pats ar bent į viską išsigilinti. Tad daug ko nespėdavo padaryti. Itin įtarus. Pavaldiniams didesnės iniciatyvos neleisdavo. Neretai darbuotojus šiurkštokai išbardavo. Netgi kumščiu stalą padaužydavo. Dažnai visai be reikalo. Eusiejus Rozauskas visą laiką kažko bijojo. Tai, ko gero, visai nesunku suprasti. Po savo lova jis visuomet turėjo patogų aštrų kirvį. Matyt, tikėjo si vizito... Po arešto ir lagerio jam nebuvo leidžiama turėti pistoleto...

Tai tik keli bruožai portreto sovietinio veikėjo, kilusio iš komunistinio pogrindžio ir tame pogrindyje buvusio ne šiaip kokios nors „jačėikos“ nariu, o dirbusiu vadinamąjį konspiracinį darbą. Tokių prieškarinio Lietuvoje buvo ne šimtai, bet dešimtys, o gal tik vienetai. Jo veikla NKVD struktūrose – atskira plati tema.

Rozausko čekistinė prigimtis šaukė ieškoti ir įtarti, kad kiti kažką slepia. Tad labai įsiklausydavo į kitų mintis, kad Maskvos ar kituose archyvuose rei-

kėtų ieškoti Lietuvos archyvams priklausančių fondų ir juos atsivežti į Lietuvą. Visa tai turėjo šiek tiek tokios įtakos jo sprendimams ir apie Lietuvos Metriką. Beje, Rozauskas mėgdavo ir tam tikrą paslaptinumą, kad netikėtai kam nors pokalbyje padarytų staigmeną. Nepakęsdavo, jeigu koks nors archyvistikos klausimas, aptartas prie keturių akių, netikėtai būdavo iškeliamas viešumon be jo pritarimo. Paprastai tai sužlugdydavo klausimo sprendimą.

ĖJIMAS LIETUVOS METRIKOS KOPIJŲ LINK

Šių eilučių autorius 1962–1972 m. dirbo Archyvų valdyboje ir kuravo valstybinių archyvų kompleksavimo naujais dokumentais reikalus (su Rozausku dirbti dar nereiškė būti jo mokiniu; jis visur matė tik pavaldinius ir mokinių neieškojo). Tad pasinaudodami atsiminimų kruopelėmis ir to meto oficialiais dokumentais, kurių projektus (neretai keletą variantų) teko kurti, pabandysime rekonstruoti Lietuvos Metrikos mikrofilmo išsigijimo aplinkybes. Žinoma, nepretenduojame į visos istorijos atkūrimą. Atmintis ir kiti šaltiniai leidžia, kaip paprastai, atkurti tik tam tikrą istorijos dalį. Dar dalelę būtų galima atkurti pasižiūrėjus į Maskvoje tuo klausimu gautų iš Lietuvos raštų rezoliucijas, pridodant Maskvos archyvininkų atsiminimų žiupsnelį.

Mes nemanome, kad mūsų, tuomet jaunų ir dar energingų, nenusivylusių darbu žmonių mintys, kalbos, siūlymai galėjo turėti didesnės reikšmės (tokia šiek tiek pasimokiusių žmonių grupelė archyvuose formavosi septintame dešimtmetyje). Atrodo, kad Lietuvos Metrikos klausimu Rozauską daugiau įtakojo tuometinis Knygų rūmų direktorius Antanas Ulpis, kurį Rozauskas stebėtinai gerbė (beje, Rozausko bičiulis Ulpis nuo jo vis tik nuslėpė, kad Knygų rūmų saugyklose yra ne tik žydų šventųjų knygų, bet IYVO dokumentų, nors Rozauskas tai vis įtarinėdavo). Įtakos turėjo ir lietuvių istorikų pageidavimai.

Neabejotina, kad Lietuvos Metrikos mikrofilmų išsigijimo prioritetas priklauso Lietuvos mokslų akademijos bibliotekai bei Istorijos institutui. Bet jie

įsigijo tik kai kurių knygų mikrofilmus, nebuvo nuoseklaus siekio. Mums, kaip viršininką kartais lydėjusiam darbuotojui, yra tekę girdėti vieną kitą pokalbį su aukščiausiais SSRS archyvų sistemos vadovais. Tuomet SSRS Vyriausiosios archyvų valdybos viršininkas buvo MVD administracinės tarnybos eksgenerolas majoras Genadijus Belovas, pakankamai grubus žmogus ir ne itin palankus vadinamiesiems „nacmenams“, bet archyvistikoje gana sąžiningai laikęsis bendrųjų taisyklių. Kur kas dalykiškesni ir neabejotinai intelektualūs buvo tos valdybos skyrių viršininkai ir jų pavaduotojai. Pats Rozauskas gana nepalankiai atsiliepdavo apie Belovą ir kažką žinojo apie pastarojo doktorato bei docentūros neskelbtinas aplinkybes.

Bene 1967 m. pirmoje pusėje su Rozausku dalyvavome eiliniame pokalbyje Maskvoje pas Belovą. Matyt, iš anksto tartasi, kad bus kalbama archyvų komplektavimo klausimais, tad pokalbyje dalyvavo ir komplektavimo skyriaus viršininkė Tatjana Kolenkina. Šiaip ji buvo gana palanki Lietuvos archyvams, bet kur kas palankesnis buvo jos pavaduotojas Andrejus Jelpatjevskis. Rozauskas, be kita ko, pradėjo įrodinėti, kad dabar jau Lietuvoje esančios visos sąlygos (neseniai buvo pradėtas eksploatuoti nau-

jas to profilio pastatas Gerosios Vilties gatvėje) saugoti tokius svarbius ir pagal sovietinius (taip pat ir pagal europinius) archyvistikos principus Lietuvai neabejotinai priklausančius fondus kaip Lietuvos Metrika ir pojėzuitinių dvarų dokumentai. Belovas gana greitai grubokai nutraukė Rozausko kalbą ir kategoriškai pasakė, kad šis klausimas seniai aiškus, tad ateityje jo nereikėtų kelti nei raštu, nei žodžiu. Ir grūmodamas pirštu užbaigė temą: *Eusej Abramovič, zarubite eto sebie na nosu!* Tokiam nurodymui teko paklusti, tuo klausimu neinicijuoti jokių raštų ir apskritai apie tai nekalbėti.

Atmintyje kirba mintis, kad pirmieji kontaktai su Maskva dėl Lietuvos Metrikos kopijavimo buvę dar 1966 m. gale. Tik to negalime patvirtinti dokumentuotai.

Rozauskas buvo gana ambicingas žmogus ir taip lengvai pasiduoti neketino. Tik jo ambicijas reikėjo tinkamai nukreipti (ne visuomet tai pavykdavo). Negalime pasakyti, ar apie tai grįžęs į Vilnių jis su kuo nors kalbėjosi, ar ne. Netgi negalima tvirtinti, ar apie Lietuvos Metrikos dalykus iki tol jis buvo kalbėjęs su neseniai Centrinio valstybinio istorijos archyvo direktoriumi tapusiu Domu Butėnu, 1957 m. pavasarį tapusiu pirmuoju lietuviu

Prieš išvykstant į Archyvistų kongresą Maskvoje. Iš kairės: Eusejus Rozauskas, Sigitas Jegelevičius, Mečislovas Jučas. 1972. Nuotrauka iš Lietuvos vaizdo ir garso archyvo

šiam archyve, pradėjusiam veikti nuo 1957 m. sausio pradžios.

KOPIJOS UŽSAKYMO PERIPETIJOS

Tik po eilinės kelionės į Maskvą 1967 m. gale Rozauskas išsikvietė šių eilučių autorių ir liepė parašyti į Maskvą raštą dėl Lietuvos Metrikos kopijavimo. Pats Rozauskas nėra parašęs net paprasčiausio rašto, bet labai mėgo raštus redaguoti. Sakėsi susitaręs su SSRS Centrinio valstybės senųjų aktų archyvo (CGADA) direktoriumi Venjaminu Šumilovu, o Kolenkina iš principo neprieštaravusi tokiam mūsų siekiui. Gal būta kokių nors mums nežinomų tokio palankumo priežasčių.

1967 m. gruodžio 22 d. raštas į CGADA buvo pasirašytas¹. Rašte išdėstyta, kad didėja susidomėjimas Lietuvos Metrika ir mokslo darbuotojai norėtų turėti Lietuvoje jos kopiją, o tai atpigintų tyrimus, nes nereikėtų važinėti į brangiai kaštuojančias komandiruotes. Prašėme pranešti, ar archyvas galėtų perduoti mums visą Lietuvos Metrikos mikrofilmo komplektą. Ir gana operatyviai gavome 1967 12 28 Šumilovo raštą². Klausimas iš esmės jau buvo aptartas žodžiu, tad čia trumpai tepasakyta, kad CGADA sutinka mikrofilmuoti Lietuvos Metriką ir išsiųsti mums *negatyvą*, tad laukia tik užsakymo. Rozauskas, karčios darbo NKVD patirties pamokytas, vengė ant raštų rašyti rezoliucijas, pagal kurias matytusi aiški jo pozicija sprendžiant klausimą. Tad ir ant to raštelio užrašė savo įprastą rezoliuciją: „dr. Jegelevičiui. Prašau skubiai pasikalbėti. 1968 I 8“ (99% jo rezoliucijų buvo rašoma rusiškai). Mums reikėjo planuoti pinigų, tad norėjosi žinoti, kiek apytikriai būsią mikrofilmo kadrų (1 mikrofilmo kadrą kainavo tik 4 kap.) ir kiek truksiąs pats mikrofilmavimas. Vis tik šis gana lengvai sutartas sandėris Maskvoje kažkam nepatiko. Manytume, kad CGADA viršūnėse buvo rimta opozicija Šumilovui.

Ir ne tik jam. Pastarasis paskambino Rozauskui, pranešė, kad negalys patenkinti mūsų norų, ir atsisakė vykdyti užsakymą. Vėl atkreipkime dėmesį: veikė telefoninė teisė, nepaliekanti jokių raštų.

Tad jau visai netikėta buvo gauti CGADA direktoriaus pavaduotojo Vladimiro Kozlovo 1968 11 26 raštą⁴, kuriame prašoma skubiai pranešti, ar Archyvų valdyba užsakysianti Lietuvos Metrikos *negatyvą* ir už kokią sumą būsiąs tas užsakymas, nes darbą reikėsią įrašyti į CGADA 1969 m. planus. Rašte buvo ir tokio netikėto posūčio paaiškinimas: Lietuvos Respublikinė biblioteka paprašė pranešti apie jos užsakymo mikrofilmuoti Lietuvos Metriką vykdymą. Ko gero, tai buvo dar 1967 m. užsakymas. CGADA, matyt, nė nesiruošė daryti šiai bibliotekai mikrofilmo. Kai pradėta mikrofilmo atkakliau reikalauti iš dviejų institucijų, CGADA nusprendė nusileisti ir mikrofilmo pirmenybę atiduoti tos pačios archyvų žinybos institucijai, o ne Kultūros ministerijai pavaldžiai bibliotekai. Ant šio rašto Rozauskas užrašė tokią rezoliuciją: „dr. Jegelevičiui. Šiandien telefonu susitariau su dr. Šumilovu, kad išsiųs sąskaitą ir šitą darbą įrašys į kitų metų planą, prašau į CGADA pasiųsti patvirtinamąjį raštą. 1968 12 3“³. Nedelsiant jau kitą dieną į CGADA buvo išsiųstas oficialus užsakymas mikrofilmuoti Lietuvos Metriką⁵.

Netrukus buvo gauta 4 002, 87 rb. sąskaita, dar iki metų pabaigos į Maskvą pervesta 1 450 rb. ir pažadėta likusią sumą sumokėti 1969 m. Buvo labai įdomu, kiek mikrofilmavimo laboratorija pajėgs padaryti per metus. Į tai CGADA direktoriaus pavaduotojas Kozlovas 1969 02 03 raštu nuramino, esą laboratorija galinti atlikti darbų už bet kokią sumą, jeigu tik mes laiku sumokėsime už darbą⁶. Birželio pabaigoje į Maskvą buvo pervesti likusieji pinigai, o taip lauktų mikrofilmų vis dar nebuvo. Per tą laiką pasikeitė CGADA vadovybė: direktore tapo žinoma archyvininkė Marija Avtokratova, o jos pavaduotoja – S. Nefiodova. Vilniuje ne juokais

¹ LCVA. – F. R-234. – Ap. 2. – B. 811. – L. 1.

² *Ibid.* – L. 2.

³ *Archyvų valdybos 1968 01 19 raštas į CGADA* // *Ibid.* – L. 2^a.

⁴ *Ibid.* – L. 3.

⁵ *Ibid.* – L. 3^a.

⁶ *Ibid.* – L. 6^a.

buvo susirūpinta Lietuvos Metrikos mikrofilmavimo realumu⁷.

SENIAUSIŲ LIETUVOS METRIKOS KNYGŲ KOPIJOS PASIEKIA VILNIŲ

Pagaliau 1969 m. rugpjūčio 6 d. archyvų valdyboje buvo gautas siuntinėlis su pirmaisiais mūsų užsakymu nuosekliai pradėtai gaminti Lietuvos Metrikos mikrofilmais, o siuntinėlyje buvo ir CGADA 1969 07 10 raštas⁸, kuriame pažadėta kitus mikrofilmus atsiųsti, kai tik jie bus padaryti. Nesitveriant džiaugsmu, jau kitą dieną Vilniuje buvo surašytas Lietuvos Metrikos mikrofilmų priėmimo–perdavimo aktas, kuriuo šių eilučių autorius perdavė laikinai einančiai Centrinio valstybinio istorijos archyvo (CVIA) direktoriaus pareigas Lorai Gecmanas (direktorius Butėnas tuomet atostogavo ir šios iškilmingos akimirkos nematė) Lietuvos Metrikos knygų Nr. 1–43 mikrofilma, padarytą pagal Archyvų valdybos užsakymą⁹. Ten buvo 26 840 mikrofilmo kadru. Bet, mūsų nusivylimui, buvo gautas tik mikrofilmo pozityvas. Negatyvo CGADA nenorėjo duoti, nors buvęs direktorius Venjaminsas Šumilovas buvo pažadėjęs. Turėdami mikrofilmo negatyvą, mes patys Vilniuje būtume galėję daryti kopijas, o pozityvas būtų archyvo skaityklai. Jautėme, kad CGADA egzistuojanti opozicija dėl Lietuvos Metrikos kopijos perdavimo Lietuvai dar sustiprėjo, pasikeitus archyvo vadovybei.

Dabar, praėjus 30 metų, kai atsirado kitų techninių galimybių, galima svarstyti tų mikrofilmų kokybės klausimą. Bet tuomet Maskvoje geriau mikrofilmų niekas nedarė. 1969 09 30 šių eilučių autorius perdavė jau tikrajam CVIA direktoriui Domui Butėnui antrą mikrofilmo pozityvo siuntą: Lietuvos Metrikos knygų Nr. 44–73 13 419 kadru¹⁰. Pagaliau 1969 12 12 CGADA direktorė Marija Avtokratova pranešė siunčianti paskutinę užsakymo dalį – 62 028

mikrofilmo kadrus¹¹. Naujųjų metų išvakarėse Butėnui buvo perduoti šie Lietuvos Metrikos knygų Nr. 74–148 mikrofilmai¹².

Po metų biurokratinio stumdymosi šie pirmieji mikrofilmavimo metai teikė nemaža vilčių: per metus gavome maždaug kervirtadalio Lietuvos Metrikos knygų mikrofilmus! Vis dėlto šiek tiek neramino Avtokratovos 1969 12 12 rašto pabaiga: „Užsakymas įvykdytas“. Negera nuojauta pasitvirtino: slinko mėnesiai, o iš Maskvos nesulaukėme nei naujų sąskaitų, nei mikrofilmų, nei paaiškinimų. O mes buvome prašę mikrofilmuoti visą Lietuvos Metriką.

Šių eilučių autorius 1970 m. birželio 4 d. kalbėjosi telefonu su CGADA direktore Avtokratova. Paaiškėjo, kad nežiūrint mūsų prašymo mikrofilmuoti visą Lietuvos Metriką, archyvas mums pateikė sąskaitą tik nedidelei Lietuvos Metrikos daliai, o 1970 m. iš viso nutraukė mikrofilmavimą. Formalus pretekstas – nebuvo atnaujinta paraiška¹³. Avtokratova telefonu žadėjo patikslinti ir pranešti, kiek maždaug kainuos likusių Lietuvos Metrikos knygų mikrofilmavimas bei kokios yra techninės mikrofilmavimo galimybės. Tiesiog nusistebėjo (?!), kad mes negavome mikrofilmo negatyvo. Žadėjo jį išsiųsti, nes Maskvoje jis, esą, pasilikęs dėl nesusipratimo. Visus nesklandumus ir nesusipratimus aiškino tuo, jog keitėsi archyvo vadovybė. Vis dėlto pokalbyje jautėsi įtampa. Tai patvirtino mūsų įtarimus: aukščiausioji archyvų vadovybė Maskvoje mainais už Lietuvos sutikimą nekelti tarnybiniu lygmeniu Lietuvos Metrikos klausimo pritarė jos mikrofilmo pardavimui Lietuvai, bet CGADA tam sandėriui buvusi gana stipri opozicija: nenorėta iš savo rankų išleisti net Lietuvos Metrikos kopijos.

„NENUGALIMOS“ KLIŪTYS

Nuojauta neapgavo. Avtokratova 1970 06 22 raštu Lietuvos archyvų valdybai pranešė, kad 1970 m.

⁷ *Ibid.* – L. 10.

⁸ *Ibid.* – L. 11.

⁹ *Ibid.* – L. 12.

¹⁰ *Ibid.* – L. 14.

¹¹ *Ibid.* – L. 15.

¹² 1969 12 30 aktas // *Ibid.* – L. 16.

¹³ S. Jегelevičiaus 1970 06 09 pažyma apie Lietuvos Metrikos mikrofilmavimo eigą // *Ibid.* – B. 898. – L. 67.

negalės tęsti Lietuvos Metrikos mikrofilmavimo, nes laboratorija perkrauta darbais¹⁴. Darbai galėsia būti tęsiami tik 1971 m. (galimybės: 30–40 tūkst. kadru per metus). O likusioms 515 Metrikos knygų bei kartotekoms kopijuoti reikėsia dar apie 10 000 rb. Ir vėl Eusiejaus Rozausko rezoliucija: „drg. Jegelevičiui. Prašau pasikalbėti. 1970 06 30“. Po šio pokalbio ir atsirado skundžiamasis 1970 07 07 raštas Genadijui Belovui: CGADA nepagrįstai uždelsė Lietuvos Metrikos kopijavimo darbus, tokiomis tempais dirbant kopijavimas užsitęs 5–6 metus, o mes norėtume jį užbaigti ne vėliau kaip 1972 m.¹⁵ Atsakydamas SSRS Vyriausios archyvų valdybos skyriaus viršininkas Vsevolodas Caplinas, buvęs itin palankus Lietuvos archyvams, Belovo pavedimu 1970 07 21 raštu pranešė, kad susitarta su CGADA, jog kopijavimas bus baigtas ne vėliau kaip 1973 m.¹⁶

Mums tik beliko prašyti, kad CGADA tęstų mikrofilmavimą ir greičiau atsiųstų sutartą Lietuvos Metrikos pirmų 148 knygų mikrofilmo negatyvą¹⁷. Po dviejų mėnesių Avtokratova šiaip taip pažadėjo tik kitais (1971) metais padaryti 50 000 kadru mikrofilmų¹⁸. Praėjo daugiau kaip pusė metų. Nebeapsikentę vėl paprašėme CGADA direktorės greičiau atiduoti mums 148 knygų mikrofilmo negatyvą, už kurią buvo sumokėta jau prieš kelerius metus, ir bent kiek padaryti mikrofilmų iš tų žadėtų 50 000 kadru. Mes buvome labai susirūpinę dėl tokio delsimo mikrofilmuoti Lietuvos Metriką¹⁹. Ir iki birželio 24 d. CGADA direktorės pavaduotoja S. Nefiodova Lietuvos archyvų valdybai pranešė naują delsimo versiją: archyvas niekaip negali vykdyti Lietuvos užsakymų, nes mikrofilmavimo laboratorija labai apkrauta (tai senas delsimo pagrindo variantas), be to, trūksta mikrofotojuostos (tai naujas motyvas, panašus į tiesą, nes tais laikais visuomet ko nors trūkdavo)²⁰. Savotiškas žaidimas tęsėsi. Po eilinės Rozausko rezoliucijos „drg. S. Jegelevičiui. Pra-

šau pasikalbėti. 1971 07 27“ ir šių eilučių autoriaus bei rezoliucijos autoriaus atostogų 1971 08 19 į CGADA buvo išsiųstas tiesiog provokacinis raštas: jeigu tam archyvui trūksta mikrojuostos ir tik dėl to archyvas negali įvykdyti Lietuvos užsakymo, tai Lietuvos archyvų valdyba galinti jiems išsiųsti tiek juostos, kiek jiems reikėtų pagaminti ir negatyvui, ir pozitivui²¹. Mes tos juostos tikrai turėjome pakankamai. LSSR institucijoms, prašant fondų, limitų ir paskyrų tokiems dalykams, visuomet buvo sakoma, jog reikia skubiai kopijuoti kitur esančius Lietuvos istorijos dokumentus. Ir Lietuvos archyvų valdybai beveik visuomet buvo skiriama tiek, kiek prašyta ir mikrofotojuostos, ir kino juostos, ir garso įrašų juostos. Neretai net susidarydavo perteklius. Negalima skųstis, kad tokiems dalykams 7 dešimtmečio pabaigoje ir 8 dešimtmečio pradžioje archyvams nepakakdavo materialinių resursų, kurių šiaip trūkdavo. Piniginių asignavimų šiems resursams išpirkti taip pat pakakdavo, tik reikėdavo juos sunaudoti griežtai nustatytu laiku.

Pustrečio mėnesio CGADA opozicija Lietuvos Metrikos kopijavimui „virškino“ šį netikėtą Vilniaus pasiūlymą, kol pagaliau 1971 10 04 CGADA direktorės pavaduotoja S. Nefiodova šaltai paaiškino: mikrofilmavimo laboratorija labai apkrauta darbu. Ir tik 1972 m. archyvas galės padaryti 20 Lietuvos Metrikos knygų *pozityvus* (apie 10 000 kadru). Ir tai tik su sąlyga, jeigu tuo metu laboratorija mikrofilmuos neišardytas didelio formato knygas²². Tas motyvas labai panašus į tiesą. Tik turėkime galvoje tai, kad sovietmečiu valstybiniai archyvai savo „arsenale“ turėjo labai daug motyvų, kai negalėdavo ar nenorėdavo kam nors duoti dokumentų skaitykloje (pvz., byla restauruojama, byla mikrofilmuojama, byla kataloguojama, byla knygriškykloje ar pas archyvo darbuotojus ir pan.), ir interesantui neretai nusibosdavo ieškoti.

¹⁴ *Ibid.* – L. 68.

¹⁵ *Ibid.* – L. 69.

¹⁶ *Ibid.* – L. 70.

¹⁷ *Archyvų valdybos 1970 09 08 raštas CGADA* // *Ibid.* – L. 71.

¹⁸ *CGADA 1970 11 05 raštas Archyvų valdybai* // *Ibid.* – L. 72.

¹⁹ *Archyvų valdybos 1971 05 16 raštas į CGADA* // *Ibid.* – L. 73.

²⁰ *Ibid.* – L. 74.

²¹ *Ibid.* – L. 75.

²² *Ibid.* – L. 76.

LIETUVOS METRIKOS MIKROFILMAVIMAS TĘSIASI

Ir vėl Rozauskas ėmėsi savo mėgstamo darbo – Maskvos viršininkams skūsti jų pavaldinius, nes pastarieji irgi kartais pridarydavo Lietuvai nemalonumų, ne visai pagrįstai apskūsdami Lietuvos valstybinių archyvų institucijas. 1971 11 29 buvo parašytas graudokas raštas SSRS Vyriausiosios archyvų valdybos viršininko pavaduotojui S. Malitikovui, kuris Lietuvai buvo palankus²³. Vėl prašėme paveikti CGADA valdybą, kad gautume mikrofilmo pozityvą ir negatyvą, nes dingsta (lieka nepanaudoti ir atimami) tam skirti asignavimai iš LSSR biudžeto, kuriuos ne taip lengva gauti. Tai buvo tikra tiesa. Ir tik 1972 02 10 CGADA pagaliau išsiuntė Lietuvos valdybai Lietuvos Metrikos knygų Nr. 1–25, 27–50 mikrofilmo negatyvą (29 469 kadrai), padarytą beveik prieš trejus metus. Sovietmečiu archyvai paprastai vengdavo duoti mikrofilmo negatyvus naudotojams, tad ir CGADA taip elgėsi, nors iš anksto buvo susitarta duoti negatyvą ir už tai sumokėta. Kai tik gavome negatyvą, po poros dienų šių eilučių autorius perdavė jį Domui Butėnui²⁴.

Apskritai Lietuvos Metrikos mikrofilmavimas Lietuvai buvo nutrūkęs dvejus su puse metų. Per tą laiką vyko tik betikslis susirašinėjimas. Lankantis Maskvoje vis buvo užeinama į CGADA, iš Vilniaus kalbamasi telefonu. Tik 1972 06 05 pagaliau gauta pirma naujų mikrofilmų siunta po 1969 m. Tai buvo 9 747 mikrofilmo kadrai, o juose – Lietuvos Metrikos knygos Nr. 149–162²⁵. Dabar jau siuntė ir negatyvą, ir pozityvą. Iki rudens gavome dar dvi siuntas su knygų Nr. 163–176 mikrofilmais – 10 389 kadrai²⁶. Manoma, kad tai yra paskutinė 1972 m. Lietuvos Metrikos siunta. Tad 1972 09 19 raštu į CGADA Archyvų valdybą padėkojo už Lietuvos Metrikos mikrofilmavimą ir oficialiai užsakė 1973 m. tęsti šio fondo mikrofilmavimą²⁷. Tai buvo paskutinis tiesioginis šių eilučių autoriaus kontaktas su

Lietuvos Metrikos kopijos įsigijimu Lietuvai. Per penkerius metus gražbyliaujant, stumdantis raštais vis dėlto pavyko įsigyti beveik trečdalis Lietuvos Metrikos knygų mikrofilmus. Nuo tada šio proceso tęsinys stebėtas tik iš šalies, ir dar šis tas žinoma iš dokumentų. Lapkričio pradžioje netikėtai iš CGADA dar buvo gauta 10 217 kadrų mikrofilmo, kuriame buvo knygų Nr. 177–192 kopijos. Jas Butėnui perdavė jau Marija Rudžionienė²⁸.

1973 m. Lietuva tegavo tik vieną Lietuvos Metrikos mikrofilmų siuntą: knygų Nr. 193–219 kopijas – 10 738 negatyvo ir pozityvo kadrus²⁹.

NAUJOS KLIŪTYS IR JŲ PRETEKSTAI

Lietuvos Metrikos kopijavimas vėl nutrūko. Tam būta įvairių priežasčių. Pirma, tai jau minėta CGADA vidaus opozicija, nenorėjusi išleisti iš savo rankų teisės laikyti Lietuvos Metrikos monopolio ir atiduoti kitam, žemesnio rango archyvui ne tik mikrofilmo pozityvą, bet ir negatyvą. Tai – ne tušti žodžiai, juose glūdi ir kitados mūsų jaustas realus turinys. Antra, 1973 m. pavasarį Eusiejui Rozauskui teko užleisti Lietuvos archyvų valdybos viršininko postą partijai reikalingesniai žmogui. Rozauskas politine prasme jau buvo „senoka praeitis“, nors ėjo dar tik 66-us metus ir tų laikų supratimu kaip vadovas dar nebuvo visiškai nusenęs. Jį kaip senosios pogrindžio bolševikų gvardijos ypatingojo būrio atstovą itin globojo Antanas Sniečkus. O šiaip daugeliui LSSR žinybų vadovų jis jau buvo gerokai įkyrėjęs. Ne tik dėl pernelyg didelio reiklumo tvarkant archyvų reikalus, bet neretai ir dėl kategoriško tono bei siekimo demonstruoti savo viršenybę. Naujajai nomenklatūrai Rozauskas atrodė smulkmeniškasis sausuolis – nei išgeriantis, nei medžiojantis. Sniečkus buvo pakantus savybėms, kurios niekaip nekenkė kompartijos interesams, ir savo senosios

²³ *Ibid.* – L. 78.

²⁴ 1972 03 09 perdavimo–priėmimo aktas // *Ibid.* – B. 1012. – L. 66.

²⁵ *Ibid.* – L. 67^a, 68.

²⁶ 1972 07 12 ir 1972 09 12 perdavimo–priėmimo aktai // *Ibid.*

– L. 70, 73.

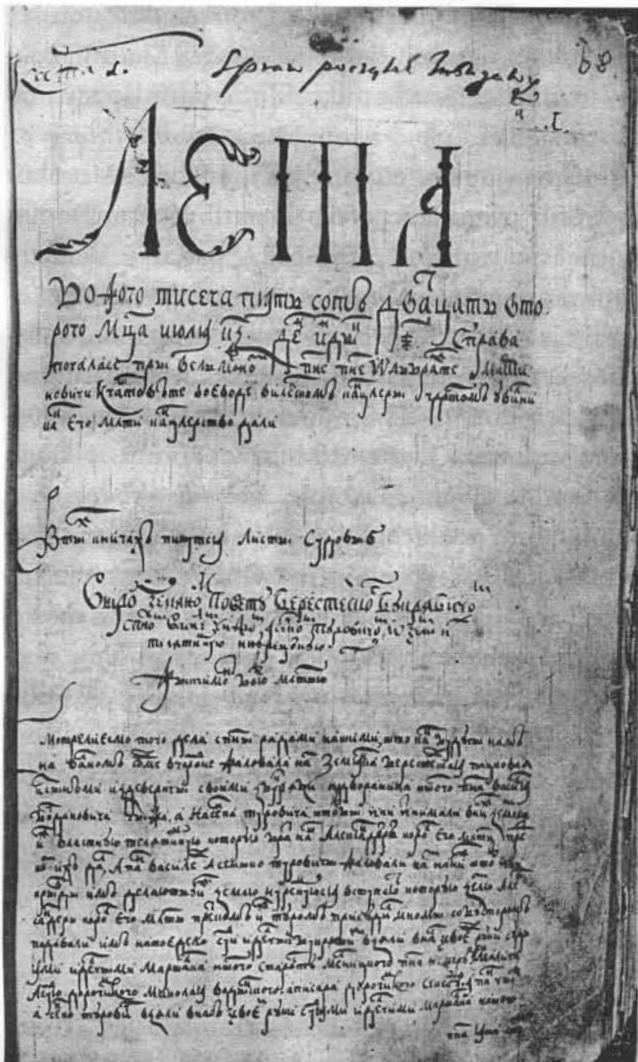
²⁷ *Ibid.* – L. 72.

²⁸ *Ibid.* – L. 82.

²⁹ 1973 03 14 perdavimo–priėmimo aktas // *Ibid.* – L. 111.

gvardijos intelektualiosios dalies neskriaudė. Vis dėlto nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, Sniečkui teko paaukoti kitą savo bendražygi, taip pat bolševikų senosios gvardijos atstovą Feliksą Bieliauską, ir atleisti jį iš Valstybinio spaudos komiteto pirmininko pareigų, kad galėtų išsiskuti prieš Maskvą už pastarojo palaimintą ir paleistą į gyvenimą vieną kitą „Lituanistinės bibliotekos“ knygą. Sugniuždyti Bieliausko nenorėta. Netgi norėta jam padėti, kad gautų ne mažesnę atlyginimą, kaip ligi tol. Tad reikėjo jam surasti mažiau iš Kremliaus matomą, bet pakankamai garbingą vadovo postą. Tam tiko Archyvų valdybos viršininko pareigybė. Todėl ši valdyba gana greitai ir be kliūčių buvo pervadinta

Lietuvos Metrika. Teismų bylų IV knygos puslapis. XVI a. pab. nuorašas

Vyriausiąja archyvų valdyba, pakeliant jos statusą ir vadovų atlyginimus.

CGADA vadovybė šį pasikeitimą pajuto. Nebelikus vadovo poste Eusiejaus Rozausko, ji nusprendė, jog Lietuvai galima daugiau nebeduoti Lietuvos Metrikos mikrofilmų. Juolab kad pasikeitė ir Archyvų valdybos skyrių viršininkai. Kiek anksčiau ir Maskvoje SSRS Vyriausiosios archyvų valdybos viršininku vietoj eksgenerolo majoro Genadijaus Belovo buvo paskirtas profesionalus partinis darbuotojas Filipas Dolgichas. Jo pavaduotoju tapo dar Stalino laikais buvęs gana žymus sovietinis veikėjas Nikolajus Pegovas. Bieliauskui ir Pegovui susitikus Maskvoje, paaiškėjo, jog jie besą seni partijos bičiuliai, dar 1934–1935 m. kartu mokėsi Tarptautinėje Lenino komunistų mokykloje Maskvoje ir nesimatę bene nuo Stalino laidotuvių. Bieliauskas buvo gana liberalus Lietuvos archyvų sistemos vadovas, tiesioginiams pavaldiniams davęs iniciatyvos laisvę, smulkmeniškai netikrinęs ir leidęs dirbti laisvai. Tik ne visiems žemesniems vadovams toji laisvė padėjusi dirbti geriau. Apskritai jis priskirtinas liberalių komunistų grupei, nes į gyvenimo pabaigą turėjęs netgi tam tikrą tautišką nusistatymą. Į kai kuriuos Maskvos reikalavimus leido sau žiūrėti atsainiai. Ir savo pažiūras nelabai slėpė.

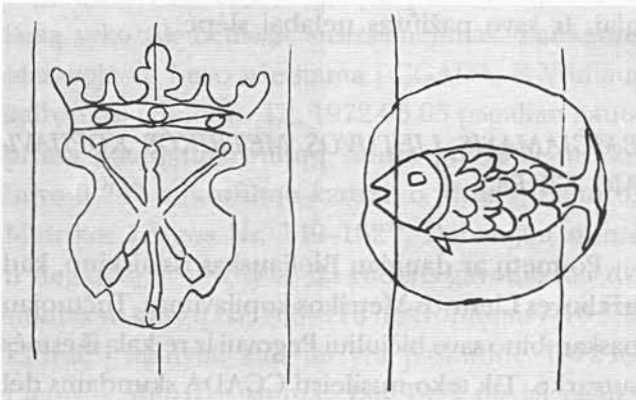
BAIGIAMASIS LIETUVOS METRIKOS KOPIJAVIMO ETAPAS

Po metų ar daugiau Bieliauskas išsiaiškino, kad užkliuvęs Lietuvos Metrikos kopijavimas. Tučtuojau paskambino savo bičiuliui Pegovui ir reikalą iš esmės sutvarkė. Tik teko nusileisti CGADA skundams dėl techninių kliūčių ir mikrofotojuostos trūkumo. To archyvo sąlyga buvo tokia: į Vilnių jie siunčia Lietuvos Metrikos mikrofilmą, čia jis kopijuojamas ir gražinamas atgal į Maskvą. Tik po to į Vilnių būsianti išsiųsta kita mikrofilmo partija. Teko sutikti. Kopijavimas nepaspirtėjo. Juolab kad mikrofilmai buvo siunčiami ne ištisu rulonu, o sukarpyti nedideliais gabalais. Laboratorijai tai labai lėtino kopijavimą. Nuo tol gauti iš Maskvos mikrofilmai buvo atiduo-

dami Domui Butėnui, o šis rūpindavosi jų reprodukuavimu. Dabar jau jam pačiam teko daugiau pavargti ir pabėgioti.

1974 m. irgi tebuvo gauta tik viena mikrofilmų siunta: Metrikos knygų Nr. 221–240 13 508 kadrai³⁰. Tik po vieną siuntą buvo gauta 1975, 1976 ir 1977 m. 1978 m. gautos dvi siuntos. CGADA net ir tokiomis sąlygomis neskubėjo Lietuvai duoti nusikopijuoti Lietuvos Metriką. Šitai nuo 1975 m. vasario iki 1978 m. rugpjūčio mėn. buvo reprodukuoti Lietuvos Metrikos knygų Nr. 241–324 mikrofilmai, iš viso apie 70 tūkst. kadru³¹.

Lietuvos Metrikos mikrofilmų reprodukuavimas vėl ilgam sustojo. Darbas tebuvo tik įpusėtas. Ir tik tiek pasiekta per 10 metų! CGADA daugiau nebesiuntė į Vilnių Lietuvos Metrikos mikrofilmų. Pasipylė abipusiai priekaištai, daugiausia išsakomi per pokalbius telefonu. Maskva kaltino Vilnių negražinus eilinės mikrofilmų siuntos. Vilnius dievagojosi jos negavęs. Įsikišus aukštiems Maskvos viršininkams buvo sutarta dėl trečio Lietuvos Metrikos mikrofilmavimo Lietuvai varianto: Lietuvos atstovas nuvažiuoja į Maskvą, pasiima kelių ar keliolikos metrikos knygų mikrofilma, už jį pasirašo, atsiveža į Vilnių,

Vandenženkliai „Herbas Elita“, „Žuvis“. Lietuvos Metrika. Teismų bylų IV knyga. XVI a. pab. nuorašas

nukopijuoja, nuveža į Maskvą, o čia vėl gauna naują mikrofilmų porciją... Kitos išeities nebuvo. Tad nuo 1979 m. pabaigos tik šitai ir tebuvo galima įsigyti daugiau kaip 300 Lietuvos Metrikos knygų mikrofilmų kopijas. Viskas ėmė priklausyti nuo LSSR Vyriausiosios archyvų valdybos apsukrumo, o ne nuo

CGADA įnorių. LSSR Vyriausioji archyvų valdyba nuo tol Lietuvos Metrikos tolesnio kopijavimo organizavimą bei sumanymų realizavimą pavedė tiesiogiai LVIA direktoriui dr. Domui Butėnui.

Nuo šiol viskas priklausė tik nuo dr. Butėno – kaip jam pavyks įtikinti archyvų mikrofilmavimo laboratoriją Vilniuje kuo greičiau nukopijuoti atsivežtus mikrofilmus, juos nuvežti į Maskvą ir parsivežti kitų knygų mikrofilmus. Komandiruočių šiam tikslui negailėta. Negalima pasakyti, kad LSSR Vyriausiosiai archyvų valdybai daugiau neberūpėjo Lietuvos Metrikos mikrofilmavimas. Ji normaliai finansavo šį procesą.

Reikia pripažinti, kad šį kartą Lietuvos Metrikos mikrofilmavimas buvo įstrigęs dėl Lietuvos archyvininkų kaltės. 1978 m. vasaros pabaigoje eilinės mikrofilmų siunta LSSR Vyriausiojoje archyvų valdyboje per neapsižiūrėjimą pateko į rankas darbuotojai, niekuomet neturėjusiai reikalų su šia Lietuvai svarbia operacija. Gautus mikrofilmus ji užkišo savo kabinete ir užmiršo...

Dėl visų jau minėtų priežasčių Lietuvos Metrikos mikrofilmavimas Lietuvai baigtas tik 1983 m. Domas Butėnas buvo užsibrėžęs LVIA padaryti skaitytojams visas Lietuvos Metrikos kserokopijas, tad cinkografijoje pagamino klišes išpaudams aplankų viršeliuose ir nugarėlėse). LVIA susiformavo mikrofilmų ir jų kserokopijų (tik fondo dalies) kolekcija, santykinai vadintina Lietuvos Metrikos fondu. Tikrasis jos fondas tebėra Maskvoje. Mes suvokiame, kad šiuolaikiniu požiūriu tai nelabai kokybiškas mikrofilmas. Kol kas geresnio ir CGADA Maskvoje neturi. Toks mikrofilmas ten duodamas visiems interesantams skaitykloje. Originali knyga skaitykloje duodama tik išimtiniais, ypatingais atvejais. Bet vis dėlto kopiją mes turime! Yra Metrikos mikrofilmo ir pozityvas, ir negatyvas. Tad ir Lietuvos Metrikos studijų klausimais į Maskvą važiuojame tik dviem atvejais: kai tikrai neįskaitome kai kurių mikrofilmo vietų arba iš „mandrumo“.

³⁰ 1974 11 22 CGADA raštas Archyvų valdybai // Ibid. – L. 122.

³¹ CGADA raštai // Ibid. – L. 124, 130, 133, 137, 142.

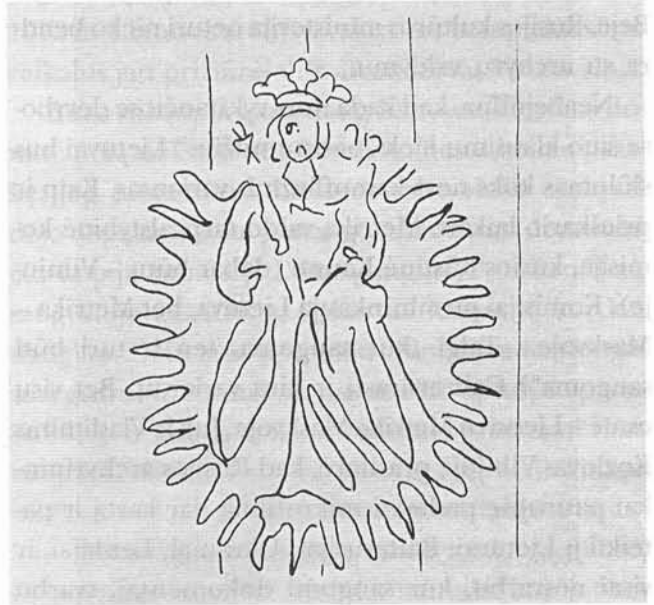
KODĖL MIKROFILMAS, O NE ORIGINALAS?

Tegul malonusis skaitytojas nemano, kad Lietuvoje niekas nesuvokė ir nesuvokia, jog geriau turėti Lietuvos Metrikos originalą, o ne tą techniškai ne labai tobulą mikrofotokopiją, pagamintą prieš 20 ar 30 metų, naudojant tuo metu Sovietijoje atrodžiusią puikią Rytų vokiečių techniką. Dar XIX a. pirmoje pusėje Lietuvos bajorija darė žygių atgauti iš Peterburgo Lietuvos Metriką. Imperija buvo tvirta. Jos sumanymai buvo nuosekliai įgyvendinami, o siekiai – nediskutuojami. 1917 m. imperija formaliai žlugo, bet jos idėjos ir siekiai išliko nepakitę, tik buvo apdangstyti naujais lozungais. Mes čia nenorime dėstyti, kaip Sovietija, pasitelkusi „buržuazines“ ar kitokias senąsias rusų istorikų pajėgas, 1920–1921 m. brutaliai ignoravo Lietuvos Valstybės pastangas atgauti pagrobtą (o kaip kitaip pavadinti – paėmė ir išsivežė!) svarbiausią Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo dokumentinį atributą. Tuomet nepatyrę Lietuvos politikos bei mokslo žmonės buvo tiesiog apgauti. Ta pati geležinė imperijos uždanga net neprileido prie Lietuvos Metrikos trečio dešimtmečio viduryje prof. Igno Jonyno, o ketvirto dešimtmečio viduryje – prof. Konstantino Jablonskio. Vis dangstytasi skylėta daugiataučio suinteresuotumo Lietuvos Metrika skraiste, kuriai pamušalą buvo bandoma pasiūti iš (pseudo)proletarinio internacionalizmo skiaučių. Tačiau tarpukario bandymai atgauti šiuos dokumentus – atskiro pokalbio tema.

Lietuvos sovietmečiu irgi buvo uždrausta svarstyti Lietuvos Metrikos atgavimo klausimą. LSSR vadovai turėjo svarbesnių egzistencinių bei ūkio problemų, kad ryžtųsi kelti šį klausimą. Atkūrus Nepriklausomybę, Lietuvos Metrikos klausimas irgi kol kas rimčiau nekeltas. Apie ją buvo kaupiama detali informacija, ruošiamasi deryboms. O derėtis lyg ir nėra su kuo.

Šiais metais žiniasklaida lyg ir buvo sukrutusi Lietuvos Metrikos klausimu. Mat vienas po kito

Vilniuje lankėsi Rusijos federacinės archyvų tarnybos vadovas prof. Vladimiras Kozlovas bei Rusijos Federacijos kultūros ministras Vladimiras Jegorovas. Pirmasis į žurnalistų klausimą – ar Rusija neketina

Vandenženklis „Madona“. Lietuvos Metrika. Teismų bylų IV knyga. XVI a. pab. nuorašas

gražinti Lietuvos Metrikos – atsakė be jokių užuolankų: „Kur saugoma, ten ir turi būti saugoma. Ir tegul bus saugoma“³². Ar begali būti aiškiau? Kokie motyvai? O kam jie? – galėtų paklausti tą Metriką saugantys. Kultūros ministras, atsakydamas į tokį klausimą, buvo kur kas diplomatiškesnis: „Visada reikia turėti vilties. Svarbiausia, kad viskas būtų daroma pagal įstatymus – ir Lietuvos, ir Rusijos. Kita vertus, kaip rodo pasaulinė praktika, muziejai, bibliotekos, archyvai labai nenoriai skiriasi su turimomis vertybėmis. Kartu ieškosime išeities, priimtinių variantų. [...] Kiek žinau, vyksta derybos, tariamasi. Manau, svarbiausia – ne archyvų grąžinimas, bet kad jie būtų visiems prieinami. Laikai pasikeitė – nebėra vadinamųjų specfondų, kurie po devyniais užraktais saugodavo istorinius dokumentus“³³.

Irgi, mat, paguodė – nebėra specfondų! Ar jų jau nebebus? Lietuvos Metrika niekuomet tokia

³² Jonušas L. *Rusija nesiruošia grąžinti Lietuvos Metrikos* // Lietuvos aidas. – 1999. – Vasario 24. – P. 2.

³³ *Ar susigrąžinsime Lietuvos Metriką?* // Lietuvos aidas. – 1996. – Kovo 3. – P. 3.

specfonde ir nebuvo. Tik kartais neduodavo. Jokios derybos nevyksta (deramasi tik dėl *tarpžinybinio* susitarimo, o tai smulkmė, nes dokumentų gražinimui reikia tarpvalstybinių derybų, politinio sprendimo). O Lietuvos įstatymai gražinimui neprieštarauja. Beje, Rusijos kultūros ministerija neturi nieko bendra su archyvų valdymu...

Neabejotina, kad kada nors vykstančiose derybose šiuo klausimu kiek „pasistumdžius“ Lietuvai bus siūlomas koks nors kamufliažinis variantas. Kaip ir prieškario laikais: Metriką valdo tarpvalstybinė komisija, kurios būstinė Kaune (dabar būtų – Vilniuje). Komisijai pirmininkauja Lietuva, bet Metrika – Maskvoje... Taigi „kur saugoma, ten ir turi būti saugoma“? Galį atsirasti ir kitų variantų. Bet visų esmė – Lietuvos Metrika Maskvoje. Juk ir Vladimiras Kozlovas Vilniuje prasarė, kad Rusijos archyvininkai pasiruošę padaryti mikrofilmą dar kartą ir pateikti jį Lietuvai, Baltarusijai, Ukrainai, Lenkijai, ir visai nesvarbu, kur saugomi dokumentai, svarbu tyrinėtojiui gauti jų mikrofilmą. Negi Rusija Lietuvai dabar už dyka tai duos? Ir neturėsime už savo turto atšvaitalą sumokėti „pasaulinėmis“ kainomis? O kodėl Rusijai svarbu turėti originalą? Kodėl gi nepasilaikius mikrofilmo sau? Beje, yra ir techniškai tobulesnių kopijavimo būdų, negu mikrofilmavimas. Tik gerokai brangesnių (pvz., CD-ROM). Tokios labai brangios kopijos niekas nesūlo. O gal Rusijai taip palanki pasaulio bendruomenė galėtų per UNESCO sumokėti Maskvai už Lietuvos Metrikos CD-ROM'ų padarymą Lietuvai? Šių eilučių autorius gal net nusileistų: tegul prieš pasaulio bendruomenę už Lietuvos Metrikos originalo išsaugojimą atsako Maskva. Tegul saugo... O mes naudsimės Lietuvos Metrikos CD-ROM'u. Vladimiras Jegorovas sakė: „Visada reikia turėti vilties.“ Tad puoselėdami viltį nesibaiminkime, kad vežamą į Lietuvą Metriką sustabdys Minsko geležinkelio stotyje. Yra ir kitų kelių iš Maskvos į Vilnių. Kam jaudinti kaimynus?

³⁴ 1972 09 21 *priėmimo-perdavimo aktas* // CVA. – F. R-234. – Ap. 2. – L. 84.

TURIME NE TIK LIETUVOS METRIKOS MIKROFILMŲ RINKINIUS

Sovietmečiu labai pigiai (4 kap. už kadra) buvo galima įsigyti visų SSRS archyvų (tik valstybinių!) neįslaptintų fondų mikrofilmus, taip pat visų Europos kraštų archyvuose esančių ir Lietuvos istorikus galinčių dominti dokumentų mikrofilmus. Tik reikėjo žinoti – ką ir iš kurio archyvo norime gauti. Bet nevažinėdami po Europą negalėjome sužinoti, kas ir kur yra. Maskva užsienyje mikrofilmų nepirkdavo, bet keisdavosi mikrofilmais (kadras už kadra) su suinteresuotų kraštų archyvų žinybomis. Tik Austrija nesikeisdavo, o siūlydavo pirkti bet kurių dokumentų kopijas. Su Vokietija pati Maskva vengdavo tokių sandėrių. Pagal užsakymus Maskvoje buvusiame Centriniam valstybiniame spalio revoliucijos archyve buvo kaupiama „visasajunginė“ užsienio archyvų mikrofilmų kolekcija. Iš ten buvo galima įsigyti tų mikrofilmų kopijas (pozityvus). Tuomet nedidelėmis medžiaginėmis sąnaudomis pavyko gauti mums labai svarbių dokumentų mikrofilmus, kuriuos dabar įsigyti jau būtų sunku ir labai brangu. Deja, 9-ame dešimtmetyje Lietuvą dominančių dokumentų mikrofilmavimas (tiksliau, mikrofilmų kopijavimas) buvo pastebimai sumažėjęs. Gerokai sukrušta tik atgavus Nepriklausomybę. Čia paminėsime tik vieną kitą įdomesnę užsienio ar „kitų respublikų“ archyvų mikrofilmavimo atvejį, su kuriuo teko susidurti to darbo metu. Mums žinoma, kad bene 1982 m. dr. Butėnas buvo parengęs beveik 0,5 autorinio lanko apimties LVIA mikrofilmų kolekcijos apžvalgą.

Ko gero, daugiausia mikrofilmų yra iš Lenkijos archyvų (suprantama, gautų per Maskvą). Jeigu neklystame, būta dviejų didelių mikrofilmų partijų. Pirmoji gauta ar tik ne 1966 m., ir ten buvo per 74 tūkst. mikrofilmo kadru, o 1972 m. – dar per 22 tūkst. kadru³⁴. Tai didžiulis rinkinys. Jame užfiksuota bene 2 000 saugojimo vienetų dokumentų. Šioje kolekcijoje buvo dokumentų iš Varšuvos Senųjų aktų archyvo, Varšuvos Naujųjų aktų archyvo, Varšuvos Nacionalinės bibliotekos, Ossolinskių bibliotekos Vroclave, Lopacinskių viešosios bibliotekos,

Lenkijos MA Kurniko bibliotekos, Raczynskių bibliotekos Poznanėje, Zamoiskių bibliotekos, Varšuvos universiteto bibliotekos fondų. Abejojame, ar kur nors kitur Lietuvoje yra didesnis Lenkijos saugyklų mikrofilmų rinkinys.

1969 m. SSRS Vyriausioji archyvų valdyba pasiūlė atsirinkti mikrofilmuotinus XVI–XVIII a. dokumentus iš Valstybinio archyvo Diuseldorfe³⁵. Pagal CVIA pasirinkimą buvo užsakyti mikrofilmai, kurie Vilniuje gauti tik 1971 06 04 ir perduoti į CVIA³⁶. Tai buvo bene pirmieji Lietuvoje mikrofilmai iš Vakarų archyvų.

Pats archyvo direktorius dr. Domas Butėnas Latvijos centriniame valstybiniame istorijos archyve atsirinko mikrofilmuotinus dokumentus. Pagal pateiktus sąrašus buvo užsakyti mikrofilmai iš Rygos magistrato užsienio archyvo (jo dalis – *Ruthenica–Moscovitica*, 3 542 kadrai) ir 62 negatyvai ant 13×18 cm fotoplėvelės iš XIV–XVII a. raštų ant pergamento ir popieriaus kolekcijos. Ant šių plėvelių buvo ir aštuonių Gedimino laiškų XIV a. nuorašai. Tai vieninteliai tokio formato negatyvai mūsų archyvuose³⁷.

Po kadaise labai nuskambėjusios profesorių Juozo Jurginio ir Mečislovo Jučo kelionės į Švedijos valstybinius archyvus Stokholme ieškoti Lietuvos Metrikos likučių ar jos pėdsakų, bene 1971 m. iš Jučo vis dėlto pavyko gauti Lietuvos istorikus dominančių dokumentų archyvinis šifrus (signatūras) ir per Maskvą užsakyti tų dokumentų mikrofilmus. Paprastai istorikai atkakliai slėpdavo surastų šaltinių šifrus. Dangstydami savo siaurus *asmeninius* profesinius interesus, nepasitar naudavo šaltinių bazės plėtrai Lietuvoje. O patiems įsigyti mikrofilmus užsienyje buvo brangoka. Prof. Mečislovas Jučas ryžosi pasitikėti... Jučo nurodytų dokumentų mikrofilmų kopijos Lietuvoje gautos 1973 m. CVIA mikrofilmų kolekciją papildė 503 mikrofilmo kadrai³⁸. Šiek tiek mikrofilmų užsakyta pagal prof. Vytauto

Merkio suteiktą informaciją. CVIA kolekcijai papildyti mikrofilmuota nemažai dokumentų iš CGADA, Karelijos valstybinio archyvo Petrozavodske (šiuos dokumentus iš buv. Oloneco gubernijos policinių institucijų fondų surado pats Domas Butėnas). Nuo 1973 m. Lietuvos archyvų valdyboje komplektavimo reikalus jau prižiūrėjo dr. Bronislovas Vonsavičius.

Buvo sukaupta gana daug Lietuvos istorikus dominančių dokumentų. Vis dėlto nesuklysimė pasakę, jog tuometiniai Lietuvos valstybiniai archyvai dėjo nepakankamai pastangų ieškoti mus dominančių kopijų minėtoje „visasajunginėje“ mikrofilmų saugykloje CGAOR'e. Dabar tai kainuotų kur kas daugiau. LVIA sukaupti mikrofilmai yra tvarkingai suregistruoti, sutvarkyti, minimaliai aprašyti (panašiai kaip ir kiti to archyvo fondai), prieinami skaitytojui. LSSR Kultūros ministerija, įdėjusi didžiulius pinigus, irgi medžiojo Lietuvą dominančius dokumentus buv. Sovietijos archyvuose, rankraštynuose, ir juos mikrofilmavo. Surinko nemažai kopijų, bet jų niekas neinventorino ir netvarkė. Kas dabar gali jomis naudotis? Ne visuomet ir „entuziazmas + pinigai“ duoda lauktą efektą. Būtų gerai iš to pasimokius.

Apgailestautina, bet išsisklaidė dokumentų mikrofilmai, patekę į buv. LSSR Centrinį valstybinį archyvą (dabar Lietuvos Centrinis valstybės archyvas). Ten nemažai dokumentų mikrofilmų buvo surinkta iš Maskvos (SSRS Centrinio valstybės spalio revoliucijos archyvo, SSRS Centrinio valstybės tarybinės armijos archyvo), Minsko, Rygos archyvų. CVA mikrofilmus autonomiškai kaupė Eusiejaus Rozausko ypač globotas buvęs vadinamojo mokslinių publikacijų skyriaus vedėjas Leizeris Bederis, kurio veiksmai praktiškai buvo nekontroliuojami. Nenustebtume, jeigu tų mikrofilmų dalis būtų atsidūrusi užsienyje (JAV).

Tad ne tik sukauptėme, bet ir šį tą išbarstėme.

³⁵ 1969 10 29 raštas Archyvų valdybai // Ibid. – B. 898.

³⁶ 1971 05 19 CGAOR raštas Archyvų valdybai // Ibid. – L. 12; 1971 06 07 Archyvų valdybos raštas CVIA // Ibid. – L. 14.

³⁷ Apie tai žr. 1972 08 30 priėmimo perdavimo aktas ir kt. dokumentai // Ibid. – B. 1012. – L. 51, 59–61 ir kt.

³⁸ 1973 11 05 priėmimo-perdavimo aktas // Ibid. – L. 103.

BRENDIMO KRIZĖ

Katechezė kryžkelėje

PAULIUS SUBAČIUS

KAS NUTIKO?

Ties dešimtųjų tikybos dėstymo metų slenksčiu daug kam nelauktai netikėtai tarp katechezės žinovų įsiliepsnojo karšta diskusija, ar prasminga toliau žengti ligšioliniu keliu. Akstinu svarstyti pamatinius tikybos pamokų turinio, metodikos, tikslų klausimus tapo pernai baigta rengti ir įsigaliojusi *Katalikų tikybos programa* visoms bendrojo lavinimo mokyklos klasėms¹. Viena vertus, į ją sudėta daugiausia tai, ką katechetai po sovietmečio praktiškai veikė, antra vertus, šiai pedagoginei patirčiai suteiktas sistemiškas pavidalas. Naujovių programoje radosi nuosekliai tobulinant susiklosčiusią tikybos mokymo tradiciją. Antai joje mėginama išvengti ankstesnėse rekomendacijose mokytojams² pasitaikiusio temų kartojimosi. Kiekvienai klasei parinkta savita krikščionybės regėjimo plotmė (pavyzdžiui, *Raktas į Šventąjį Raštą* penktokams ar *Religija ir filosofija* vienuoliktokams). Šios ir kitų korekcijų dėka pasiektas programos vientisumas leido sunerimusiems dėl tikybos mokymo „praregėti“ ir suformuluoti griežtai priešingą požiūrį į katechezės perspektyvą. Viename praėjusio rudens pasitarime Vilniaus katechetikos centre nuskambėjusi frazė: „o man ši programa *visiškai nepatinka*“ pradėjo svarstybas, kurios pamažu apėmė beveik visas tikybos mokymu besirūpinančias institucijas.

¹ *Katalikų tikyba I–XII klasei* / Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija; parengė S. Dzenuškaitė. – V.: Leidybos c-ras, 1998. – (Bendrojo lavinimo mokyklos programos).

² Žr. *Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos*. I–X klasėms. – V.: Leidybos c-ras, 1994. – [Katalikų tikyba]; *Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos*. I–X klasėms. – V.: Leidybos c-ras, 1997. – [Katalikų tikyba]; *Katalikų ti-*

Dramatiškas diskusijos fonas – padėtis mokyklose. Nuo 1994 m. lankančių tikybos pamokas kasmet sumažėja ~3%. Pernai jau tik 62% jaunesnių mokyklų tėvų ar pačių moksleivių rinkosi tikyba. Nuo ryškaus dominavimo etikos pamokų atžvilgiu perėita prie nedidelės persvaros, kuri nesustabdomai menksta. Dar didesni praradimai regimi pažvelgus, kaip mažėja tikybos pamokų pasirinkimas pagal amžių – nuo trečios iki dešimtos klasės netenkama ~75% (!) pradinėje mokykloje lankusių tikyba. 1997/1998 mokslo metais tik ~10 tūkstančių dvyliktojų mokėsi tikybos, nors pirmoje klasėje ją lankė ~42 tūkstančiai mokinių. Ši statistika dar labiau liūdins, jei pastebėsime, kad aptartos tendencijos ryškiausios katalikų tikybos pamokose. Pavyzdžiui, V–IX klasėse beveik nesumažėja pasirinkusių stačiatikių ar evangelikų liuteronų tikyba pradinukų nuosimtis, o lankančių evangelikų reformatų pamokas mokinių per 1997–1998 m. beveik padvigubėjo³.

Dar viena įtampą kelianti aplinkybė – būsimas tikybos mokymo svarstymas Konstituciniame teisme. Teisėjai turės atsakyti į socialdemokratų iškeltą klausimą, ar Lietuvos Švietimo įstatymo (1998 m. liepos 2 d. priimtās naujās redakcijos) 20 straipsnis *Dorovinis (religinis) ugdymas valstybinėse ir savivaldybių švietimo įstaigose atitinka Konstituciją*, t. y. ar teisėtas dabartinis tikybos, kaip „normaliūs“, į tvarkaraštį įtrauktās pamokās statusas.

kyba I–IV klasėje / *Katalikų tikyba V–X klasėje* / *Katalikų tikyba XI–XII klasėje*. Individualioji programa. – V.: Gimtasis žodis, 1996.

³ Žr. Karaliūtė A. *Pasvarstytime* // *Sėjėjas*. – 1998. – Nr. 1. – P. 91–96; LR Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo organizavimo skyriaus suvestinės (1992–1998 m.); *Lietuvos statistikos metraštis 1998*. – P. 71.

KAS KALTAS?

Prieš imdamiesi rikiuoti į du frontus pasidaliju-
sių katechetikos žinovų argumentus, nurodysime
ši svarstymą įgalinančias prielaidas ar greičiau iš-
lygas. Būtų galima išvardyti keliolika vienu ar kitu
būdu diskusijoje apie tikybos mokymo pertvarką
dalyvaujančių autoritetinių pedagogų bei dvasinin-
kų. Tačiau, kaip įprasta, „simboliškai“ išryškinami
tie, kurie aiškiausiai dėsto skirtingas nuomones.
Šiuo atveju – tai minėtos programos sudarytoja Lie-
tuvos katechetikos centro direktoriaus pavaduoto-
ja mokymo turiniui bei darbo grupės leidybos rei-
kalams vadovė doc. dr. Stasė Dzenuškaitė ir Vilniaus
pedagoginio universiteto Tikybos katedros vedėja
doc. dr. Alma Stasiulevičiūtė. Mums paranku ape-
liuoti į jų „programinius“ tekstus⁴, tačiau tai jokių
būdu nereiškia, kad pritariame tiems, kurie prob-
lemą susiaurina iki dviejų asmenybių konflikto.
Katechetų sluoksniuose sklindantys psichologiniai
diskusijos komentarai ir „kūrėjų“ bei „griovėjų“
paieška tarp konkrečių žmonių veda į aklavietę.
Pažvelgti į susiklosčiusios priešpriešos dalykinę esmę
įmanu tik vaizduojantis, kad visi „veikiantieji asme-
nys“ yra nuoširdžiai susirūpinę tikybos mokymo
padėtimi ir pagal savo išgales siekia geriau ugdyti
jaunąją katalikų kartą.

Mūsų akimis, atsakyti į klausimą, „kas kaltas“,
kad katechezės pamatų svarstybos įgavo aštrią ir
kategoriską formą, – gerokai lengviau, nei pasverti
diskusijoje supriešintų teiginių pagrįstumą. Aprio-
riškai spėjame, kad tikybos mokymą ištiko brendi-
mo krizė. Vienbalsiu visų katechezės žinovų teigimu,
iki šiol nebuvo nė bandyta kuria nors proga pasigin-
čyti dėl tikybos kaip dalyko koncepcijos. Svarstytos
tik pavienės, taikomosios problemos, einamieji rei-
kalai. Intuicija bei kasdieniškais sprendimais grin-
džiama dešimtmečio praktika turėjo subrandinti

⁴ Dzenuškaitė S. *Su kokia tikybos mokymo programa peržengsime 2000 metų slenkstį* // *Sėjėjas*. – 1998. – Nr. 3. – P. 62–83; Dzenuškaitė S. *Kai yra nauja programa, bet dar nėra kitų naujų mokymo priemonių* // *Sėjėjas*. – 1998. – Nr. 4. – P. 77–84; Stasiulevičiūtė A. *Tikyba mokykloje kaip religinis ir dorinis ugdymas*. [Mašinraštis, „Sėjėjo“ redakcijos atmetas straipsnis]. – V., 1999; Stasiulevičiūtė A. *Dėl tikybos mokymo metodologijos*. [Pro memoria] Lietu-

kritinį patirties užtaisą, idant jis prasiveržtų radika-
lia abejone savo ir kolegų veiklos prasingumu.
Sunku tikėtis, kad mintys apie katechezės strate-
giją, kurias išprovokavo ankstyvoji šios disciplinos
branda, būtų ramios ir nuosaikios – dar stinga pa-
matinių klausimų svarstymo įpročių, teorijos ir prak-
tikos gretinimo nuovokos. Todėl konkrečių recep-
tų sunku tikėtis. Neverta jų laukti ir iš šios apžvalgos,
kurioje tesiekiami sugretinti klajojančias nuomo-
nes. Jas „teis“ tikriausiai jau būsimo šimtmečio ka-
techezės patirtis.

TIKINTYS AR NETIKINTYS?

Koks mokinių, ateinančių į tikybos pamokas, re-
ligingumas? Tai vienas pamatinių klausimų, nuo
kurio priklauso tų pamokų pobūdis. Viena, jei vaiz-
duosimės, kad klasėje sėdi praktikuojantys kata-
likai ar bent neabejotinai palankūs tikėjimui ir
norintys jį suvokti moksleiviai. Tiek įvairiapusių
žinių apie krikščionybę ir Bažnyčią teikimas, tiek
konkrečių bažnytinės gyvensenos, pamaldumo bei
dvasingumo formų ugdymas – priimtini būdai „su-
brandinti jau esamą tikėjimą“. Šis tikslas skiria ka-
techezę „nuo pirmojo atsivertimą žadinančio Evan-
gelijos skelbimo“⁵. Tačiau vargu ar net Žemaitijos
kaimo mokykloje lengvai pavyks rasti tokią į tikybą
susirinkusių moksleivių grupę, apie kurią būtų ga-
lima be dvejonų pasakyti: jie visi tikintys. Ką jau
kalbėti apie miestą.

Katalikų tikybos programos oponentai įprastinę
klasę matė skendinčią tamsoje: „didžiama mokinių
būna abejojantys, abejingi, netikintys ar net prie-
šiški“⁶. Tokiu vaizdiniu grindžiama mintis, kad mo-
kykloje reikia orientuotis išimtinai į keriginę (Ge-
rąją Naujieną skelbiančią) evangelizaciją. Tačiau
nėra statistikos, įtikinančios, kad vyraujanti tikybos

vos Vyskupų Konferencijai; Lietuvos katechetikos centrai: [Ma-
šinraštis]. – V., 1999; Dzenuškaitė S. [Atsakymas į A. Stasiulevi-
čiūtės rašinį: Mašinraštis]. – V., 1999.

⁵ Šventojo Tėvo Jono Pauliaus II Apaštalinė adhortacija
Catechesi tradendae. vyskupams, kunigams, visos Bažnyčios tikin-
tiesiems apie katechezę mūsų laikais, sk. 19.

⁶ Stasiulevičiūtė A. *Dėl tikybos mokymo metodologijos*... – P. [2].

pamokų auditorija – indiferentai. Ir vargu ar apskritai pavyktų tokius duomenis surinkti, nes sociologijos metodai čia taikytini su dideliu atsargumu. Tikrasis paveikslas, matyt, gana įvairus. Pavyzdžiui, pradinėse klasėse nuoširdaus vaikiško tikėjimo rastume kur kas daugiau nei tarp paauglių ir t. t. Neįtikina kraštutiniai, konkrečiai, todėl ribota emociškai patirtimi grindžiami teiginiai: „visi tikintys“ / „dauguma priešišku“.

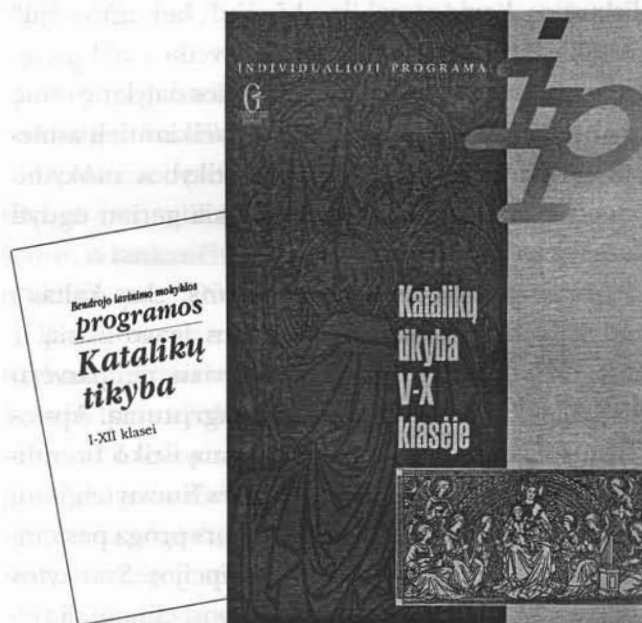
Tie katechetikos specialistai, kurie linkę orientuotis į religingus moksleivius, savo laikyseną aiškina, pabrėždami kitus šios problemos aspektus. Pripažįstama, kad tam tikra klasės dalis paprastai būna abejinga Kristaus mokslui. Tačiau jei tikybos pamokose vyrautų į pastaruosius moksleivius nukreiptas „pirminis skelbimas“, nuošaly būtų palikti religingumą gilinti geidžiantys tikintieji. Į tikybos pamokas susirenkama savo noru, ir tai esą pakankama prielaida į atėjusius kreiptis kaip į *jau pasirinkusius* kataliko kelią. Vėlgi nėra visiškai taip. Dvejones, kurių dorinio ugdymo discipliną lankyti, neretai išsklaido su pasaulėžiūra nesietini veiksniai. Kartais lemia dargi negatyvūs argumentai, pavyzdžiui, „senelė supyks“ arba „etikos mokytoja nervinga“. Todėl tikybos pamokų dalyvių grėžimasis Dievop nėra savaiminis dalykas. Žodžiai, kuriems viena mokinių dalis lieka kurčia, yra lygiai nepriimtini, kaip ir kartojimas dalykų, akivaizdžių kitai auditorijos daliai.

Ar yra aplinkybių, leidžiančių sušvelninti aptartą tikinčiųjų / netikinčiųjų moksleivių priešpriešą? Apie tikybos mokymą kalbantys Bažnyčios dokumentai byloja: praktikoje pirminis tikėjimo skelbimas ir įtikėjusių telkimas į krikščionių bendruomenę nėra lengvai atskiriami. Į katechezę įsitraukusiems asmenims taip pat „būtinai tikras atsivertimas“⁷. Ugdyti tvirtą religingų moksleivių apsisprendimą už tikėjimą ir kartu siekti jų klasės draugų pirmojo atsigręžimo į tikėjimą nėra priešinga, nesuderinama veikla. Kita vertus, pakrikštytieji vaikai iš nepraktikuojančių šeimų turi „galią tikėti, gautą per krikštą ir Šventąją Dvasią“⁸. Jaunesni, paaugliško

nihilizmo dar nepalieti mokiniai žmogiškos prigimties dėka savaime gręžiasi į antgamtį, jei tik jų smalsumą ir patiklumą atliepia geranoriška suaugusiųjų laikysena. Todėl ne vien *tikėjimo žiniai*, bet ir *tikėjimo turiniui* atsiranda vietos netikinčiųjų sąmonėje.

JUODA AR BALTA VARNA?

Kitas pamatinis klausimas, lemiantis tiek tikybos programos pobūdį, tiek katecheto įvaizdį, skambėtų maždaug taip: ar dorinio ugdymo pamoka yra *normali* pamoka? *Katalikų tikybos programos* rengėjai įsitikinę, kad jų disciplina, įeidama į bendrojo lavinimo mokyklos mokymo planą, „paiso bendrųjų didaktinių nuostatų“⁹. Remiamasi *Bendrojo katechezės vadovo* nurodymu: „svarbu, kad tikybos mokymas mokyklose būtų disciplina, turinti tokią pačią vietą kaip ir kitos mokymo disciplinos“¹⁰. Lietuvos kate-

Dail. Dainius Paškevičius

chetikos centro vadovų įsitikinimu, tokia nuostata suponuoja, kad per tikybos pamokas turi būti *mokoma*, kad mokiniai *įgyja žinių*, kad tikybos programa, kaip ir kitų mokomųjų dalykų programos, pa-

⁷ *Bendrasis Katechezės vadovas*, sk. 62.

⁸ *Catechesi Tradendae*, sk. 19.

⁹ Dzenuškaitė S. [Atsakymas į A. Stasiulevičiūtės rašinį]... – P. 1.

¹⁰ *Ibid.*; *Bendrasis katechezės vadovas*, sk. 73.

teikia disciplinos turinį sąvokų lygmeniu. Per tikybės pamokas rodomas mokinių pastangas vertinti pažymiais – taipgi visiškai natūralu, jei dorinį ugdymą suvoksime kaip „normalią“ discipliną. Lietuvos Vyskupų Konferencijos Švietimo komisija neseniai kreipėsi į Švietimo ir mokslo ministeriją siūlydama apsvarstyti pažymių įvedimo galimybę.

Iš principo kitaip mąstančių katechetikos žinovų tiesioginė įtaka nulėmė neigiamą ministerijos atsakymą. Bent kol kas per tikybės ir etikos pamokas mokiniai nebus vertinami. Tai savaime išskiria šias disciplinas iš gimtosios kalbos, fizikos ir biologijos konteksto. Nuosekliai plėtojant vaizdinį, pagal kurį per tikybą pirmiausia reikia „dalytis patirtimis, liudyti“¹¹, peršasi išvada, kad dorinio ugdymo pamoka apskritai nėra pamoka tradicine prasme, o tik tam tikras kryptingų pokalbių ar išsikalbėjimų laikas. Tuomet beprasmiška piktintis „nerimtu“ mokinių požiūriu į tikybą ir jų teiginiais, kad jie ateina į šią pamoką „pailsėti“, „kai turi nuotaikos“ ir pan. Akivaizdu, kad pirmoji tvarkaraščio dalis skiriama dalykams, per kuriuos reikia „laužyti galvą“, tuo tarpu pokalbiams ir diskusijoms – laikas *po pamokų*. Žinių neteikiančios tikybės – baltos varnos tarp kitų disciplinų – vaizdins gana parankus kairiesiems politikams, kurie siekia nugrūsti tikybą prie saviveiklos būrelių užsiėmimų.

Tačiau įsigaliojusio tikybės mokymo kelrodžio oponentai argumentuoja priešingai. Anot jų, „dėl beveik išimtinai teologinės ir bažnytinės šių programų terminijos ir tematikos, visuomenei ir mokyklų kolegoms jos atrodo siauros, aktualios tik specifiniam žmonių ratui“¹², todėl netinka į vieną gretą su „visiems“ skirtomis, apie šiandienos aktualijas bylojančiomis etikos programomis bei kitais privalomais bendrojo lavinimo dalykais. Daroma prielaida, kad tai ir yra katechezei nepalankių politinių iniciatyvų priežastis.

Abejais samprotavimais idealizuojama visuomenės tikrovė. Anot pasakos „kaip sūnus su tėvu ant asilo bejotų“, savo nuomonės nepakeis tie, kurių ideologija bei praeitis verčia priešintis tikybės pa-

mokoms. Ir vienokios, ir kitokios nuorodos į plačiosios visuomenės opiniją tėra naivi spekuliacija. Jokio vieningo požiūrio į tikybės pamokų turinį, matyt, nėra. Be to, ribotomis lietuviškos sociologijos priemonėmis vargu ar galima būtų tą požiūrį nustatyti. Dar sunkiau prognozuoti, kokius nuomonių apie katechezę pokyčius galėtų sukelti tikybės pamokų keitimasis viena kuria linkme. (Aišku, jei tos liūdnės nėra visiškas žlugimas arba staigus pedagoginio lygio šoktelėjimas dešimčia laiptelių, bet tai vėlgi utopiška.)

Tiek visai juodūs, tiek visai baltūs varnos įvaizdį tikybės pamokoms galima pritaikyti tik kreipiant dėmesį į kategoriškiausius pareiškimus. Mat *programos* rengėjai, nepaisant tikybės kaip lygiavertės atestato eilutės suvokimo, aiškiai nurodo konfesinio mokymo specifika. Tuo tarpu „pokalbių ir aktualių diskusijų“ šalininkai patys cituoja iš *Bendrojo katechezės vadovo* skyrių, tikybės pamokoms priskiriančių „normalių“ pamokų savybes: turiningumą, reiklumą, teologijos ir kitų mokslų žinių pasitelkimą¹³. Išeitų, kad dorinio ugdymo pamoka negali būti visai tokia pat, kaip kitos pamokos, tačiau vis dėlto turi būti *pamoka*. Guodžia tai, kad su panašiomis dialektiškomis akivaizdybėmis grumiasi ne vien katechetai. Iš pirmo žvilgsnio sugretinimas šokiui, tačiau svarstybos apie tikybės žinių vertinimą balais daug kuo primena andainykštę diskusiją, ar rašytini pažymiai už normatyvų vykdymą per kūno kultūros pamokas.

POPIEŽIUS AR LUKŠIENĖ?

Diskusijos dalyviai pabrėžia besiremią Šventojo Sosto dokumentais ir bendrosiomis Lietuvoje švietimo pertvarkos gairėmis. Tačiau šių šaltinių interpretacija gerokai skiriasi. *Bendrajame katechezės vadove* bei popiežių dokumentuose tikybės mokymo tema kalbama ir apie evangelizavimo, ir apie religinių patirčių gilinimo, mokymo reikmes. Todėl visiems diskutuotojams nesunku išgriebti jiems palankią

¹¹ Stasiulevičiūtė A. *Tikyba mokykloje...* – P. [4].

¹² Stasiulevičiūtė A. *Dėl tikybės mokymo metodologijos...* – P. [2].

¹³ Stasiulevičiūtė A. *Tikyba mokykloje...* – P. [4]; plg. *Bendrasis katechezės vadovas*, sk. 73.

citata. Įrodinėjantys, kad netinka pamokas grįsti sakramentų aiškinimu ar išsamiais Bažnyčios istorijos paveikslais, pasitelkia Vatikano šaltinių teiginių apie parapiinės katechezės ir tikėjimo mokymo mokyklose skirtingumą¹⁴. Tačiau mokymo skirtingumas savaime nereiškia tematikos skirtingumo.

Priešingai, abejojantys išskirtine pokalbių laisvomis, gyvenimo pasiūlytomis temomis reikšme akcentuoja Jono Pauliaus II žodžius: „Organiškas ir sistemingas krikščioniškasis mokymas yra būtinas, nors iš visų pusių stengiamasi sumenkinti jo svarbą“¹⁵. Tačiau popiežiaus mintys apie nuoseklią programą direktyviai nenurodo, kokias sritis ji turi aprėpti ir kaip į tas sritis reikia vaikus įvesdinti.

Dauguma katechezės žinovų suvokia, kad svarbiausia permanyti bendrą Šventojo Sosto nurodytą tikybos mokymo linkmę, tačiau aiškina ją nevienodai. Ypač kontroversiškas Vatikano ir ministerijos dokumentų tarpusavio santykio suvokimas. Anot *programos* rengėjų, laikytis integruoto ugdymo reikalavimų pagal bendrojo lavinimo koncepciją bandyta, „*kiek leidžia* dalyko galimybės“ (išskirta mano). Šias apibrėžia Bažnyčios dokumentai katechezės klausimais¹⁶. Tuo tarpu kitos idėjinės „stovyklos“ programiniame tekste sakoma: „*Bendrojo katechezės vadovo* teikiamos rekomendacijos iš esmės atitinka Lietuvos švietimo politiką“¹⁷. Stasiulevičiūtės *Pro memoria* hierarchams esama ir daugiau frazių, suponuojančių, kad fundamentalus katechetų veiklos vertinimo kriterijus yra Lietuvos mokyklos reformos koncepcija. Į Vatikano dokumentus ne sykį žvelgiama pro jos prizmę.

„Niekur nedingsime – privalome ir mes atitikti mokyklos reformos reikalavimus“¹⁸, – teigia pastarosios laikysenos šalininkai. Todėl rūpi apie tą reformą tarstelti porą žodžių. Pirmiausia priminsime, kad per pastarąjį dešimtmetį tautinės mokyklos koncepciją keitė atviros mokyklos samprata, demokratinės mokyklos lozungą išstūmė pilietinės mokyklos projektas. (O skeptikų teigimu, esminių

pokyčių apskritai buvo nedaug.) Ne vien dėl šių „svyravimų“ pasaulietinių švietimo programų neverta priimti už gryną pinigą. Vengiantiems tradiciškai mokyti tikybos patrauklūs mokyklos reformatorių teiginiai, esą reikia „tiesos ieškoti dialoginiu būdu“, „žinios tesudaro ne daugiau kaip 30% tikslų ir uždavinių“¹⁹ etc. Tačiau būtų įdomu patirti, ar nuosekliai sekant šiomis gairėmis per literatūros pamokas mokiniai *diskutuotų, kas parašė* „Anykščių šilelį“, o per fizikos – *reikštų savo nuomonę* apie Newtono dėsnius? Reformos koncepciją šiukštu įgyvendinti pažodžiui. Joje, atsižvelgus į pedagogų inerciją, aiškiai perdėtai akcentuojama daugelis naujovių.

Kita vertus, nėra gerai, kad *Katalikų tikybos programos* rengėjai beveik neužsimena apie mokyklos reformos koncepciją. Nors katechetams prieš akis – laiko išbandytos ir subalansuotos Vatikano rekomendacijos, nevalia numoti ranka į lietuviškos pasaulietinės pedagogikos esenciją. Ją reikia pažinti ir įvertinti bent kaip darbo lauką, kuriame vieni sėja Evangelijos, kiti – reliatyvizmo sėklas.

ŽINIOS AR „ŽINIOS“?

Vis dėlto diskusijos apie tikybos mokymą svarbiausioje kryžkelėje susitinka „šaltos abstrakčios“ tiesos ir „kárštos individualizuotos“ aktualijos. Anot *programos* kritikų, joje „teikiama ‚plika‘ katechezė“, pagal ją rengiami vadovėliai orientuoti į „gatavas žinias“, o mokymo turinys sudaro įspūdį, kad per tikybos pamokas analizuojama „vien tolumo, nesuprantamo Dievo ir Jo Bažnyčios“ sfera²⁰. (Šis *programos* esmės aptarimas, mūsų galva, nėra visiškai pagrįstas. Tačiau kol kas laikykimės prielaidos, kad ji būtų tokia, ir pasekime išplaukiančias išvadas.) Kaip *tikybos programai* alternatyvus ir sektinas pavyzdys siūloma etikos pamokų koncepcija. Per jas esą „nagrinėjama aktuali ir plati žmogaus bei visuomenės gyvenimo problematika“. Todėl katechetams

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Catechesi tradendae*, sk. 21; plg. *Katalikų tikyba...* – P. 3–4.

¹⁶ *Katalikų tikyba...* – P. 14–15.

¹⁷ Stasiulevičiūtė A. *Dėl tikybos mokymo metodologijos...* – P. [2].

¹⁸ Stasiulevičiūtė A. *Tikyba mokykloje...* – P. [4].

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Stasiulevičiūtė A. *Dėl tikybos mokymo metodologijos...* – P. [2].

„teologinę tematiką ir terminiją dera ‚įvilkti‘ į [mokinui] artimus ir aktualius dalykus“²¹.

Visiškai priešingu Dzenuškaitės įsitikinimu, „vynioti“ tikėjimo tiesas į „patrauklų apvalkalą“ nesuderinama su Bažnyčios mokymu ir katalikybės principais. Pagal etikos modelį sudarytą mokymo planą, kurio temos būtų formuluojamos „iš gyvenimo“ („sąžinė ir atsakomybė“, „malonumas ir apsvaigimas“), tiktų vadinti ne tikybos, o tik, „geriausiu atveju, krikščioniškosios etikos programa“²². Šią nuomonę palaikančių katechetų požiūriu, mokiniai turi pažinti tokius dalykus kaip liturgija ir liturgika, analizuoti Šventąjį Raštą²³. „Kalbėdama apie žinias, visuomet turiu galvoje *Žinias* didžiąją rai- de“, – sakė Dzenuškaitė šių eilučių autoriui.

Sugretinimui patogus simptomiškas kitos „stovyklos“ siūlymas. Mokytojas į tikybos pamoką galėtų atsinešti naują kurio nors dienraščio numerį ir pasitelkti karčiausią „žinią“ kaip pretekstą diskusijai apie krikščioniškas vertybes. Anot Stasiulevičiūtės, dėstydami penktąjį Dievo įsakymą, katechetai „neprakalbina“ mokinių. Kas kita, jei programoje būtų siūloma analizuoti savižudybę ar abortą, svarstyti konkretų kasdienybės pamėtėtą pavyzdį. „Per tikybos pamokas nagrinėtina visa, kuo mokinys domisi, kas jam žinotina iš bet kurios srities.“²⁴

Kaip jau minėta, konkrečios žinios apie katalikybės mokymą bei apeigas atrodo menkai vertingos neįtikėjusiems. Su jais tiktų analizuoti gyvenimo patirtį ir per ją atskleisti Dievo malonės ženklus. Kita vertus, be *tam tikro žinojimo* kaip mąstymo pamato nesunku įsivelti į svarstymus, kurie neturi atramos taško, leidžiančio rinktis tiesą ir gerį. Jei vaikas lanko tikyba nuo pirmos klasės, pirminį žinojimą jis gauna tada, kai sakralinė tikrovė priimama be didesnių prieštaravimų. Kas kita, jei tarp etikos ir tikybos nuolat vykstanti „migracija“ pas katechetą atveda Dešimties Dievo įsakymų nė negirdėjusį paauglį. Spėtina, kad liepimas juos iškalti

nepapildys tikinčiųjų gretų ir nepakels katecheto autoriteto²⁵. Tačiau galima numanyti, kokie būtų tokio mokinio „savarankiškų samprotavimų“ vaisiai. Vargiai esama teorinio atsakymo į klausimą, nuo ko pradėti. O praktinis sprendimas priklauso pedagoginių talentų sferai.

Šiandien, matyt, nestinga atvejų, kai tikybos mokytojas nepakelia galvos nuo vadovėlio, kai tikėjimo tiesų bei maldų mokymasis virsta pilka rutina, kai Šventojo Rašto pamokos nesiskiria nuo prasčiausios kokybės istorijos ar literatūros pamokų. Galimas daiktas, kad griežtai rikiuojanti įsakymą po įsakymo, sakramentą po sakramento *programa* palaiko pedagoginę nuobodybę, prievartinio žinių brukimo įpročius. Svarbiausias veiksnys šiuo atveju yra mokytojas. Talentingas katechetas sistemisku tikėjimo turinio išdėstymu kūrybiškai pasinaudos. Taipgi neatmestina galimybė, kad iš prasto pedagogo lūpų į klasę sklis kone pažodinės *programos* frazės.

Dėmesys aktualijoms, mokinius suintrigavusiems įvykiams – geras dalykas. Tačiau vėlgi tik puikus mokytojas pajėgs pradėti nuoširdžią diskusiją, kreipti ją prie tikybos mokymo tikslus atliepančių išvadų, neįkyriai įterpti reikalingų Bažnyčios mokymo elementų. Dar daugiau talento reikės čia viena, čia kitą tikrovės aspektą užkliudžiusias pamokas susieti bendros koncepcijos siūlu, pasiekti, kad per laisvai pasirinktus svarstymus mokiniai gautų bent minimaliai nuoseklų supratimą apie Bažnyčios mokymą. Prastesniam pedagogui iškils grėsmė pačiam įkliūti į laikraštinių „žinių“ pinkles arba leisti vedžiojamam už nosies mokinių. Vyresniųjų klasių moksleiviai neretai įjunksta „primesti diskusiją“, vos tik pajutę, kad tokiu būdu galima išvengti atsakinėjimo ar tiesiog lengvai „prastumti“ pamoką.

Vadinamieji evangelizacijos šalininkai pabrėžia schemą: „gyvenimas > tikėjimas > gyvenimas“, o *programoje* nurodytas kelias: „pažinti > pamilti >

²¹ *Ibid.* – P. [2–3].

²² Dzenuškaitė S. [*Atsakymas į A. Stasiulevičiūtės rašinį*]... – P. 3.

²³ Plg. Stankevičienė D. S. *Mano mintys apie naująją programą // Sėjėjas*. – 1998. – Nr. 4. – P. 91–92.

²⁴ Stasiulevičiūtė A. *Tikyba mokykloje*... – P. [4].

²⁵ Beje, katechezei skirtu Vyskupų Sinodo IV visuotinio susirinkimo požiūriu, mokymasis atmintinai „ne tik nepažeidžia jaunų krikščionių orumo ir nekliudo asmeniškam dialogui su Viešpačiu, bet yra net būtina“; žr. *Catechesi tradendae*, sk. 55.

skleisti gyvenime“. Neatrodo, kad tai būtų iš esmės priešingi siūlymai. Geras mokytojas žinias „dozuos“, idant neapkarstų, o aktualijas „užtvenks“, idant nepaskandintų. Lieka klausimas, kokios nuostatos laikytis vidutinio ir prasto mokytojo atžvilgiu. Jo rankose sistemiška tikybos programa gali lengvai tapti liudijimą ar atsivėrimą užgniaužiančia nuobodulio versme. Tuo tarpu iniciatyvą rinktis temas perleisus į žinių stokojančių mokinių rankas, pasidavus „žinių“ provokacijoms, gresia nukrypimai nuo Bažnyčios mokymo ar bent nepakankamo jos išskaidrinimo pavojus. Pagaliau akivaizdu, kad tik nedaugelis tikybos mokytojų, gebančių paaiškinti santuokos sakramento prasmę, įstengtų laisvoje diskusijoje patikimai kalbėti apie seksualumo sferą ir tinkamai apžvelgti ja mintančius žurnalus.

TURINYS AR METODAS?

Grįžkime prie minties, kad oponentų frazės apie *programos* peršamą „pliką“ katechezę neatrodo visai tikslios. Mat iš tiesų turima galvoje ne pati *programa*, o spėjami jos taikymo padariniai. Juk būtų keista priekaištauti, kad mokytojams skirtoje instrukcijoje nuosekliai operuojama sąvokomis ir rikiuojamos žinios į vientisą sistemą. Ar terminai bus išversti „į žmonių kalbą“, ar loginis karkasas apausgs „gyvenimo žole“ – vadovėlio, mokytojo ir konkrečios pamokos dalykas. Šio pedagoginio virsmo aiškinimą irgi ženklina nuomonių takoskyra. Tai dar viena kliūtis vieningai katechezės ateities vizijai.

Mat *programos* rengėjai įsitikinę, kad didžioji jiems tekusios kritikos dalis kreipiama ne tuo adresu. Dzenuškaitė linkusi gana griežtai atskirti mokymo turinį ir mokymo metodiką. Jos nuomone, dabartinė *programa* jokiu būdu neužkerta kelio saviraiškai, diskusijoms, dalijimuisi gyvenimo patirtimi, aktualijų svarstymui ir taip toliau. Metodikos, o ne programoje suplanuoto turinio sferai prik-

lauso adekvataus ir patrauklaus žinių išdėstymo rūpestis²⁶. Metodikos padėtis išties neramina. Nėra specialiai šiam reikalui skirtų lietuviškų knygų. Ikišiolinis Lietuvos katechetikos centro kolektyvas, Dzenuškaitės žodžiais, labiausiai stokojo būtent pedagogikos išmanymo. Jo įgyti neleido silpnas kolegiskumo jausmas ir keistas uždarumas²⁷.

Stasiulevičiūtės požiūris į anksčiau katechetikos ugdymui Lietuvoje vadovavusį būrelį – panašus. Tačiau, jos bendraminčių akimis, metodika daugeliu atvejų – niekuo dėta. Revizuoti reikėtų mokymo turinį ir ne žmogų rikiuoti į teologinį kontekstą, o dairytis po religinių problemų lauką pro žmogaus prizmę²⁸. Tuomet programoje dominuotų bendrojo humanizmo temos: „Asmuo“, „Prasmė“, „Karjera“, „Amžinybė“ etc.

Pastarasis siūlymas slepia abejotinas prielaidas. Viena jų – modernesnė programa lemsianti modernesnę, efektyvesnę dėstymo būdą. Priešingai, gali atsitikti, kad neįprastų direktyvų suglumintas pedagogas užsisklęs saugių įpročių kiaute. Programos abstraktesnės formuluotės toli gražu negarantuoja, kad „seno sukirpimo“ tikybos mokytoja, užuot mokiusi maldelių, ragins mokinius filosofuoti apie šį bei tą. Kita prielaida perša mintį, kad į etiką panaši tikyba priviliuos daugiau mokinių. O gal, kai nebeliks indiferentus viliojančios kironiškumo paslapties, atsitiks priešingai? Spėlionės spėlionėmis, o pedagoginį amatą reikia specialiai puoselėti. Juo ženklensis disciplinos sampratos pokytis projektuojamas, juo ilgesniu ir intensyvesniu pedagogų metodiniu „perauklėjimu“ jis turi būti rengiamas.

Išlygų šaukte šaukiasi ir turinį nuo metodikos atribojanti pozicija. Viena vertus, dalyko turinio apimtis, medžiagos atranka ir ypač tematika nemenku mastu lemia mokymo metodiką. Gal ir galima temai „Apaštalo Pauliaus laišakai“²⁹ skirtą bibliistikos pamoką paversti diskusija. Arba temos „Tyla“³⁰ nagrinėjimą organizuoti kaip mokytojo paskaitą. Tačiau geriau kelnes mautis ne per galvą. Dabar-

buotojų.

²⁶ Dzenuškaitė S. [Atsakymas į A. Stasiulevičiūtės rašinį]... – P. 3.

²⁷ Tai galėtų paliudyti ir šio teksto autorius, bent šešis sykius nesėkmingai bandęs gauti interviu iš centro ankstesnių dar-

²⁸ Stasiulevičiūtė A. *Dėl tikybos mokymo metodologijos*... – P. [3].

²⁹ *Katalikų tikyba*... – P. 80.

³⁰ *Ibid.* – P. 116.

tinė programa – kodėl tai reikėtų slėpti? – orientuota į daugmaž tradicinius mokymo metodus. Kita vertus, vis dėlto jaučiamas poreikis kelti aštresnius, giliau užgriebiančius klausimus. Štai kodėl VIII klasės programai rengti pasitelkti psichologai ir psichoterapeutai, o XI klasės – filosofai. Dzenuškaitės žodžiais, išleistose pavyzdinėse individualiosiose programose gausu verčiančių mąstyti klausimų. Tačiau juos peržvelgus justis, kad dauguma neva provokujančių formuluočių „spauste išspautos“. Tai byloja apie būtinybę ateityje suprobleminti teminį spektrą.

Laikydami požiūrio, kad turinys ir forma (mokymo metodas) glaudžiai susiję, kad vienas sąlygoja kitą, galime išvysti katechezės viziją dar vienu rakursu. Vieningai sutariama, kad gero tikybos mokymo *conditio sine qua non* – asmeniškasis tikėjimo liudijimas. Kokią katechezės turinio ypatybę plaukia iš šios sąlygiškai „metodinės“ nuostatos? Jei turėsime galvoje brandų, sąmoningą tikėjimo pavidalą, tai liudijimas aprėps ne vien emocinę biografinę plotmę. Jame rasis vietos tiek giliam Bažnyčios istorijos ir krikščionybės mokymo pažinimui bei mąstymui, tiek aktualybės peržvalgai abejones išsklaidančiu mostu.

IŠŠŪKIS AR LAIKO ŽENKLAI?

Pabaigoje grįžtelkime per petį. Kai katechetai 1992 m. jau turėjo septynias mokymo priemones, išleistas bendru 350 tūkstančių egzempliorių tiražu, etikos mokytojai dar tik svajojo apie pirmąją vadovėlį. Kai tikybos mokytojus jau rengė ne tik gana rimti kursai, bet ir specialiai įsteigtos katedros, etikai dėstyti „per naktį“ būdavo perkvalifikuojami buvę pionierių vadovai. Tačiau 1997 m. duomenimis (vėlesnių nepavyko gauti), mažiau nei pusė iš 1 500 tikybos mokytojų buvo baigę aukštąją mokyklą ir vos 11% turėjo aukštąjį pedagoginį dalykinį išsilavinimą. Tarp etikos mokančių pedagogų – 92% baigusių

aukštąjį mokslą, trečdalis – diplomuoti etikos specialistai. Bene pesimistiškiausiai nuteikia statistikos eilutė, bylojanti, kad tik kas penktas naujai parengtas religinio švietimo specialistas eina dirbti į mokyklą³¹.

Stasiulevičiūtė šio teksto autoriui prisipažino su „baltu“ pavydu žvelgianti į naujuosius, Atviros Lietuvos fondo lėšomis parengtus patrauklius etikos vadovėlius. Andai pavydėję jau prieš šešerius metus išleistų dalyko programų, katechetų kolegų šandien turi apščiai įvairių instrukcijų, kaip tvarkytis per etikos pamokas. Priminus, kad etiką renkasi vis daugiau mokinių, galvoje ima suktis mintis: kaip atsakyti į šį iššūkį? Kilusi diskusija yra gal geriausia, kas galėjo įvykti *mūsų puseje*. Tik... vienas *bet*.

Jei susiklosčiusią padėtį mąstysime pasaulietškai, iššūkis gimdys atsaką. Atsaką, kviečiantį supanašėti su etika, mėgdžioti jos vadovėlius ir programas, „dėstyti paralelias temas“³². Arba atsaką, raginantį atsiriboti nuo etikos, „pastoti kelią dar vienai balansuojančių ant tikybos ir etikos sankirtos mokytojų pagundai – pateikti per daug horizontalią ir iš esmės Bažnyčios mokymo neatitinkančią tikybos mokymo viziją, kai bandoma ugdyti apskritai „dorą“ vaiką šiapusinių poreikių „lauke“³³. Pastarojo atsako radikalizavimas kreipia į „teisiųjų“ katakombas, o pirmojo nuoseklus įgyvendinimas – krikščioniškojo veido praradimo link.

Bažnyčios Magisteriumas kataliko apžvelgiamą, jį džiuginančią, bet dažniau liūdinančią nūdieną vadina laiko ženklais. Ir moko tuos ženklus skaityti. Augantis etikos pamokų prestižas, be daugelio kitų Lietuvos sekuliarėjimo požymių, yra vienas tų laiko ženklų. „Bažnyčia, atlikdama savo katechetinę užduotį, kaip ir kiekvienas krikščionis, kuris tuo rūpinasi Bažnyčioje ir Bažnyčios vardu, turi gerai suvokti, kad darbuojasi kaip gyvas ir klusnus Šventosios Dvasios įrankis.“³⁴ Įrankį vedžiojanti ranka pakreips reikiamu keliu, atvers slaptąjį laiko ženklų prasmę, kai narčių diskusijų įkarštyje rasis romaus susikaupimo akimirka.

³¹ Karaliūtė A. *Ar tikrai katalikų tikybos mokytojai nepakankamos kvalifikacijos? Jei taip, kodėl?* // *Sėjėjas*. – 1998. – Nr. 2. – P. 99–102.

³² Stasiulevičiūtė A. *Dėl tikybos mokymo metodologijos...* P. [3].

³³ Dzenuškaitė S. *Su kokia tikybos mokymo programa peržengsime 2000 metų slenkstį?* // *Sėjėjas*. – 1998. – Nr. 3. – P. 64.

³⁴ *Catechesi tradendae*, sk. 72.

POKARIO KŪDIKYSTĖ

Nieko nebuvo tik žemė,
Tik duona ir vanduo,
Tik motina, tėvas –
Du jauni padegėliai,
Ir mano vienintelis žaislas –
Akmenėlis akmuo,
Atriedėjęs per eilėraščių kliūtis
Ligi šios paskutinės eilutės.

IR VĒL KAIP VAIKAS

Auklei Onai Šulinskienei

Parodyk man ir vėl kaip vaikui
Upelį, žuvį, skruzdėlių namus,
Paaiškinki, kaip saulė išsilaiko,
Padangėje išskleidusi sparnus.

Papasakok, kaip tie rugeliai auga
Ir kaip toli miškai,
Kodėl tu peržengusi uoga,
Raudoną tartum kraujas,
Jos nenuraškai.

Dar liepki pabučiuoti kryžių, akmenį,
Užkelk ant jo (kad būčiau didelis!) greta...
Ar amžinybėje visa tai atmeni?
Ar žemė tau dar vis šventa?

EILĒRAŠČIAI

KAZYS BRADŪNAS

EILĒRAŠTIS

Tai pirštų antspaudai mano paties,
Paiškomo gyvenimo ir mirties.

Prisipažistu – aš esu.
Ir man visai jau nebaisu,

Kad pirštų antspaudai mano paties
Šiapus gyvenimo ir anapus mirties.

LIETUVIO KAPAS HAVAJUOSE

Po Havajų ugnine žeme
Maitiniesi duona rugine.

Tai tik sapnas vienišo žmogaus,
Kuris niekad juodos duonos neragaus.

Saulė teka, saulė leidžias lygiomis
Ryto–vakaro valandomis.

Sukas laiko begaliniai sūkuriai –
Krinta byra duonos trupiniai.

Ir sapnuoju, eidamas taku –
Tavo kapui trupinius renku.

NEATSAKYTA

Blėsta ugnys vasaros šventėj,
Dainų jau tik aidą girdžiu.

Kiek dar galiu pagyventi
Savimi, žalčiu, medžiu?

Garuoja vasaros rytas –
Gyvybės gilus šulinys.
O klausimas neatsakytas –
Jis ir pats nebylys.

IR NULĖKĖ

Laikas pakilo ir nulėkė...
Noriu save dar apgauti,
Jog ten tik rudenio paukštė.

MALONĖS IŠEIGINIAI

Kokia bebūtų mūsų kelionė –
Saldi ar karti,
Vis tiek, Viešpatie, tavo malonės
Išeiginiais jau aprengti.

„PASIKALBĖKIME GERIAU APIE POEZIJĄ...“

Iš laiškų Kaziu Bradūnui, 1979–1985

ANTANAS MACEINA

ADRESATO ŽODIS

Pirmas gyvenime akivaizdus mano susitikimas su ANTANU MACEINA (1908–1987) buvo 1937 metų ankstyvą rudenį. Jis tada Kaune, Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos–filosofijos fakultete, pirmamečiams studentams humanitaroms dėstė jiems privalomą kursą, pavadintą „Mokslinio darbo metodika“. Po pirmos paskaitos priėjau prie Profesoriaus gauti jo parašą užskaitų knygutėje. Draugiškai pasisveikinęs, Profesorius dar pridūrė, jog skaitęs mano eilėraščius moksleivių žurnale „Ateityje“. Kai kuriuos iš jų jis čia pat prisiminė ir gana palankiai aptarė. O man tai ir buvo gal net lemiamas paskatas neužmesti pradėto savo poezijos kelio. Panašiai vis būdavo ir kitomis mūsų susitikimų progomis.

Staiga užgriuvus karams ir okupacijoms, mano ryšiai su Antanu Maceina kuriam laikui nutrūko. Jie užsimezgė vėl pokario metais Vokietijoje, man redaguojant kultūros žurnalą „Aidus“, kuriuose Antanas Maceina spausdino savo straipsnius ir debiutavo kaip poetas *Antanas Jasmantas*. Vėliau, 1949 metais, išvykus man Amerikon, o Antanui Maceinai pasilikus Vokietijoje, jau visą likusį laiką pynėsi tik laiškinis mudviejų susižinojimas, svarstant to meto mūsų kultūrinio gyvenimo bei asmeniškųjų užmojų rūpesčius. Iš to išsilukštė gana reikšmingas Antano Maceinos kūrybinis bendradarbiavimas žemininkų leidžiamuose „Literatūros lankuose“ ir dienraščio „Draugas“ šeštadieniniame kultūros priede.

Šiaip jau mūsųose Antaną Maceiną įprasta sieti su filosofijos ir teologijos sąvokomis. O vis dėlto jam labai daug reišė ir grožinė literatūra, ypač poezija. Ir mano saugomų jo laiškų didžiojoje dalyje vis žarstomos įvairios literatūrinės temos ir spalvingos jų detalės. Tegu tai paliudija ir čia spausdinami keli Antano Maceinos laišškai.

Laiškų tekstai neredaguoti, taisyta tik viena kita smulkmena: pagal dabartines taisykles sutvarkyta rašyba ir skyryba, pasenusios vardu formos pakeistos šiandien vartojamomis (*Betliejus* vietoj „Betlejus“, *Jeruzalė* vietoj „Jėruzalė“), svetimų kalbų žodžiai perrašyti kursyvu, pertvarkytos kabutės („...“ vietoj „...“ ir „...“ vietoj „...“), autoriaus tekste ilguoju brūkšniu (–) atidalytos atkarpos paverstos pastraipomis. Išnašose pateikti paaiškinimai ir literatūros nuorodos. Laiškus spaudai parengė *Liubartas Akminas*.

Kazys Bradūnas

[1]

Münsteris, 1979 m. spalio 3 d.

Mielasis Kazimierai,

Mudviejų laišškai prasilenkė: manau, kad dabar jau turi savo rankose mano straipsnelį apie „Bendriją“¹ su laiškeliu palydovu. Kadangi „Religijos ir tautos dialektiką“ kiek atidėjai dėl teksto neaiškumų, tai paleisk pirmiau aną kalbinį straipsnelį, o tuo tarpu aš perrašysiu iš naujo savo paskaitą: ją kiek dar patobulinsiu, papildydamas bei pastilizydamas, ir Tau atsiųsiu². Tėv. Liuimai³ įteikiu ir originalą⁴, ir nuorašą. Nuorašą jis atidavė Tau, ir jame esama pralaidų: iškritęs ne vienas puslapis, o tik vienas sakinys. Tačiau jis nutraukia minties eigą, ir žmogus nežinai, kas ten toliau „darosi“. Tad ir noriu visą paskaitą dar sykį perrašyti. Lukterėki! Padarysiu tai gana greitai.

Ačiū už ką tik gautą mielą laišką ir kelionės išpūdžių poeziją⁵. Juos perskaičiau dideliu įdomumu – ta prasme, kad juose regiu Tavo žingsnį per daiktus į žmogaus bei jo būties vidų. Tai man liudija „Picadilis“ ir „Kordoba ir laikas“ (rašyčiau „Cordoba“), šiedu patys geriausi eilėraščiai iš visų atsiųstųjų, nors ir kiti yra gražūs, ypač „Toledo“, „Grana-

¹ Žr. Maceina A. *Religinės kalbos klystkeliai*: „Bažnyčia“ ar „Bendrija“? // *Draugas* (Antroji dalis: Mokslas, menas, literatūra). – 1979. – Spalio 13. – Nr. 239 (37). – P. 1, 2.

² Žr. [2] laišką ir išn. 9.

³ Antanas Liuima SJ (g. 1910) – LKMA pirmininkas (1959–1992), ilgametis „Suvažiavimo darbų“ (t. 4–14, 1961–1993) ir „Metraščio“ (t. 1–16, 1965–1985) redaktorius.

⁴ Maceina A. *Religijos ir tautos dialektika* // Lietuvos Katalikų Mokslo Akademija. Suvažiavimo darbai. – Roma: LKMA, 1987. – T. 11. – P. 3–17.

⁵ Šie eilėraščiai vėliau sudarė ciklą „Europos kelionių eskizai“ naujoje Kazio Bradūno knygoje (žr. išn. 53).

dos Alhambroj“, „Seno ispano šneka Malagoj“, „Pamestas žiedas“. Kiek racionalūs yra „Prado muziejų“ ir „O, Sevilija“. „Picadilis“ ir „Cordoba ir laikas“ (braukčiau šį priedėlį „ir laikas“) yra būdingi tuo, kad pro juos prabyla ne pats Picadilis ir Cordobos arabiškos kolonados, o tasai nenutrūkstamas gyvenimo vyksmas, kuris Picadilį pripildo vis nauju juoku, vis naujomis ašaromis, vis nauja meile kitų, jau kitų žmonių: „Ir vėl kiti, ir vėl kiti“, o Cordobos kolonadose miega praeitis su savo šimtmečiais tarsi pabirusiais aplinkui medį prinokusiais vaisiais – net ir mėnulis yra likęs tas pats: tai lyg amžinybės simbolis, tačiau sustingusios kapinyno amžinybės, muziejinės amžinybės. Čia Tau *labai gražiai* pasisekė iš vienos pusės pabrėžti nesulaikomą gyvenimo slinktį („Picadilij“), iš kitos – gyvenimo praeitį sustingusios amžinybės forma („Corbodoje“). Abiem eilėraščiui, jei mano nuomonė Tau būtų įdomi, palikčiau tik trumpus pavadinimus „Picadilis“ ir „Cordoba“. Rašyčiau „Cordoba“, nes nereikia keisti svetimvardžių šaknų, kadangi toks keitimas artina rašybą prie rusiškosios fonetinės rašybos, kurios mes visi vengiame.

Pora pastabėlių. Žodį *„odaliskė“* reikės leidžiant paaiškinti, nes retas skaitytojas žinos, kad tai haremo moteris: jį supratus, eilėraštis „Alhambroj“ („Granados“ praleisčiau: Alhambra savaime nurodo į Granadą) darosi *puikus*, jo nesupratus, eilėraštis lieka tamsus. Gražus eilėraštis „Pamestas žiedas“. Tačiau man apskritai ne prie širdies šiuo metu įprasta schema – išskaičiuoti. Ši schema yra ypač ryški L. Andriekaus⁶ poezijoje: „sprogstant, nokstant, plazdant“; „su savo liūdesiu, sapnais, troškimais“; „sutirpo sniegas, gruodas, ledas“; „kiemas, namas, senos knygos“ ir t. t. Ir štai šitokia schema man plūstelėjo paskutiniąjį Tavo eilėraščio „Pamestas žiedas“ eilutė: „ir atsišauks vardai, veidai, aidai“. Tai lyg ir per tiršta. Be to, vargu ar veidai atsišaukia. Ar ne geriau būtų čia pakartoti *vardus*? Tuomet ta eilutė skambėtų: „Ir atsišauks vardai, vardai, vardai“. Mano skoniui tai labiau patiktų. Be to, toks pakar-

tojimas pabrėžtų ir visą eilėraščio nuotaiką: pamesto žiedo gintarinė akutė nedingsta pajūrio smėlyje; ji gyvena atmintyje ir žadina praeities atsiminimą, tapdama net gyvesnė negu tada, kai buvo nešiojama ant piršto. O šioje atmintyje virtinė *vardų*, vadinasi, gyvų žmonių (‘aidai’ gana nublukęs žodis). Šiaip nieko ypatingo negalėčiau Tavo eilėraščiui pridurti. Visi jie iš tikro gražūs, išskyrus, kaip sakiau, „Prado“ ir „O, Sevilija“: jie yra racionalūs, todėl jų aš į rinkinį nedėčiau.

Atleiski mano atvirumą! Tačiau kažkur skaičiau, kad poetas turi šimtą motyvų; iš šimto jis paverčia eilėraščiui šešis septynis, o iš šių pasiseka vienas ar du. Tad, mielas Kazimierai, gali džiaugtis, kad iš aštuonių atsiųstųjų *du* yra *labai geri, keturi geri* ir tik *du* ne visai vykę. Tokia jau menininkų dalia!

Užsiminiau Tau Jasmanto⁷ nerimą. Jis iš tikro ‚nerimsta‘. Ar verta į šio ‚nerimo‘ vaisius žvilgterti, dar nežinau. Norėčiau dar pats palaukti ir lyg iš tolo į juos pažvelgti. Kadangi Pats kalbi apie stoviniavimą pakelėje, tai nurašau Tau čia visą šio motyvo ‚vaisių‘:

T u r g u s

Aš neturiu nė vienakinkio vežimėlio.

O šiandien turgus.

Krūmeliuose sužiuurę pirmos spurgos,

Keliai paskendę sukuriuose smėlio.

Šiandieną turgus,

O neturiu nė vienakinkio vežimėlio.

Prie kryžkelės ryšulėliu ant rankos

Vis stoviniuoju:

Gal kas paims pavėžinti gražiuoju.

Vežimai voromis tik dunda trunkūs.

Aš stoviniuoju:

Gal kas paims pavėžinti gražiuoju.

Tas mano ryšulėlis toks lengvutis!

Tiktai valūžė;

⁶ Leonardas Andriekus OFM (g. 1914) – kunigas, poetas, paskutinis „Aidų“ žurnalo redaktorius (1980–1991).

⁷ Antanas Jasmantas – Maccinos slapyvardis, kuriuo autorius pasirašinėdavo poezijos kūrinius ir kritikos straipsnius.

Valia valužė ir seniai sudužę
Stikliniai rutulėliai nuo Kūčių eglutės.
Tiktai valužė
Ir praeities šukelės – taip lengvutės.

Kaimynai šypsosi, vežimai lekia
Man vis pro šalį.
Valužę vežti turgun tik kvailėlis gali
Ir praeitį parduoti už dvylekį.
Vežimai lekia,
Kaimynai šypsosi: Valužę už dvylekį?

Ir ryšulėlis nusiųria man ranką.
Dar stoviniuoju.
Matyt, jau teks važiuot paskutiniuoju.
Paskutinysis bilda, bet netranko.

Bet *nepausdink!* Tik pasiskaityk Pats. Bijau, kad visas dabartinis Jasmanto nerimas nepasieks „Gruodo“⁸ aukščio. O tai būtų jam smūgis. Tad jis ir lūkuriuoja, nežinodamas, kaip pasielgti: papildyti „Gruodą“ ar leisti naują rinkinį? Abi galimybės turi savo teigiamų ir neigiamų atžvilgių.

Tai tiek tuo tarpu! Sėkmės ir geros nuotaikos. Sveikink visą mielą savo šeimynėlę.

Tavo A. Maceina

[2]

Münsteris, 1979 m. spalio 15 d.

Mielasis Kazimierai,

Siunčiu Tau papildytą anos paskaitos tekstą⁹. Jis išėjo ilgesnis, negu Tavo turimas. Net bijau, kad jis gali būti per ilgas Tavajam priedui. Tačiau mėginau jį kiek sukonkretinti, ypač pabaigoje apie mesianizmą, kad paskaita nebūtų per daug atsaji. Man pačiam atrodo, kad tuo ji pagerėjo.

Geriausiai būtų ją išspausdinti dviejuose numeruose, nes ji turi visiškai natūralų pertrūkį, užsi-

⁸ Žr. Jasmantas A. *Gruodas*. Eilėraščiai. – Brooklyn, N. Y.: Ateitis, 1965. – 95 p.

⁹ Žr. Maceina A. *Religijos ir tautos dialektika* // Draugas (Antroji dalis: Mokslas, menas, literatūra). – 1979. – Lapkričio 24. – Nr. 272 (43). – P. 1, 2; Gruodžio 1. – Nr. 278 (44). – P. 2, 3. Plg. [1] laišką ir išn. 2.

baigiantį 10-tuoju puslapiu. Tai pažymėjau pieštuku 10-jo puslapio pabaigoje. Bet Tu kaip redaktorius galop nuspręsi, ar tai techniškai įmanoma.

Jei kartais pasirodytų, kad paskaita Tavajam priedui per ilga, tai imk ir pasiūksi ją „Aidams“, o aš Pačiam tuomet duočiau ką nors kita: gal pradėčiau apie poeziją¹⁰. Žinoma, lukterėti tokiu atveju dar kiek turėtum. Bet tai tik užuomina. Visa palieku Tavai nuožiūrai.

„Lituanistikos Instituto Darbuose“ (IV) skaičiaus įdomų B. Vaškeliu straipsnį apie J. Baltrušaitį¹¹: apie jo ilgą ilgą ruošimąsi išleisti pirmąjį savo eilėraščių rinkinį ir apie jo neryškų pobūdį rusų literatūroje. Man atėjo į galvą mintis, ar tik nebus čia kalta Baltrušaičio kalba. Jis rusų kalbą išmoko tobulai, bet tik išmoko. Ji nebuvo jam gimtoji; vaikas būdamas, jis ja nekalbėjo; daiktas ir žodis jam nebuvo sutapę. Galimas daiktas, kad rašydamas apie poeziją aš šią mintį kaip nors paliesiu. Jei poezija yra aptariama kaip „žodžio menas“, tai šis žodis visad turi būti *savas*. Kitaip meno iš jo nepadarysi.

Antanas Maceina

¹⁰ Žr. išn. 99. Plg. išn. 56 ir [8] laišką (išn. 85).

¹¹ Žr. Vaškeliu B. *Jurgis Baltrušaitis jo laiškų šviesoje*. Nuo pirmo eilėraščio iki pirmo eilių rinkinio // Lituanistikos darbai. – Chicago: Lituanistikos Instituto Leidykla, 1979. – T. 4. – P. 155–192.

Daug sėkmės!

Visu bičiuliškumu Tavo

A. Maceina

[3]

Münsteris, 1980 gruodžio 13 d.

Mielasis Kazimierai,

Visų pirma daug daug kalėdinių linkėjimų Tau ir Tavajai šeimynėlei, kai ji susirinks prie Kūčių stalo ir laužys plotkelę kaip krikščioniškojo ryšio ženklą. Atlaužki vieną gabaliuką ir man! Mes laužysime plotkelę su vienu lenkų kunigu, kuris studiuoja Münsteryje; plotkelę, kurią man šiomis dienomis atsiuntė Kauno kunigų seminarijos rektorius kun. V. Butkus¹². Jau antri metai jis tai daro. Taigi plotkelė sujungs mus visus – nuo Kauno per Münsterį ligi Čikagos. O naujieji metai tebūnie Tau ir Taviškiams sėkmės, ramybės ir vaisingos kūrybos metai!

Giliu nuoširdumu dėkoju Tau už bičiulišką rūpestį, pastangas, patarimus ir visą tą juodą darbą ryšium su manuoju rinkinėliu. Neabejoju, kad Tavo pastangomis knygelė¹³ gražiai atrodys. Na, o už turinį jau bus atsakingas pats jos autorius. Kun. K. Trimakas rašė¹⁴ gavęs iš Tavęs eilėraščių ir juos

¹² Viktoras Butkus (1923–1993) – teologas, Kauno tarpdiecinės kunigų seminarijos rektorius (1962–1989).

¹³ Žr. išn. 37.

¹⁴ Kęstutis Trimakas (g. 1930) – kunigas, psichologas, poetas, „Ateities“ žurnalo redaktorius (1975?–1983?).

¹⁵ Žr. Jasmantas A. *Rūpintojėlis; Monstrancija, Pėdsakai, Duona ir vynas*: [Eil.] // Ateitis. – 1980. – Nr. 9. – P. 305–313; Tas pats. *Trys karaliai*: [Eil.] // Ateitis. – Nr. 10. – P. 353.

¹⁶ Juozas Brazaitis (tikr. Ambrazevičius, 1903–1974) – literatūrologas ir visuomenininkas.

¹⁷ Žr. išn. 8.

¹⁸ Žr. [1] laišką.

¹⁹ Žr. išn. 37.

²⁰ Jonas Grinius (1902–1980) – rašytojas, literatūros ir meno kritikas.

²¹ Žr. Mickūnas A. *Prie pagrindinių metafizikos ir mokslo klausimų*: [Maceina A. Filosofijos kilmė ir prasmė. – Roma: LKMA, 1978. – 328 p.: Recenzija] // Akiračiai. – 1980. – Rugsėjis. – Nr. 8 (122). – P. 7–9. Žr. išn. 45. Plg. išn. 25.

²² Žr. Paškus A. *Maceinos ir Teilhardo dvikova dabarties krikščionio akyse* // Draugas (Antroji dalis: Mokslas, menas, literatūra).

paskelbsiąs lapkričio mėn. „Ateityje“¹⁵. Tačiau šio numerio dar nesu gavęs. Lūkuriuoju tad visko ir truputį nerimauju. Mat, kai žmogus nesijauti visiškai atsidėjęs ar skirtas literatūrai, tai kiekvienas žingsnis šioje srityje žadina nerimo. Juk jei ne Brazaitis¹⁶, vargu ar „Gruodas“¹⁷ būtų pasirodęs. Jei ne Tavo pagyrai „Turgui“¹⁸, vargu ar būčiau drįsęs ruošti „Ir niekad ne namolei“¹⁹. Šiuo atžvilgiu iš tikro esu gerokai nedrąsus ir reikalingas bičiulio, kuris mane paskatintų bei pastiprintų. Todėl džiaugiuos ir esu dėkingas, Tavyje turįs tokį bičiulį.

Ačiū už „Akiračius“. A. a. J. Grinius²⁰ įkalbinėjo mane, kad Alg. Mickūnui²¹ būtinai atsakyčiau. Perskaitęs dar sykį jo recenziją, susidariau planą atsakyti į jo keliamus šešis klausimus šešiais „Laiškais jaunam filosofui“, kaip kadaise atsakiau kun. Paškui²² laiškais apie T. de Chardiną²³. Tai būtų ne tiesioginis galvynėjimas su Mickūnu, o jo iškeltų problemų gvaldymas kiek laisvesne forma: ne grynai filosofiskai, bet gal kiek ir biografiškai (kaip anksčiau „Aiduose“²⁴), nes tai mintis pagyvina ir gal net paryškina. Bet visa galėsiu padaryti tik ateinančiais metais. Datos neminiu, tačiau pažadą ti-kiu ištesėsiąs²⁵.

Netekome Jono Griniaus: Tu netekai uolaus bendradarbio, ašen – pokalbininko ir net bičiulio.

– 1973. – Balndžio 28. – Nr. 100 (17). – P. 1, 2; Gegužės 5. – Nr. 106 (18). – P. 2, 4, 5.

²³ Žr. Maceina A. *Teilhard'o raštų likimas* (Laiškai Teilhardo šalininkams, 1) // Draugas (Antroji dalis: Mokslas, menas, literatūra). – 1973. – Spalio 6. – Nr. 235 (40). – P. 1, 2, 3; *Teilhard'as – medžiagos mistikas* (Laiškai Teilhardo šalininkams, 2) // Ten pat. – Spalio 20. – Nr. 247 (42). – P. 4, 5, 6; *Apgauli vienybės vizija* (Laiškai Teilhardo šalininkams, 3) // Ten pat. – Lapkričio 3. – Nr. 259 (44). – P. 4, 5, 6; *Evoliucija Teilhard'o mąstyme* (Laiškai Teilhardo šalininkams, 4) // Ten pat. – Gruodžio 8. – Nr. 288 (49). – P. 1, 2, 3; *Evoliucija pasaulio sąrangoje* (Laiškai Teilhardo šalininkams, 5) // Ten pat. – Gruodžio 15. – Nr. 294 (50). – P. 4, 5; *Evoliucija ir istorija* (Laiškai Teilhardo šalininkams, 6) // Ten pat. – Gruodžio 22. – Nr. 300 (51). – P. 1, 2, 3, 4.

²⁴ Žr. Maceina A. *Filosofijos keliu*: Biogr. nuotrūpa pokalbiui su jaunesniaisiais // Aidai. – 1978. – Nr. 8. – P. 346–350, 352–354; Nr. 9. – P. 391–396; Nr. 10. – P. 446–451, 454; 1979. – Nr. 1. – P. 11–15; Nr. 2. – P. 80–86; persp.: *Tas pat* // Maceina A. Raštai. – V.: Mintis, 1994. – T. 6. – P. 375–440.

²⁵ Žr. išn. 45. Plg. išn. 21.

Su Griniumi nebuvau iš vidaus tiek susijęs, kiek su Ivinskiu²⁶ ar su Brazaičiu. Grinius niekad neatvėrė savęs ir nesileido į *savas* problemas. Tik vieną vieningą kartą jis atskleidė mažytį savo širdies kampeį. Aš jam prikišau, kad jo dramose²⁷ moterys esančios popierinės: be kraujo ir kūno, be jausmų ir aistros. Gal tik viena Bonna „Gulbės giesmėje“ esanti kiek gyvesnė, ypač tada, kai ji keikiasi. Tada Grinius man atsakė: „Antanai, aš turiu moters *idealą* ir mėginu jį išsakyti savo dramose, bet lig šiol man tai vis nepavyksta. Tai jaučiu ir aš pats.“ Yra likę rankraštysje du Griniaus romanai²⁸ – apie moteris. Manau, kad ir juose jis mėgina išsakyti savą moters *idealą*, ir gal kaip tik todėl anie romanai nėra laimėję tų premijų, kurioms jie buvo skirti bei siūsti. Idealas lieka idealas. Jį nupiešti yra nepaprastai sunku, kadangi idealas be kliaudos visados yra tik popierinė gėlė be kvapo. F. Dostojevskio Aliošą („Broliuose Karamazovuose“) R. Guardini²⁹ yra pavadinęs „angelu“. Ir iš tikro Alioša yra didžiai skaisčios sielos jaunuolis. Bet jis yra nuostabiai gyvas. Šis „angelas“ vos nepraranda tikėjimo, pajutęs, kad jo giliai gerbtas starcas Zosima miręs ima dvokti. Šis „angelas“ eina pas Grušenką ir pasisodina ją ant kelių; pas Grušenką, šią „pragarinę moterį“, kaip ją vadina Dostojevskio interpretatorius Volynskis³⁰. Grinius nebūtų drįšęs sodinti savą moters idealą vyrui ant kelių; nebūtų drįšęs siūsti jį į gatvę, kaip tai padarė

Dostojevskis su Zonia³¹. Prunskis³² yra tiksliai įžvelgęs Griniaus estetiką, rašydamas, esą jis „etinei tiesai teikė pirmenybę prieš estetinę tiesą“. Čia slypi Griniaus uolumas, sykiu ir jo kritikų bei ginčų bergždumas. Mano nuomone, Grinius baigė varyti tą vągą mūsų literatūros kritikoje, kurią buvo pradėjęs Jakštas³³, kurią betgi vargu ar kas varys ateityje. Tai Grinių jaudino, ir jis ne sykį buvo karčiai nusivylęs – ir Tavimi, ir manimi. Man atrodo, kad jis kažkur savo pašamonėje jautė, jog jis čiuptukų poezijai (gal net literatūrai ir menui iš viso) neturi. Bet jis buvo jaunystėje savas pažiūras susidaręs, literatūros teorijos pramokęs ir šio „mokslo“ nutarė laikytis visą gyvenimą. Pažvelgti į save patį kritiškai ir savas teorijas persvarstyti jis neįstengė. Mudviejų pokalbiai šiais klausimais tęsdavosi ištisas dienas beveik „iki apalpimo“. Tačiau nė vieno karto Griniaus nesuabejodinau: jis man vis dėstydamas tai, ką buvo išdėstęs prieš 40 metų savo knygoje „Grožis ir menas“³⁴ (LKM Akademija ruošia šios knygos fotomechaninę laidą³⁵ su priedu, naujai parašytu, apie meną ir moralę ryšium su mano straipsneliais „Tėv. Žib.“³⁶).

Tačiau kultūros baruose reikia įvairių nuomonių ir teorijų. Kitaip kultūra sustingtų savo monolitiškume. Tad ir Griniaus įnašas yra stambus – jau vien kiekybiškai. Nors jo vaga gal ir nebus tęsiama, bet ji yra išvaryta plati ir ilga. O štai žmogus išnyko, nė „sudiev“ nepasakęs. Kažkodėl jaučiu tuštumą po

²⁶ Zenonas Ivinskis (1908–1971) – istorikas ir visuomenininkas.

²⁷ Žr. Grinius J. *Stella Maris* // Aidai. – 1947. – Nr. 7. – P. 298–306; Nr. 8. – P. 353–359, 362; Nr. 9. – P. 408–418; *Gulbės giesmė*. 7 pav. Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės drama: [Pirma redakcija] // Aidai. – 1948. – Nr. 20. – P. 452–459, 462; Nr. 21. – P. 504–510; 1949. – Nr. 22. – P. 34–40; Nr. 23. – P. 73–81; Nr. 24. – P. 123–128; Nr. 25. – P. 165–171; *Tas pat*. Šešių veiksmų istoriška drama: [Antra redakcija]. – Čikaga: Lietuviškos knygos klubas, 1962. – 222 p.; ir kt.

²⁸ Vidmanto Valiušaičio žodiniu liudijimu, vienas jų – „Širdies saviuokla“.

²⁹ Romano Guardini (1885–1968) – kunigas, teologas, filosofas, rašytojas.

³⁰ A. Volynskis (tikr. Akim Flekser, 1863–1926) – rusų kritikas ir menotyrininkas, monografijos apie Dostojevskį (1906) autorius.

³¹ Teisingiau Sonia arba Sonečka „Nusikaltime ir baismėje“ (1866, liet. 1929–1930, 1947, 1953 (Čikaga), 1966, 1973).

³² Juozas Prunskis (g. 1907) – kunigas, žurnalistas, katalikų spaudos mecenatas, Griniaus nekrologo autorius (žr. Prunskis J. *Brolių žemei atiduodant*. Prie a. a. dr. Jono Griniaus kapo // Draugas (Antroji dalis: Mokslas, menas, literatūra). – 1980. – Lapkričio 22. – Nr. 274 (42). – P. 3).

³³ Adomas Jakštas (tikr. Aleksandras Dambrauskas, 1860–1938) – kunigas, filosofas, poetas ir literatūros kritikas.

³⁴ Žr. Grinius J. *Grožis ir menas*. Estetikos pagrindai. – K.: VDU Teologijos-filosofijos fak., 1938. – 352 p.

³⁵ Žr. Grinius J. *Grožis ir menas*. Estetikos pagrindai. – Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. – Roma: LKMA, 1981. – 399 p.

³⁶ Iš tikrųjų antram leidimui Grinius naujai parašė IV skyrių „Meno ir literatūros kritikai“ (p. 329–346), keletą kartų jame pacituodamas Maceinos straipsnį ne iš „Tėviškės žiburių“ savaitraščio, o iš „Aidų“ žurnalo (žr. Jasmantas A. *Literatūrinės kritikos prasmė* // Aidai. – 1951. – Nr. 3. – P. 121–124), taip pat papildė pabaigos skyrių „Meno ir gyvenimo tikslai“ (p. 349–385).

jo mirties. Gal todėl, kad anas būrelis, apie kurį rašė Prunskis, tiek sutirpo, jog Vokietijoje belikau tik aš vienas. Taip ir nežinai, į ką kreiptis, turint kokį nors klausimą. Manau, kad mirtis yra ne tiek neįauki mirusiajam, kiek gyviesiems, kurie šio mirusiojo *neteko* tikra šio žodžio prasme. O Griniaus tikrai *netekome*. Kalbos, pasakytos prie jo kapo, guli čia pat ant mano stalo. Bet jos yra baisiai banalios. Tyla, kaip prie Brazaičio kapo, būtų buvusi ir čia geresnė. Tėduoda jam Viešpats amžiną ramybę, o mes, piemenėliai vargdienėliai, dar vis bėgsime į Betliejų Jo paties pasveikintų...

Visu bičiuliškumu ir dėkingumu
Tavo

A. Maceina

[4]

Münsteris, 1981 m. sausio 15 d.

Mielasis Kazimierai,

Didelis didelis AČIŪ už Tavo rūpestį mano rinkinėliu³⁷. Jį gavau paskutiniąją praėjusiųjų metų dieną ir, perskaitęs gal porą kartų, atidaviau p. A. Grinienei³⁸, o ji paskolino jį „Radio Liberty“. Taip tad ir likau vėl be jo, laukdamas kitų egzempliorių.

Knygelė išėjo tikrai daili, daug dailesnė už „Gruodą“³⁹. Ponios Kuolienės⁴⁰ aplankas išpūdingas ir simboliškas, kartu labai lietuviškas; laužymas dosnus, be priekaištų; korektūros klaidų nėra. Malonu imti į rankas ir vartyti. O jau skaitytojas tetaria žodį apie turinį. Kažkaip norisi tikėti, kad šiuo rinkinėliu nebūsiu nuvykęs „Ateities“ leidyklos ir jūsų trijų⁴¹, kurie apsisprendėte knygelę išleisti.

Praėjusį pirmadienį (š. m. 12 d.) „Radio Liberty“ Munchene painformavo apie šį naują leidinį ir

³⁷ Žr. Jasmantas A. *Ir niekad ne namolei*. Eilėraščiai. – Southfield: Ateitis, 1980. – 70 p.

³⁸ Alina Griniene-Miliušytė (1916–1998) – visuomenininkė, Jono Griniaus žmona.

³⁹ Žr. išn. 8.

⁴⁰ Danguolė Kuolienė-Stončiūtė (g. 1952) – grafikė, knygų iliustratorė.

⁴¹ „Ateities“ leidyklos ketinamos leisti knygos pirmiausia paprastai pereidavo per Kazio Bradūno, literatūros kritiko dr. Kęstučio Keblio (g. 1933) ir literatūrologės prof. Viktorijos Skrupskelytės (g. 1935) rankas.

Lietuvą. Visų pirma painformavo apie pačią leidyklą: „Knygą išleido „Ateities“ leidykla, tiksliau – Ateities Literatūros Fondas, kurio literatūros serijoje tai jau dvidešimtas leidinys“. Taip pat paminėjo, kas spausdino, kieno viršelis, kas finansavo. Paskui pacitavo Putino žodžius, Tau rašytus⁴², ir perskaitė „Karuselę“, iš kurios paimtas rinkinio pavadinimas. Galop išskaičiavo skyrius ir užbaigė sakiniu: „Ypač jis artimas tiems, kuriems pažįstama Lietuvos gamta ir Šventraštis“. Tai pakankama ir tiksli informacija. Jos tekstą man vakar atsiuntė p. Griniene. Taip tad „Ir niekad ne namolei“ išžygiavo į pasaulį.

Dabar prašyčiau Tave, mielas Kazimierai, pranešti man anų dviejų mergaičių (o gal jau moterų) Astos ir Vidos Orintaičių adresus (ar adresą). Taip pat ir p. Kuolienės. Noriu joms visoms padėkoti už jų lėšas ir darbą. Būtų įdomu patirti, kodėl anos dvi mergaitės ar moterys apsisprendė savo tėvelius paminėti, finansuodamos kaip tik šią knygelę.

Iš kun. V. Rimšelio⁴³, seno mano pažįstamo, sužinojau, kad „Draugo“ redakcija, netekusi dviejų ar trijų narių, tikrai trepsi, kaip Pats rašai, „visom keturiom“. Tačiau dr. P. Kisielius⁴⁴ man rašo, kad kun. Rimšelis „susiorganizavo naujų redaktorių“ ir kad „darbas eina vėl neblogai“. Tad gal ir Tau neberekės „trepsėti“ taip nuolat ir taip intensyviai. Apsivaikęs šventinius laiškus, mėginsiu kibti į „Laiškus jaunam filosofui“⁴⁵. Tai gal bus jie Tau irgi šio-čia tokia parama, kad nepervargtum.

Baigsiu linkėdamas atotampos šiais metais ir gilių kūrybinių polėkių! Ar greit parodysi mums visiems savo „Užeigą prie Vilniaus vieškelio“⁴⁶?

Tavo visu bičiuliškumu

A. Maceina

⁴² „Antano Jasmanto „Gruodas“ vertas užimti lietuvių literatūroje vietą tarp išpūdingiausių, turtingiausių mūsų poezijos rinkinių. Klasikinė forma čia siejasi su modernaus žmogaus išgyvenimais bei įvaizdžiais“ (iš Vinco Mykoliaičio-Putino 1965 08 03 laiško Kaziui Bradūnui).

⁴³ Viktoras Rimšelis MIC (g. 1915) – kunigas, visuomenininkas, „Draugo“ dienraščio moderatorius (nuo 1960).

⁴⁴ Petras Kisielius (g. 1917) – gydytojas, visuomenininkas.

⁴⁵ Atrodo, jog žadėtojo atsiliepimo į Algio Mickūno straipsnį (žr. išn. 21) Maceina taip ir neparasė. Plg. išn. 25.

⁴⁶ Žr. išn. 53.

[5]

Münsteris, 1982 m. sausio 15 d.

Mielasis Kazimierai,

Kažkodėl šiais metais visų kraštų paštas ėmė ir aptingo: iš Vilniaus laišškai ateina po trijų keturių savaičių, iš USA – po dviejų trijų. Tad ir tavasis pasiekė mane jau po Trijų Karalių šventės. Ačiū už šventinius linkėjimus, įdomias žineles ir ypač už puokštę naujų eilėraščių⁴⁷ kaip Tavo gyvos kūrybos ženklą.

Tavo laiškas rado mane perrašinėjant straipsnį apie prel. L. Tulabos Naujojo Testamento vertimą⁴⁸. Baigiau jį perrašyti ir dabar siunčiu Tavajam priedui. Jis nėra paprasta recenzija: tai greičiau vertimo apibūdinimas kalbos filosofijos atžvilgiu. Jis turi dvi dalis. Tad, jei tai būtų techniškai įmanoma, geriausiai būtų jį dviem straipsniais ir paskelbti. Bet daryk, kaip rasi patogiau⁴⁹. Jo buvo norėjęs ir L. Andriekus⁵⁰ „Aidams“. Tačiau patenkinau tėv. Leonardą tuo, kad Tau siunčiamo straipsnio ilgoką įvadą, pavadintą „Religija ir kalba“, paverčiau atskiru straipsniu ir atidaviau „Aidams“. Ten yra trumpai paliestas psalmių vertimas ir kai kurie liturginiai tekstai⁵¹. Pats gi dabar gauni evangelijų vertimo *sprachphilosophische Analyse*. Manau, kad ji bus naudinga visiems. Apie tą vertimą gramatiniu bei stilistiniu atžvilgiu buvo galima rašyti labai daug. Tačiau susilaikiau ir apsirėžiau tik svarbiausiais dalykais. O ir jų pasirodė esama aibės.

Tavo išėjimas pensijon – apie tai jau buvai užsiminęs – mane labai neramino ir neramina: kas bus su ta kultūrine „Draugo“ plotme, iš kurios dar buvo galima prabilti ir svarbesniais klausimais? Jei ji žlugtų, beliktų tik „Aidai“. Bet, būdami dvimėne-

sinis žurnalas ir beveik visados dar vėluodamas, jis nustumia straipsnių skelbimą beveik į neberegimą toli. Todėl man buvo didelė paguoda, kad „Draugo“ kultūrinis priedas liks Tavo rankose dar bent ligi vasaros atostogų⁵². Tad gal suspėsime su prel. Tulaba, žemaitiškai šnekant, „susiruokuoti“. Nes, manau, jis norės atsiliepti ir savo metodą ginti. Jam kalba esanti, kaip jis man laiške rašė, nedogmatiška: „kiekvienas išsireiškia, kaip jis jaučia ir sugeba“. Tai tiesa, tik kodėl toks „išsireiškimas“ negali būti nevykęs ir net gramatiškai bei semantiškai klaidingas? Štai šio dalyko, atrodo, prelatas nenori suprasti. Jei kultų diskusijos, turėčiau dar daug ko pasakyti.

Tavo „Užeigoje prie Vilniaus vieškelio“⁵³ pasiekė mane gražutė ir sveikutė. Ačiū už ją visu nuoširdumu. Tik aš pats tuo metu buvau suklypęs ir turėjau skubomis važiuoti taisyti. Visą rugsėjį praleidau Bad Ems⁵⁴. Tad ir susipainiojo laišakai bei raštai. Atleiski, kad nepranešiau ir nepadėkojau. Tačiau daugumą Tavo knygos kūrinių mudu esame jau mėtę ir vėtę, taip kad ką nors naujo negalėčiau nė pridurti. Galėčiau tik pakartoti, kad mano širdžiai yra artimiausi kelionės eskizai ir pačios „Užeigos“ ciklas, ir koks tuzinas pirmojo skyriaus eilėraščių, ypač trumpesniųjų. Kaip esu Tau jau minėjęs⁵⁵, stoviu prie pat slenksčio studijos apie Tave patį⁵⁶. Tad nenorėčiau iš anksto „prasitarti“. Būčiau ją jau pradėjęs (atskirų pastabų susirinko geras pluokštas), jei ne ta Tulabos makalynė. Man tiesiog niežti pirštai rašyti apie Tavo kūrybą. Iš tikro būtų tiesiog nedovanotina, jei Pats kaip LB laureatas⁵⁷ nesusilauktum bent išsamios studijos.

Pensininko amžius anaipol nėra nuobodžiavimo laikas. Dažnai jo metu kaip tik pražysta kūryba visu grožiu, nes ir patyrimas esti padidėjęs, ir atokvėpio

⁴⁷ Kalbama apie eilėraščius iš būsimos Kazio Bradūno poezijos knygos (žr. išn. 88).

⁴⁸ Žr. *Šventasis Raštas Naujojo Testamento*. I [kn.]: Keturios evangelijos ir Apaštalų darbai / Vertė ir komentarą pridėjo Ladas Tulaba. – Roma, 1979. – XVI, 622 p.

⁴⁹ Žr. išn. 64.

⁵⁰ Žr. išn. 6.

⁵¹ Žr. Maceina A. *Religija ir kalba // Aidai*. – 1982. – Nr. 2. – P. 128–132.

⁵² Kazys Bradūnas redagavo „Draugo“ dienraščio savaitinį

priedą nuo 1961 iki 1982 m.

⁵³ Žr. Bradūnas K. *Užeigoje prie Vilniaus vieškelio*. Eilėraščiai. – Chicago: Ateitis, 1981. – 111 p.

⁵⁴ Bad Emsas (*Bad Ems*) arba Emsas (*Ems*) – kurortas Vokietijoje, Reinlando-Pfalco žemėje.

⁵⁵ Žr. [2] laišką (išn. 10).

⁵⁶ Žr. išn. 99. Plg. išn. 10 ir [8] laišką (išn. 85).

⁵⁷ Už poezijos rinkinio „Užeigoje prie Vilniaus vieškelio“ rankraščių Kaziui Bradūnui 1981 04 05 buvo paskirta Pasaulio lietuvių bendruomenės JAV krašto valdybos premija.

pakanka kūriniam brandinti. Todėl reikia Tave tik sveikinti, kad sumanei „Prierašus“⁵⁸. Tokių pusiau *motto*, pusiau užuominų – muzikoje tai būtų motyvai, – kurie paskui išsivysto eilėraštyje, Šventraštyje (gal ir „Kronikoj“⁵⁹) galima iš tikro rasti. Aš tik norėčiau atkreipti Paties dėmesį į pranašus, ypač į *Jeremijo raudas*, kurių motyvai atitinka dabartinę mūsų padėtį (tremtį). Perkurti bei pratęsti šie motyvai pagal lietuviškųjų raudų stilių galėtų būti iš tikro didžiulė poetinė naujiena. Pasiskaitinėki jas: Šventraštyje jos eina po *Jeremijo pranašysčių*⁶⁰. O jei kartais užpultų kokia „nihilistinė“ nuotaika, pavartinėki Šventraščio knygą *Ekklesiastes* arba *Pamokslininkas*⁶¹; ten esama labai gilių posakių, liečiančių žmogaus egzistenciją. Ši knyga poetų nėra išsemta – ne taip, kaip *Giesmių giesmė*, kuria jau daug kas naudojosi.

Atsiųstieji „Prierašų“ pavyzdžiai visi, man atrodo, yra geri; ypač du man prilipo: „O balinami audeklai“ ir „Bet, mokytojai, čia vanduo“. Tačiau ir kiti yra prasmingi bei gilūs. Gal tik pastarasis (laiške) „Kas vėl ten, prie stalų pripratę“ yra kiek per groteskiškas, o gal *per aiškus* klausimu: „Argi mes patys?“ ir atsakymu: „Taip – mes patys...“ Ar nereiktų šio eilėraščio užbaigti dvieliu:

Bet gęsta, griūva aukurai –

O, Viešpatie, ką gi darai?,

išbraukiant paskutinę eilutę „Kodėl gi mūs neišvairai“. Eilėraštis pasidarytų ne toks aiškus. Žinoma, visi mes esame pirkliai Viešpaties šventykloje. Bet gal nereiktų taip aiškiai prasitarti. Atleiski, kad aš vis prikišu savo triskatikį...

Ką iš tikro reiktų pataisyti, tai Č. Kavaliausko (ir arkiv. Skvirecko vertimas netikęs) vertimą: „bet alie-

jui ir vynui nedaryk skriaudos“⁶². Šis sakiny yra nesuprantamas. Pagal tekstą turėtų būti: „O vyno ir aliejaus *neeikvok*“ (gr. *mē adikēses*, lot. *ne laeseris*), t. y. *nepardavinėk*, kaip kviečius ar miežius. Taip pat abejočiau, ar žodžio ‚kraujas‘ vietininkas yra ‚kraujyje‘. Pagal gramatikos normas iš tikro turėtų būti ‚vėjyje‘, ‚kraujyje‘. Tačiau atrodo, kad gražiau yra senesnės formos ‚vėjuje‘ ir ‚kraujuje‘: „išbaltino Avinėlio kraujuje“. Atrodo, kad šie žodžiai linkniuojami – analogijos trauka – pagal asmenvardžius, kaip ‚išganytojas‘, ‚mokytojas‘, ‚siuvėjas‘ ir t. t. Atrodo, šauksmininkas čia yra gairė: ne ‚vėje‘, bet ‚vėjau‘. Tačiau tai smulkmenos.

Įdomu, kiek tokių ‚prierašų‘ Pats prikursi? Jei susidarys knyga, jos pavadinimas gali ir būti – PRIE-RAŠAI. Tik dėl viso ko pavartyk pranašus, Jeremiją ir *Ekklesiastes*. Man patiktų, kad iš jų Tau kas nors įdurtų į širdį ir vaizduotę.

Malonu buvo iš Tavęs patirti, kad Jasmantas Ateities kongreso metu irgi buvo įtrauktas į poezijos vakaro programą. Tad neįvykdęs J. Laučkaitis⁶³ pažado parašyti straipsnį ar straipsnių Tavam priedui kongreso proga, dalyvavau kongrese vis dėlto dviem įnašais: knygele ir eilėrašciais. Man – senukui to pakanka. O ano straipsnio negalėjau parašyti, nes sveikata buvo gerokai susvyravusi. Dabar ji kiek atsitiesė. Bet bjauri žiema ir Europoje verčia susitraukti ir sėdėti namie. Užtat krapštai šį tą, tad šis tas ir susikrapšto.

Nors būsi ir pensininkas, bet šie jau prasidėjusieji metai tebūna Tau anų „Prierašų“ metai, o patys prierašai tevirsta įrašais į pačią mūsų širdį.

Tavo

A. Maceina

⁵⁸ Žr. išn. 88.

⁵⁹ Turima omenyje „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika“ – žymiausias sovietinių laikų katalikų pagrindžio periodinis leidinys, redaguotas kun. (dab. Kauno arkivyskupo) Sigitu Tamkevičiaus SJ (1972–1983) ir kun. (dab. vyskupo) Jono Borutos SJ (1983–1989).

⁶⁰ Dab. pavadinimas – *Jeremijo knyga*.

⁶¹ Dab. pavadinimai – *Koheleto knyga*, *Mokytojo knyga*.

⁶² Žr. *Apr 6, 6 (Naujasis Testamentas: Keturios evangelijos; Apaštalo raštai: Vertimas iš graikų kalbos / Vertė kun. Č. Kavaliauskas, redagavo kun. V. Aliulis. – Vilnius–Kaunas: Lietuvos TSR vyskupijų ordinarų kolegijos leidinys, 1972).*

⁶³ Juozas Laučka (1910–1993) – žurnalistas, visuomenininkas, Lietuvos ateitininkų federacijos vadovas (1978–1983), prašęs Maceiną parašyti straipsnį LAF jubiliejinio X kongreso (Lemontas ir Čikaga, 1981 09 04–07) proga.

[6]

Münsteris, 1982. III. 30.

Mielasis Kazimierai,

Visų pirma džiugaus ALELIUJA Velykų dienomis! Kristaus prisikėlimo šventė tebejaudina sielą, kaip ir jaunystės dienomis, nors čia, Vakaruose, ir neturime tos pakilios procesijos tris kartus aplinkui Bažnyčia, saulei tekant ir varpams gaudžiant. Liturginė reforma ir šią šventę nupoetino ir numuzikino. Tad bent prisiminki Keturvalakius ir jų procesiją, kaip aš prisimenu Prienus! Aleliuja!

Ačiū už tuos „Draugo“ tris gabaliukus⁶⁴. Perskaitęs savo straipsnį iš naujo, neradau nieko, ką galėčiau išbraukti ir tuo paneigti. Betgi girdėjau, kad prel. L. Tulaba rašas atsakymą. Terašo! Jei ką protingesnio parašys, bus galima su juo pasikalbėti gal kokio atviro laiško forma. O gal jis Tau savą atsakymą yra jau atsiuntęs?⁶⁵

Bet mat ją bala tą visą vertimų velniavą. Pasikalbėkime geriau apie poeziją.

Rašai, esą Tave nustebinęs mano pasitenkinimas kelionės eskizais Tavoje „Užeigoje“⁶⁶, kadangi Pats net buvai linkęs šio skyrelio į knygą nedėti. Gerai, kad šiai pagundai atsispyrei, nes tai būtų buvęs tikras knygai nuostolis. Kodėl? Kiekvieno poeto idealas yra pasiekti vad. *la poésie pure* aukščio. Kas yra ši *poésie pure*, yra labai sunku apibrėžti sąvokomis. Tačiau ją galima pajaušti, skaitant, sakysime, Goethe's „Auf allen Gipfeln ist ruh“ arba Verlaine „Les sanglots longs“. Ją jaučiau, neseniai skaitydamas W. Kelly straipsnį „Die Lyrik“, kuriame jis cituoja vieną graikišką liaudies šokių dainelę. Vokiškasis jos vertimas man įspūdžio nepadarė. Tada pamėginau tą dainelę perkelti į mūsų liaudies dainų pasaulį:

Vai kur mano rūtos,

Vai kur mano mėtos,

Vai kur mano vijoklėlis žalias.

Tai čia mano rūtos,

Tai čia mano mėtos,

Tai čia mano vijoklėlis žalias.

Ir staiga atsivėrė anoji *la poésie pure*, kuri paprastų paprastučiais žodžiais nusako daiktų gelmenį. Šokdama ir dainuodama, mergaitė klausia ir sykiu atsako; klausia savu moteriškuoju likimu ir atsako ją apkabinusiu berneliu: „Vai kur mano vijoklėlis žalias – Tai čia mano vijoklėlis žalias“. Lyrikos idealas pasiektas.

Tai miniu todėl, kad Tavo kelionės eskizuose kaip tik radau šią *poésie pure*. Tai nereiškia, kad kituose knygos skyriuose ar kituose Tavo rinkiniuose jos nebūtų. Tai pabrėžiu tik todėl, kad Pats šiais eskizais buvai suabejojęs. Visi jų gabaliukai (išskyrus gal kokius du ar tris) yra gryna poezija, kurios pačioje viršūnėje šviečia „Alhambra“ su lašeliu tarsi odaliskės auskaru. O „Prie Chartres katedros“ sudaro *motto visai* Tavo kūrybai:

Abidvi būkit mano alkiui duona

Ir mano troškuliui vynu.

Jei apmąstytum savo poetinį kelią nuo „Vilniaus varpų“⁶⁷ (plg. „Baroko“) ligi „Užeigos“, manau, nesunkiai galėtum įspėti, kas sudaro Tavo alchio ir troškulio objektą. Nenoriu šiuo metu viso to nagrinėti plačiau, todėl kalbu tik teiginiais. Bet tikiu, kad kalbu tai, ką iš tikro tikiu.

O dabar žodelis apie „Prierašus“⁶⁸. Nesileiski gundomas minties, esą poetinis *Genezės*⁶⁹ apdūmimas turįs būti „beethoveniška, čiurlioniška, miltoniška tema“. Anaip tol! Šitaip *Genezė* savo metu

⁶⁴ Žr. Maceina A. *Šventraščio kalbos beiškant* // Draugas (Antroji dalis: Mokslas, menas, literatūra). – 1982. – Vasario 13. – Nr. 37 (7). – P. 1, 2, 3, 4; Vasario 20. – Nr. 42 (8). – P. 2, 3, 4; Vasario 27. – Nr. 48 (9). – P. 2, 3. Plg. išn. 49.

⁶⁵ Žr. Tulaba L. *[Antano Maceinos kritiškas pastabas atsiliepiant* // Draugas (Antroji dalis: Mokslas, menas, literatūra). – 1982. – Gegužės 1. – Nr. 93 (18). – P. 2, 3, 4.

⁶⁶ Žr. išn. 5 ir 53.

⁶⁷ Žr. Bradūnas K. *Vilniaus varpai*: Sonetai. – Vilnius [sic! – Kaunas: „Šviesos“ sp-vė, 1943]. – 16 p. *Tas pat*. [Papildytas ir pataisytas leidimas]. – Tübingen: Patria, 1947. – 27, [2] p.

⁶⁸ Žr. išn. 88.

⁶⁹ Dab. pavadinimas – *Pradžios knyga*.

⁷⁰ Kalbama apie Victorio Hugo (1802–1885) lyrinės epinės

dorojo V. Hugo „Légende des siècles“⁷⁰ ir todėl pelnė Lemaitre's⁷¹ priekaištą: Hugo pavertė istoriją turgumi. Tavo nuojauta, „kad Dievo ir žmogaus asmeniškasis kontaktas *Genezėje* ar tik nebuvo svarbesnis už visos vi-satos sukūrimą“, yra *tikrasis kelrodis*, kaip reikia *Genezėje* poetiškai doroti. Poezija, gimstanti iš šios nuojautos, tik ir tegali būti „asmeninis pasišnekučiavimas“, kaip Pats apibūdini man atsiųstus eilėraščius. Šnekučiuokis ir šnekučiuokis su Viešpačiu! Ir kur šio šnekučiavimosi bus daugiau, kur bus jis vis asmeniškėsnis, ten ir eilėraštis bus geresnis. Geriausias iš visų atsiųstųjų, mano galva, yra prierasas prie žodžių „Taigi Viešpats Dievas padarė iš žemės molio žmogų“⁷². Geriausias todėl, kad jame žmogaus likimą suaudei su Dievo likimu, įliedamas juodu abu į trumpą, bet tobulą žodį. Apskritai visus gabaliukus laikyčiau *gerais*, rikiuodamas juos pagal mano išpūdį tokia eile: *labai* geri yra minėtasis „Dar jokio tako“, „Sparnų sujudintą dvelkimą“; *geri* yra „Kaip ir kada“, „O žole, žole“, „Trečioji – vakaras ir rytas“; kiek *mažiau* išpūdingi yra „Nei krūmo, nei žolės“, „Šaltinis“ (truputį racionalistinis) ir „Argi būsiu panašus“ (šiam išbraukčiau dvi paskutines eilutes, nes jos skamba šv. Tomo teze, esą žmogus yra „tam tikru būdu visa“ – *quocumque modo omnia*). Iš visų gabaliukų tik vienas vienintelis man *nepatiko*, būtent: „Bet kaip, kaip ji pasidarė“ (šviesa); nepatiko todėl, kad jame lyg ir prabyla Tavo minėta miltoniška ar beethoveniška tema, paverčianti eilėrašį kosmologiniu ir net fizikiniu: „O gal trenksmu galingu sprogo?“ Tai primena fizikų *big-bang*⁷³ teoriją apie pasaulio kilimą. O prisipažinimas „Vis tiek suprasti negaliu“ eilėrašį racionalina. Kam čia mums reikia suprasti? Ar nepakanka, kad „žvaigždė Vakarė“ yra „sėklos trupinėliu“? Susuk visą eilėrašį aplinkui *ši* motyvą!

Skyrium pageidaučiau:

poezijos veikalą „Amžių legenda“ (pranc. 1859–1877, ser. 1–3; Antano Valaičio liet. vert. 1927–1930, d. 1–2).

⁷¹ Cituojamas prancūzų rašytojas ir kritikas Jules Lemaitre (1853–1914).

⁷² Plg. *Pr 2*, 7: „... tuomet Viešpats Dievas padarė žmogų iš žemės dulkių“ (vert. Antanas Rubšys, 1998).

1. eilutę „O nejučiom, o negirdom abi“ (prierasas „Kaip ir kada“) nubrazdžionink, antrąjį *o* pakeisdamas *ir*.

2. eilutėje „Gilioj žolėj neberandu“ (prierasas „Dar jokio tako“) pakeisk žodį *neberandu* žodžiu *nesurandu*, nes tai, man atrodo, geriau atitiks eilėraščio nuotaiką, kad dar nieko gyvo *nėra*, kas taką išmintų.

3. eilutėje „Ir mano skausmas – brolis“ (prierasas „Bet molį atlupai“) įjungčiau žodelį ‚tavo‘. Tada dvi paskutinės eilutės skambėtų: „Ir mano laimė tau sesuo, Ir mano skausmas – tavo brolis“.

Matai, koks smulkmeniškias ašen interpretas. Bet sakau, kaip jaučiu ir kaip man atrodo. Beje, kokių vertimų naudojies, cituodamas *Genezės* žodžius? Ne visur patinka man jų kalba: „krūmas... *išdygęs*“ (*Gen 2*, 5)⁷⁴, „šaltinis *kilo*“ (*Gen 2*, 6)⁷⁵, „įkvėpė į *jo veidą*“ (*Gen 2*, 7)⁷⁶. Nebijoki Šventraščio tekstų vertimo nusakyti tikrai lietuviškai. Vyskupo ar prelato titulai verčiant neturi jokios reikšmės.

Tuo ir baigsiu, mielas Kazimierai, padrašindamas Tave tęsti savo „Prierasus“ pagal aną Tavo nuojautą pasišnekučiuoti su Dievu. Tikiu, kad šie pasišnekučiavimai praplės Tavo kūrybą į naujas sritis ir praturtins mūsų poeziją vėl nauju didžios reikšmės rinkiniu.

Visu nuoširdumu

Tavo A. Maceina

[7]

Münsteris, 1982 m. birž. 20 d.

Mielasis Kazimierai,

Man labai malonu girdėti, kad Tavo „Prierasai“⁷⁷ auga. Jei, juos baigęs, man atsiūsi, mėginsiu ir aš prie jų paarėti, kaip ta Krylovo musė ant jaučio rago. Tik mano pastabom būki labai kritiškas. Žinoma, svetima akis kartais pastebi ir tokį krislą, kurio

⁷³ Turima omenyje vad. „didžiojo sprogo“ (angl. *big bang*) kosmologinė teorija.

⁷⁴ Plg. *Pr 2*, 5: „jokių krūmokšnių“ (Rubšys).

⁷⁵ Plg. *Pr 2*, 6: „versmė tryško“ (Rubšys).

⁷⁶ Plg. *Pr 2*, 7: „įkvėpė jam į nosį“ (Rubšys).

⁷⁷ Žr. išn. 88.

savoji neįžiūri. Antra vertus, svetima akis sprendžia visad pagal savos pačios polinkius, todėl gali ‚patarti‘ visiškai klaidingai. Taip būdavo su dr. Jonu Griniu- mi⁷⁸, kai jis man patardavo „Gruodo“⁷⁹ eilėraščiuo- se keisti tą ar kitą žodį. Lyrika yra be galo jautrus padaras, ir kai mėgindavau Jono patarimus vykdyti, išeidavo nei šis, nei tas. Tačiau kai sykį man Vaičiulaitis⁸⁰ tarė, esą manuose sonetuose jau jausti savotiškas metodas, tuoj pat jo paklausiau. Tad gal būtų galima formuluoti tokį lyg ir ‚dėsnį‘: poetas turi būti labai kritiškas taisytojų ar patarėjų atžvilgiu tada, kai jie nurodo kokį *atskirą* žodį ar posakį; tačiau poetas turi paklausti patarėjų, kai jie sako, jog *visas* eilėraštis yra silpnas ar nepasisekęs. Nes mano įsitikinimu pataisyti galima tik gerą eilėrašį (arba taisant pagadinti). Bet negalima pataisyti blo- go eilėraščio.

Tavo „Priešai“ man yra įdomūs dar ir tuo, kad Tu čia žengi toliau ta kryptimi, kurią esi nusakęs savo „Užeigos“⁸¹ eilute: „Dievas liepė man būti“ – ne tik „užeigoje prie Vilniaus vieškelio“, bet ir Jo paties kūrybos vyksme, kad su Juo pasikalbėtum. Nes didesnių pokalbių su Juo lig šiol nesi turėjęs. Tai praturtina Tavo kūrybą ir sykiu patvirtina mano pažiūrą į Tavo „Baroko“⁸² kaip užuomazgą visam Tavo kūrybiniam keliui:

O į tą visa, ką sukūrė,
Šypsodamas Dievulis žiūri,
Senelis geras, atlaidus.

Gal „Priešuose“ jis nebus toks geras ir atlai- dus; gal jis nebesišypsos. Tačiau jis bus *tas pats*, kaip ir „Vilniaus varpuose“. O jo ‚mutacijos‘ man kaip interpretui bus labai įdomios. Štai kodėl ir laukiu „Priešų“.

Savo siuončiamam atsakymui prel. Tulabos atve- ju neturėčiau nieko ypatingesnio pridurti. Mėgi-

⁷⁸ Žr. išn. 20 ir [3] laišką.

⁷⁹ Žr. išn. 8.

⁸⁰ Antanas Vaičiulaitis (1906–1992) – rašytojas ir kritikas.

⁸¹ Žr. išn. 53.

⁸² Eilėraštis iš pirmojo Kazio Bradūno rinkinio (žr. išn. 67).

⁸³ Žr. Maccina A. *Šventraštis ir jo vertimas* // Draugas (Antroji

nau papildyti kalbinėmis pastabomis ir ‚apginti‘ Šv. Dvasią⁸³. Gavau iš USA porą laiškų, dėkojančių už aną pirmąjį straipsnį. Donatas Bielskus⁸⁴ net paga- mino fotografiniu būdu to straipsnio atspaudėlę ir man atsiuntė. Ar jis ją išsiuntinės ir plačiau, nežinau: nebuvo jokios pastabos. Tačiau toliau veltis į ginčus nenorėčiau. Nes ilgas ginčas virsta paprastai smul- kia polemika ir nustoja syvų. Tad šiuo straipsniu ir mėginsiu viską baigti.

Šiaip mano pastogėje nėra jokių naujienų, išsky- rus tai, kad dienos slenka nuostabiai greitai ir kad žmogus žinai, jog kiekviena trumpina amželį visiškai jaučiamai. Jaučiuos tarsi vagis, kuris iš Viešpa- ties vis dar pasivagia po dienele, prašydamas jo dar nenutverti ir leisti jam ir toliau dar pabūti mažyčiu vagiliu.

Daug sėkmės, kuriant „Priešus“; daug šilimos besišnekučiuojant su Viešpačiu-Kūrėju.

Tavo

A. Maccina

[8]

Münsteris, 1984 m. sausio 28 d.

Mielasis Kazimierai,

Jau atėjo laikas duoti aiškų atsakymą į pastarąjį Tavo laišką, kuriuo mane prašei Tavosios poezijos aprašo⁸⁵. Kaip žinai, buvau skyręs šešias savaites, kad galėčiau nuspręsti: leis mano sveikata (tiksliau: liga) imtis šio darbo ar neleis? Deja, šios savaitės buvo ir tebėra labai sunkios. Prie ankstesnių širdies negalavimų dar prisijungė prieš pat Kalėdas aštrus *arthritis* abiejų kojų klubuose ir keliuose. Tai mane vėl paguldė į lovą – tegu ir ne taip nuolatos, kaip praėjusiais metais širdies priepuolis. Blogiausia betgi yra tai, kad skausmas neleidžia naktį tinkamai išsimiegoti. Tada dieną esi žmogus lyg apdujęs, ir kiekviena ramesnė valandėlė tuoj pat neša snaudulį,

dalis: Mokslas, menas, literatūra). – 1982. – Rugpjūčio 7. – Nr. 163 (28). – P. 1, 2, 3, 4. Plg. išn. 65.

⁸⁴ Donatas Bielskus (1923–1994) – inžinierius, žurnalistas, visuomenininkas.

⁸⁵ Žr. išn. 99. Plg. išn. 10 ir 56.

kurį vienas pokštinninkas pavadino „giliausiu vienuolių apmąstymų laipsniu“. Tokia padėtis tebetrunka ir dabar, ir nėra aiškios vilties, kad ji greit pasikeistų. Vakar baigiau 76-sius ir pradėjau 77-sius amžiaus metus. Amžius kažkodėl pratyso, nors mano organizmas pastaraisiais dešimtmečiais vis būdavo gero kai ligūstas. Tad tokio amžiaus seneliui nėra ko tikėtis, kad jo sąnariai nustos braškėję.

Tokiai padėčiai esant, būtų tikrai lengvapėdiška į Tavo prašymą atsakyti: *Taip*, nors širdis ir labai vilioja šitaip atsakyti. Kalbėjau apie tai ir su savo gydytoja, kuri mane prižiūri jau 16 metų. Ji man žodiškai tarė: *Verpflichten Sie sich nicht mehr zu einer terminierten Arbeit* – „Neįsipareigokite terminuotam darbui“. Ji (ir aš pats) neabejoja, kad bus gerų dienų, savaitių, gal net mėnesių, kai dirbti galėsiu ir, be abejo, dirbinėsiu. Tačiau šis darbas turįs būti laisvas, kad – jei jo neatlikčiau – niekam nepadarytų skriaudos ar nemalonumų ir kad vyktų ne prievarta bei skubiniu, o visiškai atotampiai. Kada tokios geros dienos ateis ir ar jos iš viso ateis, niekas garantuoti negali. Senas bei ligūstas žmogus gyvena didelę nežinią, todėl ir neprivalo ką nors šia nežinia grįsti ir kitam žadėti tai, ko gali neištesėti. Juk iš tikro būtų Tau, mielas Kazimierai, ir visai knygai didžiulė kliūtis, jei aš, pažadėjęs aprašyti Tavo poeziją, imčiau vasarop ar rudeniop, streikuoti ir atsiskyčiau. Tarti man Tavam prašymui *Ne* yra labai sunku, net skaudu. Bet mano dabartinė padėtis verčia mane žiūrėti į visa tai realisto akimis ir prašyti Tave atleisti man, kad atsakau neigiamai. Kam nors įsipareigoti, atrodo, man yra jau per vėlu. Ankstesnė svajonė parašyti „Poetų pasaulis“ ir savą interpretacinį polinkį išmėginti visų pirma ant Bradūno ‚kailio‘, atrodo, jau ir liks tik svajonė: per ilgai buvo svajota, per ilgai buvo puoselėta ši svajonė, ją vis atidedant ateičiai kitų, vad. ‚reikalingesnių‘ darbų dėlei.

Ano Tavo minimo „Lietuvių literatūros istorijos“

⁸⁶ Žr. *Lietuvių literatūros istorija*. / Red. Jonas Lankutis. – V.: Vaga, 1979. – T. 1. – 519 p. ; 1982. – T. 2. – 584 p.

⁸⁷ Minimas sumanymas vėliau įgyvendintas kn.: *Lietuvių egzodo literatūra*. [Straipsnių rinkinys] / Redagavo Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris. – Čikaga: Lituistikos institutas, 1992. – 861, [3] p. ; *Tas pat*. Fotografuotas ir pataisytas leidimas.

dvitomio⁸⁶ nesu matęs. Tačiau sumanymas išleisti išėivijos literatūros trečiąjį tomą kaip tęsinį bei papildą yra tiesiog žavus. Sveikinu sumanytojus ir linkiu tiesiog įkvėpimo bei sėkmės, nors man ir netenka prie šio sumanymo prisidėti⁸⁷. Šitokiu darbu mes tikrai atliekame tremtinių misiją – papildyti bei patikslinti tai, kas Lietuvoje komunistinės ideologijos esti nutylima ar nuslegiama.

Skačiau spaudoje, kad Tavo „Priešai“ jau yra spaustuveje⁸⁸. Tai vėl bus tiek Tavo kūrybos, tiek mūsų poezijos praturtinimas. „Priešais“, kaip man atrodo, Tu žengi vieną žingsnį lyg ir į gelmę, nors ir nenusisukdamas nuo pagrindinių savo motyvų; į gelmę todėl, kad čia šnekučiuojies, kaip sykį man rašei, jau ne tiek su žeme bei istorija (jos asmenybėmis ir jos eiga), kiek su Viešpačiu, su kuriuo šnekučiavimasis visados yra šauksmas iš gelmės – *de profundis*, vis tiek ar jis būtų skaudus dejavimas, ar džiugus garbinimas. Rodos esu apie „Priešų“ gabiliaukus, kuriuos buvai man atsiuntęs, truputį Tau minėjęs. Dabar lauksiu paties rinkinio ir skaitysiu jį sugelta širdimi, kad nepajėgiu jo analizės paversiti bendrojo aprašo dalimi... Tačiau Senojo Testamento išminčius kažkoks Jeruzalės karalius Kohelet knygoje *Ekklesiastes* – *Pamokslininkas* yra parašęs: „Viskas turi savą laiką... Yra laikas rasti ir yra laikas prarasti“ (*Ekl* 3, 1. 6)⁸⁹.

Šiais *Pamokslininko* žodžiais ir atsisveikinu, linkėdamas Tau, kad Tavasis metų poilsis pratęstų Tavo kūrybą ir už „Priešų“ ribos.

Tavo visu bičiuliškumu

A. Maceina

[9]

Münsteris, 1985 m. sausio 25 d.

Mielasis Kazimierai,

Ačiū, kad nepaisydamas mano tylos, atsiliepei

– V.: Vaga, 1997. – 861, [2] p.

⁸⁸ Žr. Bradūnas K. *Priešai*: Eilėraščiai. – Chicago: Ateitis, 1983. – 79 p.

⁸⁹ Plg. *Koh* 3, 1. 6: „Viskam yra metas [...]. Laikas ieškoti ir laikas pamesti [...]“ (Rubšys).

maloniais sveikinimais bei linkėjimais. Abu Tavo norai, kad turėčiau „giedrios nuotaikos ir visokios stiprybės“ yra man iš tikro reikalingi. Jų dažnokai pritrūksta. Mūsų bičiulis Ivinskis⁹⁰ vis sakydavo, kad 77-ji žmogaus amžiaus metai esą pavojingiausi, nes tie du kirvukai (77) dažniausiai nukertą. Jie manęs dar nenukirto ir, atrodo, gal nebenukirs, nes kol gausi šį laišką, aš būsiu tuodu kirvukus jau peršokęs. Bet ką gi – niekas savo metų eigoje nešokuoja atgal, o vis priekin ir priekin, vis arčiau duobės, į kurią galop ir išoka. Ir Tu savo „Priešuose“ esi kalbėjęs apie „aštrių žvyru šokuojančią sielą“: žmogui nuo šio šokavimo skauda kojas, o Dievui – širdį. Gražus apibūdinimas, kuris tinka ne tik žmogaus pradžiai, bet ir jo pabaigai. Vis bešokuojant, ima kojos skaudėti ir net tinti, gi Dievas gal ir gaudinasi, kad žmogus šokuoja vis arčiau duobės. Ačiū tad už linkėjimus šokuoti vis toliau ir gal kiek lėčiau. Tik kas čia sulaukys „upės bėgimą“...

Tavo minimos nuogirdos, esą būsianti greitai mano „nauja knyga“, greičiausiai ir liks tik nuogirdomis. Didesnių planų dabar neturiu, ir kiekviena mano diena baigiasi nuolankiu *Deo gratias*, kad jos metu dar niekas neįvyko. Dabar aš nebe planuoju, o *likviduoju* tai, ką buvau parašęs „Religijos filosofijos“⁹¹ antrajai daliai. Susidūriau su visišku nesidomėjimu šiais klausimais, todėl nutariau toliau nebesikankinti, o išardyti tai, kas buvo susikrovę. Kai kuriuos rankraščio skyrelius atidaviau „Aidams“ kaip straipsnius. O didoką skyrių „Dievas ir laisvė“ gal pasiūlysiu A. Norvilui kaip trečiąją studiją⁹² serijoje „Mūsų idėjos dabarties šviesoje“. Po kun. A. Paškaus „Asmuo ir laisvė“⁹⁴ man atrodo, kad gerai tiktų „Dievas ir laisvė“, kur kiek giliau mėginau liesti laisvės vykdymą bei jos esmę kaip tik ryšium su ana

aukštesne tikrove, kurią vadiname Dievu. Žmogus juk yra laisvas visokių tikrovių atžvilgiu, tik vis kitaip. Kaip tad jis yra laisvas ryšium su Dievu, į kurį tiki ir kuriuo pasitiki? Štai manos studijos tema. Ji yra visiškai baigta, vieninga; reikia ją tik techniškai truputį apdoroti spaudai (citatų šaltiniai, tiksli numeracija, pratartis ir k.). (Todėl lig šiol Norvilui dar nieko neminėjau. Bet netrukus pasiūlysiu.) Didelė kun. Prunskio⁹⁵ auka At-kų Federacijai gal sudarys galimybės pradėtą seriją sėkmingai tęsti toliau. O būtų gražu, kad susirinktų bent 10–15 studijėlių. Tada ateitininkai nebebūtų tokie „neturtėliai dvasioje“. Kun. Ylos⁹⁶ šafirografuotų vadovėlių apie „akciologiją“, „futurologiją“, „logologiją“ (iš kur jis sėmė šias kalbines pabaisas?) anaiptol nepakenka, kad ateitininkas būtų sąmoningas katalikas ir lietuvis. Įpiršęs at-kų Federacijai aną seriją, norėčiau ir toliau joje jaustis kaip veiklus jos dalyvis. Man labai keista, kad, kaip man rašė Norvilas, Juozas Girnius⁹⁷, buv. Federacijos vadas, *atsisakė* dalyvauti šioje serijoje *kaip autorius*. O žinau, kad jis rankraščių nemaža turi ir kad iš jų nedidelę studijėlę tikrai būtų galima parengti. Tad, kaip matai, Kazimierai, iš laukiamos knygos gal pasidarys tik nedidelė (per šimtą p.) studijėlė. Bet rankų nuleidęs nesėdžiu, nors vakar mano gydytoja ir klausė mane, ar ne per ilgai barškinu raš. mašinėle, nes tai kenkia širdžiai.

Tavo dėmesys krikščionybės ir pagonybės santykiui mūsų tautoje yra tik sveikintinas: jauniausioji Evangelijos duktė Europoje iš tikro verta poetinių pergyvenimų, ir manau, kad Tau jų nepristigs. Abu atsiųsti Tavo pavyzdžiai man labai patiko, ypač *ant-rasis* su tuo atsiklaupusiu akmeniu kaip simboliu Krikšto, kuris įima į save senąją religinį pergyvenimą, papildydamas jį nauju Dievo-Meilės pergyveni-

⁹⁰ Žr. išn. 26.

⁹¹ Žr. Maceina A. *Religijos filosofija*. – Putnam: Krikščionis gyvenime, 1976. – D. 1. – 336 p.; persp.: *Tas pat*. – V.: Katalikų pasaulis, 1990. – 332 p.; persp.: *Tas pat*// Maceina A. Raštai. – V.: Mintis, 1994. – T. 7. – P. 5–248.

⁹² Algimantas Antanas Norvilas (g. 1941) – psichologas, visuomenininkas, „Ateities“ leidyklos kn. serijos „Mūsų idėjos dabarties šviesoje“ (nuo 1982) leidybos organizatorius.

⁹³ Žr. Maceina A. *Dievas ir laisvė*. Religijos filosofijos studija. – Oak Lawn: Ateitis, 1985. – 150 p.; persp.: *Tas pat* //

Maceina A. Raštai. – V.: Mintis, 1994. – T. 7. – P. 249–345.

⁹⁴ Paškus A. *Asmuo ir laisvė*. – Chucago: Ateitis, 1984. – VII, 159 p.

⁹⁵ Žr. išn. 32.

⁹⁶ Stasys Yla (1908–1983) – kunigas, visuomenininkas, rašytojas, nemaža rašęs ateitininkų gyvenimo klausimais.

⁹⁷ Juozas Girnius (1915–1994) – filosofas, kultūrininkas ir visuomenininkas, Lietuvos ateitininkų federacijos vadas (1963–1967).

mu. Man net atrodo, kad naujasis Tavo rinkinys galėtų išeiti net tobulesnis už „Prieraišus“, nes šių sykių turėtum daugiau laisvės savam poetiniam įkvėpimui. Mat, kai viršum eilėraščio užsirašai kokią citatą, tai ji savaime nubrėžia rėmus, kurių nebegaali peržengti. O visokie rėmai varžo. Gi rašydamas be citatų, o tik iš gryno asmeninio bei poetinio jausmo, galėtum pasiekti didžiųjų gelmių. Tasai atsiklaupęs akmenėlis „kryžkelėje viduryj Kiršų“ ir yra tokia nuoroda į gelmę. Taigi sveikinu sumaniusį ir linkiu ištesėti. „Krikšto vanduo Joninių naktį“⁹⁸ tik patvirtina mano mintyje turimą prieigą prie Tavo poezijos. Tuo tarpu palikime, kaip Pats rašai, Tavo problemą „kaip yra“. Pažadėti nepažadau, tačiau jei jūsiškis planas peršoktų iš tikro į 1986-sius metus, gal Viešpaties apvaizda manas negalias ir paverstų „alkviečių rasa“. Bet kol kas teesie taip, kaip buvau anksčiau sakęs⁹⁹.

Ačiū už gerus žodžius Jasmanto eilėraščiams¹⁰⁰. Jame kartais irgi švysteli lyg ir, Tavo žodžiais tariant, „nauja sietuva“. Bet kol kas ji neturi aiškesnių rėmų. Dažnai reikia kovoti su pagunda kartotis – tai vaizdais, tai tema. Tad taip ir reikia truputį patylėti. Malonu buvo iš Tavęs girdėti manos kalbos gyrių. Ką gi – aš moku tik lietuviškai, ir gal todėl mana kalba yra gyva, ne guminė, nes jos neslegia joks kitas kalbinis pavidas tarsi kuprinė, kurią dabar ant savo pečių tempia jaunoji mūsų karta. O senoji irgi pradeda šią kuprinę nešioti, todėl ir jos kalba yra susikūpinusi nežmoniškai. Neseniai skaičiau „Drauge“ (1984. XII. 1 d.) pasikalbėjimą su L. Lėtu¹⁰¹. Viešpatie, kokia baisi kalba ir klausimų, ir atsakymų! Tarsi jau nebebūtume lietuviai, o kažkokie lietuviškai grabalioją svetimtaučiai. Skaitant visą šį pokalbį, atrodo, kad skaitai kokį nevykusį

vertimą iš svetimios kalbos, kurios sakinių vertėjas nesuprato, todėl apkrovė jį imantriais posakiais ir ištesė be galo. Bjauri ir V. Kelertienės straipsnio¹⁰² kalba. O apie pačius Lėto eilėraščius nežinau nė ką manyti – tiek poezijos, tiek kalbos atžvilgiu: „Čia tyro išmokta, ir kas viltis. O kas kančia – sniegu, iškritusiu aplink, matytis“¹⁰³. Kas tai? Patyčia iš poezijos ir iš kalbos? Naujas kelias? Kuo jis skiriasi nuo visų kitų bandymų, kurių turime jau aibę? Bet gal aš jau per senas... Tad užčiaupiu savo lūpas ir tyliu.

Tavo pasiūsta knyga, V. Ališo „Anapus marių“¹⁰⁴, jau guli ant mano stalo. Beveik visą jau ir perskaičiau. Ačiū už šią didelę dovaną ir už Tavo dėmesį. Nors su Arminu¹⁰⁵ sėdėjome viename suole Gižų seminarijoje, tačiau ir aš nežinojau, kad jis eilėraščių rašo. Ir seminarijos literatų būrelyje nežinau, ar jis dalyvavo. Bent nėra mano atmintyje likę jo veiklos vaizdo. Jis buvo savotiškas slapukas. Gal tai atsispindi ir jo eilėraščiuose, kurie mano pergyvenami kaip truputį per vienodi ir per ūkanoti dėl simbolistinio (ne simbolinio!) jų vaizdų pobūdžio. Perskaičiau Vaičiulaičio parašytą Armino biografiją¹⁰⁶ dideliu dėmesiu, nes apie Ališo gyvenimą beveik nieko nežinojau. Išsiskyrę 1930 m., buvome susitikę Mūnsteryje tik vieną vienintelį kartą, bet man gulint lovoje dėl neseniai pergyventos širdies atakos (1968 m.), tad pabuvus kartu tik vieną valandą. Mielas žmogus ir didelis organizatorius.

Tuo šių sykių ir baigsiu.

Daug sėkmės!

Tavo A. Maceina

⁹⁸ Žr. Bradūnas K. *Krikšto vanduo Joninių naktį*: Eilėraščiai. – Chicago: Ateities literatūros fondas, 1987. – 94 p.

⁹⁹ Plg. išn. 10 bei 56 ir [8] laišką (išn. 85). Straipsnis apie Kazio Bradūno poeziją taip ir liko neparašytas.

¹⁰⁰ Žr. išn. 8 ir 37.

¹⁰¹ Žr. „Žodis yra užsklęstas žiedas...“. Pokalbis su poetu Leonu Lėtu // *Draugas* (Antroji dalis: Mokslas, menas, literatūra). – 1984. – Gruodžio 1. – Nr. 238 (44). – P. 3, 4.

¹⁰² Žr. Kelertienė V. „*Ir ošiai šlamėsiu aukšta liepa*“ // *Draugas* (Antroji dalis: Mokslas, menas, literatūra). – 1984. – Gruodžio

1. – Nr. 238 (44). – P. 1.

¹⁰³ Žr. Lėtas L. *Ne*. [Eil.] // *Draugas* (Antroji dalis: Mokslas, menas, literatūra). – 1984. – Gruodžio 1. – Nr. 238 (44). – P. 3.

¹⁰⁴ Žr. Ališas V. *Anapus marių*: Poezijos rinktinė. – Chicago: Ateities literatūros fondas, 1984. – 190 p.

¹⁰⁵ Aleksandras Arminas (slpvd. Venancijus Ališas, 1908–1975) – kunigas, poetas.

¹⁰⁶ Vaičiulaitis A. *Poetas Venancijus Ališas*: Prelatas Aleksandras Arminas, 1908. XII. 2 – 1975. VI. 6 // Ališas V. *Anapus marių*. – P. 141–181.

[10]

Münsteris, 1985 m. vasario 19 d.

Mielasis Kazimierai,

Nors šv. Kazimiero metai su visomis išskilmėmis jau ir praėję, tačiau jie ir toliau tebebuvoja Tavo *varde*, kuri nešioji *Ducis Magni* garbei ir kasmet jį šventi kovo ketvirtąją. Kol šis mano laiškas Tave pasieks, ta šventė jau belsis į Tavo duris. Leisk tad ir man šia proga paspausti Tau ranką ir palinkėti, kad tasai šventasis, kuris ir pats buvęs poetinės nuotaikos, ir poetiniu Tavo įnašu buvęs pagerbtas jo jubiliejaus metais¹⁰⁷, – kad tasai šventasis įkvėptų Tau gražių vaizdų bei prasmingų lygiagrečių, rašant apie Krikšto vandenį Joninių naktį¹⁰⁸. Tai nuoširdžiausias mano linkėjimas Tavo vardadieniui.

Ir tuoj pat pereinu prie Tavo man atsiųstų gabaliukų iš sumanyto ciklo. Kalbėtis apie juos su Tavimi man nėra joks apsunkinimas ar laiko gaišinimas, kaip Tu lyg ir būkštauji. Nes tai, ką noriu tarti, eina iš gilaus pajautimo, kilusio manyje beskaitant pastaruosius Tavo eilėraščius. Jie man dar labiau patiko, nei anie du pirmieji. Pats gražiausias iš visų yra „Žemiškoji litanija“. Juo pateikėi grynos lyrikos gabaliuką, turintį betgi ir gelmę: besikartojantis kreipinys „Žeme, žemuže“ iš tikro primena „dangiškąją litaniją“ su josios nuolatinio *ora pro nobis* arba *miserere nobis*, o eilėraščio turinys, tos lyg ir „pagoniškos“ atominos, padaro jį protėvių dvasios išraiška krikščioniškojoje mūsų egzistencijoje. Nedaug kam pasiseka gryną lyriką suausti su tokiu giliu turiniu. Gėrėjaisi šiuo eilėraščiu visa širdimi ir skaičiau jį keletą kartų. Tai tikras perliukas.

„Klustelėjimas“ taip pat yra labai geras, nors ir kitokio pobūdžio. Jo „vilkelis“, pro kurį žiūrint atsiveria Dievo buvojimas žmoguje, yra dvi paskutinės eilutės: „O tik žodį kalbinti imu, į Tave labai panašų“. Tai kreipia skaitytojo dėmesį į Evangelijos „ir Žodis buvo Dievas“, sykiu tačiau ir į magijos žodį iš senovės laikų. Ir kyla mintis: o gal magijos žodis ir yra

buvusi instinktyvi žmogaus nuojauta, kad „viskas per jį (žodį) padaryta“ ir kad „be jo nepadaryta nieko“ (*Jn* 1, 1–3)? Poezija prakalbina žodį, o tuo pačiu ir *Dievą*, kuris yra Žodis, ir *pasaulį*, kuris padarytas per Žodį. Tuo būdu krikščioniškas skelbimas kažkokiu slaptu būdu susijungia su senųjų žynių žodžiu ir tampa vienybe poezijoje. Šitai interpretuoju Tavo „Klustelėjimą“ ir esu šio eilėraščio persmelktas.

Tokios pat gelmės turi ir „Užkastas šulinys“ (žodį „užkastas“ keisčiau į „užverstas“, kaip ir Pats pirmojoje eilutėje rašai). Ir čia Krikšto vanduo nuveja prie rentinio pieną lakusį žaltį (pagonybės simbolis), pats Krikštas užverčia šulinį, kuris tarsi žemės akys žvelgė į žmogų. Senovė apanka ar gal tik užsimerkia bei užsnūsta, atlikusi savo vaidmenį tautoje. Jos akivaizdoje nūn žmogus klausia, kas bus toliau. Jam belieka sėstis ir laukti. Vėjas taršo žmogaus plaukus (vidinio sąmyšio bei nežinios simbolis), tačiau jaunas berželis sprogsta, ir poetas kviečia žmogų prie savęs, kad sušukuotų jo plaukus kaip tuos berželio jaunus lapus (būsimojo amžiaus simbolis). Dvi tikrovės – užverstas senas šulinys ir išsprogęs jaunas berželis – susipina vienybėn. Nežinia virsta viltimi. Tai gilus vaizdas ir gili mintis. Šie trys eilėraščiai patenkina mane visu plotu. Nieko juose nekeisčiau.

Kiek mažiau esu patenkintas „Sacra via“ (sukeisk vietomis šiuos žodžius: *Via sacra*, kaip *Via dolorosa* Jeruzalėj ar *Via Appia* Romoje); mažiau todėl, kad čia yra įsiterpęs racionalinis aiškinimas bei raginimas, būtent: „Abu šventi – Klaupkis, gentie!“ Jei šias dvi eilutes išleistum, atrodo, kad eilėraštis pasistiebtų. Aš jį keletą kartų skaičiau *be* šių eilučių, ir jis man skambėjo geriau. Truputį kliūva ir posakis „Laukdami stebuklo“, bet nemokėčiau nei paaiškinti kodėl, nei ką nors konkretno pasiūlyti. Gal permąstytum šį eilėraštį Pats dar sykį?

Taigi *summa summarum*: Tavo rinkinys žengia priekin sparčiu ir *labai* sėkmingu žingsniu. Eik šiuo

¹⁰⁷ Žr. Bradūnas K. *Prie šv. Kazimiero karsto*. [Eil.] // Aidai. – 1984. – Nr. 4. – P. 207; *Tas pat* // Vainikas. Kryžius. Lelija: Kazimierinė grožinės literatūros antologija / Redagavo Alfonsas

Tyruolis. – Chicago: Lietuviškos knygos klubas, 1984. – P. 28.

¹⁰⁸ Žr. išn. 98.

keliu drąsiai toliau! Išaugo naujas rinkinys, *naujas* giliausia šio žodžio prasme. Džiaugsiuos, jei mano pastabos – jas darau, visad stengdamas[is] būti objektyvus – Tau išsklaidys kartais Tave užpuolančias juodas mintis ir padrąsins neišleisti plunksnos iš rankų.

Dar žodelis dėl eilėraščių pavadinimų: įprastinė antraštė ar sakininė frazė? Pasisakyčiau už įprastinę antraštę. Sakininės frazės, sugalvotos paties autoriaus, yra pavojingos ta prasme, kad jos *aiškina* eilėraščių iš anksto. Sakysime: „Via sacra“ yra šventas kelias, kuriuo keliauja ir maldos, ir ašaros, ir kraujas, ir upelis. Tai simbolinė antraštė, kuri suima sava visą žmogiškąją egzistenciją kaip keliavimą. Gi sakininė frazė „Malda lietuviškam kraštovaizdyje“ yra protinis nurodymas, *kur* čia žmonės klūpo bei meldžiasi, būtent: lietuviškajame kraštovaizdyje. Tai frazė, kuri niekad neatstos „Via sacra“. *Sakininės frazės apnuogina eilėraščių*. Jos tarsi išvelka jį iš poezijos ir parodo, ką skaitytojas turės jame rasti. Vėl pavyzdys. Tokia puiki „Žemiškoji litanija“ tikrai susigėstų, gavusi sunkią skrybėlę, kaip sakininė frazė: „Sugiedojus Viešpaties angelą, dar ir dabar tyliai kalbu“. Tai racionalinis nurodymas, kad štai ir dabar, atlikus krikščioniškąsias laidotuvių apeigas, aš esu dar truputį stabmeldis ir meldžiuosi žemei. Eilėraštinis tokio nurodymo nėra reikalingas. Aną ryšį su žeme skaitytojas pajus pats, litaniją žemei skaitydamas, o ne iš autoriaus girdėdamas. Taigi mano patarimas: lik prie įprastinių antraščių.

Svetimos citatos Tavo „Priešuose“¹⁰⁹ buvo kitokio pobūdžio ir kitokios prasmės: *jos* atstojo antraštes ir buvo organiškai suaugusios su pačiu eilėraščiu. Jos buvo lyg ir eilėraščio pradinis žodis, kuris pačiame eilėraštyje skleidėsi. Nūn Tavo sumanytas „Krikšto vanduo Joninių naktį“ yra kitokio pobūdžio nei „Priešai“. Krikščionybės susidūrimas su stabmeldybe mūsų tautoje tegali būti, kaip

Pats teisingai rašei pastarajame laiške, perg gyvenamas *tik poetiškai*. Todėl bet kokie racionaliniai nurodymai į šį susidūrimą ar jo paaiškinimai pakenktų anam poetiniam perg gyvenimui, ypač jei jais būtų mėginama atstoti gilaus simbolinio pobūdžio trumpos antraštėlės. O tokio racionalinio aiškinimo išvengti būtų labai labai sunku, kai pats autorius imtųsi rėsti sakininę frazę. Neužsidėk tad ant savo pečių tokios sunkios ir nereikalingos naštos.

Tuo ir baigsiu šį mudviejų pasikalbėjimą. Man jis mielas, nes Tavo poeziją mėgstu ir nuoširdžiai sielojuos, jei kas nors atrodo joje kliūvas; sykiu ir labai džiaugiuos, jei randu perliukų, kaip dabar atsiųstieji gabaliukai. Mudu savomis prieigomis prie būties labai skiriamės. Užtat gal Tavo poezija mane ir traukia, kad ji labai skirtinga. Antra vertus, šis skirtingumas mane padaro laisvesnį ir gal blaivesnį, svarstant Tavo eilėraščius, juos interpretuojant bei vertinant. Nenuostabu, kad mano pastabos ne sykį sutampa su Tavošios Kazimieros¹¹⁰ pažiūromis: abu stovime lyg *šalia* Tavųjų kūrinių, todėl žvelgiamo į juos objektyviau, nei tada, jei jie būtų su mumis suaugę panašybėmis. Taigi, Kazimierai, kurki toliau ir nesiduok iškreipiamas iš *savo* kelio. Sveikinimai ir linkėjimai Tavo visai šeimynėlei, nors ir išsisklaidžiusiai.

Tavo

A. Maceina

P. S. Apie žmonių abejingumą lietuviškajam žodžiui – knygai ar laikraščiui – pasikalbėsime kitą kartą! Ar skaitei „Drauge“, kad turtingiausieji lietuviai, apsigyvenę Floridoj, neperka *jokios* lietuviškos knygos? Kaip greitai mes aklimatizavomės!

Mc.

¹⁰⁹ Žr. išn. 88.

¹¹⁰ Kazimiera Bradūnienė-Podolskytė (g. 1918) – lituanistė, visuomenininkė, Kazio Bradūno žmona.

TARIAMASIS JAUNŲJŲ KATALIKŲ KARTOS FAŠIZMAS

KEŠTUTIS SKRUPSKELIS

Kalbame apie katalikų intelektualų kartą, kuri 1936 m. paskelbė deklaraciją „Į organiškiosios valstybės kūrybą“¹, reiškėsi dienraščio „XX amžius“ ir mėnesinio kultūros žurnalo „Židinys“ puslapiuose, vėliau bolševikų šiek tiek aplamdyta, aktyviai dalyvavo 1941 m. sukilime. Išeivijoje beveik tie patys žmonės, pritraukę jaunesnių, veikdami Lietuvių Fronto Bičiulių vardu 1954–1955 m. paskelbė programinę deklaraciją „Į pilnutinę demokratiją“, 1992 m. perspausdintą Lietuvoje².

Pirmąją deklaraciją pasirašė šešiolika asmenų, dauguma buvo VDU teologijos-filosofijos fakulteto absolventai. Vienas buvo profesorius, aštuoni mokslų daktarai. Tarp jų nebuvo nė vieno kunigo – tai išskirtinis atvejis Lietuvos politiniame gyvenime. Vienas deklaracijos autorių žuvo sovietiniame lageryje, keturi buvo sovietų kalinti ar tremti. Beveik visi kiti karui baigiantis pasitraukė į Vakarus. Kalbamu metu tik Pakštas buvo baigęs ketvirtą dešimtmetį. Deklaraciją pasirašė Juozas Ambrazevičius (g. 1903, vėliau – Brazaitis), Pranas Dielininkaitis (g. 1902), Jonas Grinius (g. 1902), Juozas Grušas (g. 1901), Zenonas Ivinskis (g. 1908), Juozas Keliuotis (g. 1902), Antanas Maceina (g. 1908), Ignas Malinauskas (g. 1900, vėliau – Malėnas), Pranas Mantvydas (g. 1896), Kazys Pakštas (g. 1893), Česlovas Pakuckas (g. 1898), Jonas Pankauskas (g. 1904), Antanas Salys (g. 1902), Ignas Skrupskelis (g. 1903), Antanas Vaičiulaitis (g. 1906) ir Balys Vitkus (g. 1898). „Naujosios romuvos“ redaktoriaus Keliuotio ir kitų keliai netrukus išsiskyrė. Jau 1939 m. savo

žurnalo puslapiuose „XX amžiaus“ redaktorių Skrupskelį jis pavadino niekšu, nors vėliau rado vietos buvusių bendražygių straipsniams³. Ilgiausiai gyveno Jonas Pankauskas. Sugrįžusiam Lietuvon po sovietinės tremties, jam nebuvo leista dalyvauti viešame gyvenime. Deja, jis nebesugebėjo apie tas dienas paliudyti.

Bent ligi šiol galvota, kad tai garbingi žmonės, pirmas lietuviško nepriklausomo švietimo laimėjimas. O dabar pasigirsta balsų, jog tai fašistai, savo veikla visai Lietuvai darę gėdą. Kad ši karta simpatizavo fašizmui, buvo kalbama ir anksčiau, bet į tokius, mano nuomone, šmeižtus nekrepiau per daug dėmesio. Tačiau negaliu tylėti, kai įtakingos organizacijos vardu platinamas šmeižtas gali įsitvirtinti mūsų kultūroje. Neseniai pasirodė dvi knygos, abi kilusios Santaros–Šviesos federacijos aplinkoje. Tai Klaipėdos universiteto filosofijos dėstytojo Leonido Donskio „Tarp Karlailio ir Klaipėdos“ ir išeivijos žurnalisto Liūto Mockūno „Pavargęs herojus“⁴. Abu autoriai visų pirma puola Maceiną, kartu ir katalikus intelektualus. Mockūno puolimas ramesnis, bet Donskis dažnai pasiekia aukštąją retorinę gaidą. Jo nuomone, Maceina buvo ne tik lietuviško fašizmo ideologas, bet ir menkas filosofas, nė iš tolo nevertas aklo garbinimo, kurio, Donskio nuomone, jis šiuo metu susilaukia.

Ilgai negalėjau apsispręsti, ką daryti: ar tylėti, ar aštria replika juos išbarti, nes akivaizdu, jog smerkiamų raštų jie nėra skaitę. Viena vertus, nesu neutralus stebėtojas, bet suinteresuotas asmuo, ir

KEŠTUTIS SKRUPSKELIS (apie jį žr. Naujasis Židinys-Aidai. – 1995. – Nr. 10. – P. 724 (20)) atremia šiandienų autorių kaltinimus ikikarinės Lietuvos katalikų intelektualams.

¹ Į organiškiosios valstybės kūrybą // Naujoji romuva. – 1936. – Nr. 8. – P. 169–175.

² Į pilnutinę demokratiją. – K., 1992.

³ Naujoji romuva. – 1939. – Nr. 41. – P. 741.

⁴ Donskis L. *Tarp Karlailio ir Klaipėdos*. – Klaipėda, 1997; Mockūnas L. *Pavargęs herojus*: Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje. – V., 1997.

ne vien dėl to, kad kartais tenka dalyvauti Fronto Bičiulių veikloje. Ryžtis polemikai nenorėjau dar ir dėl to, kad būtų reikėję daug laiko skirti įrodinėjimams, jog Donskis Maceiną kaip kataliką filosofą kritikuoja remdamasis archajiška filosofijos samprata. Antra vertus, poleminę aistrą žadino Donskio perdėta retorika, gausios tiek faktinės, tiek logikos klaidos ir akivaizdus faktas, jog geriausiu atveju smerkiamus raštus jis tik vartė, ieškodamas inkriminuojančios medžiagos. Galų gale nusprendžiau nei leisti į polemiką, nei tylėti. Čia neminėsiu nei Mockūno, nei Donskio. Kiek sugebu ramiau, mėginasiu pristatyti 1936 m. deklaracijos turinį bei Maceinos ir jo bendrų pažiūras į fašizmą bei nacionalsocializmą. Maceinos socialinėms pažiūroms asmeniškai retai kada pritariu, kaip nepritariu bet kokiai ekonominių procesų kritikai remiantis vien tik moralinėmis normomis. Maceinos ankstyvieji raštai, mano nuomone, yra silpni, ir jeigu jis nebūtų pasireiškęs po karo išėivijoje, apie Maceiną kaip filosofą būtų mažai reikalo kalbėti. Tačiau apskritai Maceina yra pakankamai reikšminga asmenybė, tad jį vertinant naudinga po ranka turėti visą jo idėjinį palikimą. Filosofija – taisyklė turi labai svarbių išimčių – yra senų žmonių verslas, ir vertinant bet kokį filosofą, reikia taip pat susipažinti su jo jaunatviškai audringais svarstymais. Tokių raštų perspausdinimas – ne garbinimas, bet paslauga tyrinėtojams.

Tačiau negalima su fašizmu tapatinti jaunatviško ir poetiško įsijautimo į varguomenės būklę, aistringo tikėjimo, jog vargšus galima ir reikia gelbėti ir juos įgalinti realiai džiaugtis demokratijos laisvėmis. Todėl bandysiu parodyti, kad nei Maceina, nei jo bičiuliai nebuvo fašistai, bet siekė valstybės decentralizacijos; kad Maceina nebuvo rasistas, bet savo tautos sampratą sąmoningai skyrė nuo rasistinės vokiečių; kad tautiškumo bei rasizmo klausimais katalikai, tarp jų ir deklaracijos autoriai, tarp savęs nesutarė. Trečios tezės tarsi nereikėtų, nes tai savaime aiški tiesa. Bet ji reikalinga, nes kritikai katalikus dažnai įsivaizduoja lyg kokius kareivius, koja kojon žengiančius ten, kur liepia Bažnyčia. Maceina apskritai buvo vienas nepaklusnesnių, nors rasizmo klausimu galvojo maždaug taip, kaip tuo

metu mokė Bažnyčia. Pasirodo, metafizinė sielos samprata, kaip ne iš gamtos kilusi, yra beveik visiškai užtikrintas rasizmo priešnuodis. Nacių požiūriu, nuosekliai galvojantis katalikas rasistu negali būti.

FAŠIZMAS BEI NACIONALSOCIALIZMAS

Daug neaiškumų išvengsime fašizmo netapatindami su nacionalsocializmu, dviejų skirtingų apraiškų nevadindami tuo pačiu vardu, kaip dažnai darė sovietai. Skirtumui išryškinti pakanka enciklopedinio lygio žinių. Fašizmas tikslesne šio žodžio prasme yra Italijoje kilęs politinis judėjimas, visų pirma siekęs pakeisti valstybės formą bei procesus. O nacionalsocializmas atsirado Vokietijoje kaip tam tikra istorijos samprata, savotiškas pasakojimas apie vokiečius (kartu ir visą žmoniją) ištikusį blogį ir žmonijos išganymą, akcentuojantis jos rasinį pasiskirstymą ir pranašaujantis utopinį blogio problemos išsprendimą laike. Fašizmo su demokratija suderinti negalima, nes jiedu siūlo priešingus politinio gyvenimo receptus. Bet nacionalsocializmas gali reikštis ir esant demokratijai, nors fašistinė politika jam parankesnė. Čia verta prisiminti, jog fašistas Mussolini laimėjo sumobilizavęs mases žygiui į Romą. O Hitleris tapo Vokietijos kancleriu konstitucine tvarka ir savo valdymo pradžioje paskelbė demokratinius rinkimus, kuriuos jo partija laimėjo. Pirmus prieš žydus nukreiptus įstatymus Vokietijoje paskelbė demokratiniu būdu išrinktas parlamentas. Pasirodo, jog parlamentinėje demokratijoje, daugumai neribotai viešpataujant, galimi stambūs nusikaltimai.

Marxas taip pat sukūrė pasakojimą apie žmoniją ištikusį blogį ir taip pat pranašavo utopinį istorijos galą. Mano nuomone – jos ginti šiame rašinyje neturiu vietos – šis utopinis pradas yra pagrindinė tiek nacių, tiek komunistų nusikaltimų priežastis. Nei Hitleris, nei Stalinas nebūtų galėję sutelkti reikiamo kiekio naikinančios jėgos, negalėdami argumentuoti, jog absoliuti žmonijos gerovė pateisina bet kokias priemones. Jie būtų buvę dideli nusikaltėliai ir be šio argumento, bet nebūtų pasiekę tokio veiklos masto. Mussolini, kuris, istorikų tvirti-

nimu, iš pradžių iš Hitlerio rasizmo šaipėsi, veikė daug mažesniu mastu.

Hitleris, aišku, nebuvo vien utopinių nuotaikų rasistas ir jo valstybės samprata buvo fašistinė. Tačiau svarbu šias dvi apraiškas skirti ir pripažinti bent jau teorinę galimybę nuosekliai gėrėtis arba Hitlerio, arba Mussolinio fašizmu ir kartu smerkti Hitlerio rasizmą.

XIX a. atsirado ir suklestėjo antropologiniai mokslai. Nuo pat šių mokslų pradžios žmonijos rasinis susiskirstymas susilaukė daug dėmesio (domėtasi iki Antrojo pasaulinio karo). Bet kas, susidomėjęs antropologine literatūra, neišvengiamai susidūrė su rasių problema. Žmonijos rasės skaičiuotos labai įvairiai. Europos gyventojai, pavyzdžiui, kartais buvo priskiriami vienai rasei, o kartais skirstomi į kelias. Lietuviškai gana pilną gausios literatūros apžvalgą pateikė arkivyskupas Mečislovas

lioms, ar keliolikai, su kiekvienu žmogumi galime elgtis lygiai taip pat, pabrėždami visų žmonių dvasinį lygiavertiškumą. Tačiau jau nuo pat antropologinių mokslų pradžios bandyta sieti rasinius ir dvasinius skirtumus. To meto Anglijos ir Amerikos antropologinė literatūra (kitų nežinau) pilna bandymų rases rikiuoti hierarchiniu būdu, pagal jų tariamai įgimtą sugebėjimą kurti civilizaciją. Sukurtas net ištisas mokslas (kranioskopija), skirtas įvairių rasių atstovų smegenų masei sverti, ieškant koreliacijos tarp smegenų dydžio ir civilizacijos lygio. Tokiomis aplinkybėmis pradeda kalbėti, jog žemesnės rasės natūraliai „pasitraukia“ aukštesnėms artėjant. Nuo čia iki nacių rasizmo lieka tik du žingsniai.

Vieną jų, Reinio teigimu, žengė prancūzas Josephas Arthuras Gobineau, 1853–1855 m. paskelbęs, jog „ariškoji“ rasė yra pati kilniausia. Jo nuomone, arijų sukurta civilizacija nyksta, nes arijų

Gegužinė Pajiesyje. Pirmoje eilėje: kairėje – Kazys Pakštas, dešinėje – kun. Mečislovas Reiny; antroje eilėje: antras iš dešinės – Ignas Skrupskelis, trečias – Juozas Ambrazevičius; trečioje eilėje: dešinėje – Pranas Dielininkaitis. 1926. Nuotraukos fragmentas. Iš Donatos Linčiuviienės archyvo

Reinys brošiūroje „Rasizmo problema“⁵. Reikia pastebėti, kad jis smerkė rasizmą tiek filosofiniu, tiek moraliniu požiūriu, remdamasis popiežiaus ir kitų Europos vyskupų pasisakymais.

Rasių problema gali likti tik mokslinis, teorinis dalykas, neturintis jokių moralinių ar politinių implikacijų. Ar žmonės priklauso vienai rasei, ar ke-

kraujas sumišo su žemesnių rasių krauju. Tad antropologijoje iškyla politiškai pavojingas rasinio grynumo idealizavimas⁶. Antrą žingsnį žengė suvokietėjas anglas Houstonas Stewartas Chamberlainas,

⁵ Reinys M. *Rasizmo problema*. – K., 1939.

⁶ *Ibid.* – P. 12.

pabrėžęs svetimą bei tvirkinančią žydų įtaką „teutonams“. O kadangi teutonų rasei skirta valdyti pasaulį, jos kraujo užteršimas kenkia visai žmonijai. Visos žmonijos išganymo istorijoje čia į vokiečių rasizmą įsiliejo utopiškesnis momentas. Antra vertus, prie jo prisijungė iš kitų šaltinių kylantis antisemitizmas. Tad Vokietijoje vienon pasaulėžiūron suplaukė visos prielaidos, vedančios prie galutinio žydų, ir ne tik jų, klausimo sprendimo. Nacių rasizmas (tai jo specifinis bruožas) aistras masėse žadinantį antisemitizmą subordinuoja utopinei ideologijai.

Minėtoje knygoje Reinys rasizmą kritikuoja įvairiais požiūriais. Moksliniu požiūriu nacių teorija yra nesąmonė. Reinys pritaria kai kurių mokslininkų nuomonei, jog iš viso nėra ir niekada nebuvo „arijų“ rasės. Tiesa, yra arijų kalbų šeima, tačiau šias kalbas vartojo įvairių rasių žmonės. Kad ir kaip ten būtų, Europoje grynų rasių nėra, o kiekviena Europos tauta yra kelių rasių mišinys. O jeigu kur ir atsirastų grynų rasių, jos būtų žemesnės kultūros negu mišrios rasės, nes, Reinio teigimu, antropologai randa tiesioginį ryšį tarp aukštos kultūros ir rasių maišymosi⁷.

Moraliniu požiūriu Reiniui labiausiai rūpi katalikų padėtis, kuri, jo nuomone, esanti labai bloga. Naciai naikina katalikišką spaudą bei organizacijas, skatina katalikus palikti Bažnyčią ir tenkintis „politiniu germaniškos rasės tikėjimu“⁸. Reinys pastebi, kad nors protestantai taip pat yra persekiojami, „skaudžiausias likimas nacių valstybėje yra tekęs žydams. Dauguma įstatymų ir įsakymų yra specialiai sukurti prieš žydus. 1938 m. rudens smurto aktai prieš žydus sukėlė didelį kultūringo pasaulio pasipiktinimą“⁹.

Reinys beveik kartoja 1933 m. „Židinio“ žodžius, naciams laimėjus seimo rinkimus: savo elgesiu prieš žydus „hitlerininkai nustebino ir papiktino visą galvojančią civilizuoją pasaulį“¹⁰. Truputį nukrypdamas

nuo temos, noriu čia įterpti kelias kitas pastabas iš 1933 m. „Židinio“, kuris su dideliu rūpesčiu sekė nacių pergales. Vasario mėnesio apžvalgoje išreikštas rūpestis, jog naciai valdžios nepalikę net ir tuo atveju, jeigu pralaimėtų seimo rinkimus. Po nacių pergalės rinkimuose kovo numeryje, apžvalgininko nuomone, suvargusi vokiečių tauta „kaip naivus avinėlis“ atsidavė Hitleriui: „Hitlerizmas šiandien yra savo šalyje pastatęs kelis milijonus piliečių (komunistų, socialdemokratų, žydų ir kitų) į parijų padėtį“. Balandžio numeryje nuogaustaujama, jog nacių valdoma Vokietija mėgins plėsti savo sienas ir kelia pavojų mažiems kaimynams. Ten pat randame pastabą apie Lietuvos žydų paskelbtą vokiškų prekių boikotą: „Žydų atsimetimą nuo vokiečių reikėtų visomis pajėgomis paremti ir padėti jiems rasti kitur reikalingų mūsų rinkai gaminių geromis sąlygomis“¹¹. 1936 m., praėjus keliems mėnesiams po deklaracijos paskelbimo, „Židiny“ remdamasis užsienio spauda, prisiminė vokiečių rasės doktriną: „Bet jau dabar galima pastebėti, kiek pavojaus glūdi šitoj vaikiškų milžinų filosofijoj“¹². Katalikams bus įdomi dar ir kita 1936 m. apžvalga. Čia cituojamas tekstas kažkuo panašus į „Tėve mūsų“ ir yra pavyzdys, kaip vaikai mokomi prieš valgį dėkoti fiureriui. Palyginęs vokiečių tikėjimą, paremtą „krauju ir žeme“, su bolševikų „proletariato rojumi“, apžvalgininkas prieina prie išvados, „kad ligšiolinei Vakarų Europos civilizacijai gresia mirtinas pavojus“¹³. 1936 m. „Židini“ redagavo vienas deklaracijos autorių.

Bet grįžkime prie Reinio ir jo kritiškų pastabų, nes ten randame ir 1936 m. deklaracijoje išreikštų minčių. Arkivyskupas rašo: „Bendruomenių yra daug: šeima, organizacijos, tauta, valstybė. Visos šitos bendruomenės yra nemažiau realios, negu valstybė“¹⁴. Kaip matysime vėliau, toks tarp katalikų labai dažnas natūralaus žmogaus socialumo pabrėžimas deklaracijoje apibūdinamą valstybę daro or-

⁷ *Ibid.* – P. 17–19.

⁸ *Ibid.* – P. 55.

⁹ *Ibid.* – P. 70

¹⁰ *Nepasirašyta apžvalga // Židiny.* – 1933. – Nr. 4. – P. 378.

¹¹ *Nepasirašytos apžvalgos // Židiny.* – 1933. – Nr. 2–4. – P. 196,

292, 293, 380, 415.

¹² *Nepasirašyta apžvalga // Židiny.* – 1936. – Nr. 5–6. – P. 600.

¹³ *Nepasirašyta apžvalga // Židiny.* – 1936. – Nr. 7. – P. 86–87.

¹⁴ Reinys M. *Op. cit.* – P. 70.

ganiška. Tiek Reinys, tiek deklaracijos autoriai šitaip primena prigimtine teisę, vieną pastoviausių katalikiškos etikos komponentų. O prigimtinė teisė, (teisė, kurios nekuria valstybė), kaip tik apsaugo žmogų ir jo kuriamas natūralias bendruomenes nuo totalistinės tiek fašistinės, tiek demokratinės valstybės.

Vokiečių ir italų fašizmas yra „valstybinis totalizmas“, kur žmonės egzistuoja tik valstybei ir tik „iš valstybės malonės“. Reinio nuomone, tokia valstybės samprata yra visiškai nesuderinama su katalikybe¹⁵.

Noriu pacituoti dar kelis Reinio tekstus kaip pavyzdžius pažiūrų, kurias labai žymūs Bažnyčios hierarchai skelbė 1939 m.: „Pilietybės teises paneigti valstybės gyventojams vien tuo pretekstu, kai jie yra kitataučiai, būtų tikra neteisybė ir prieštaravimas dabartiniam kultūriniam gyvenimui ir bendravimui pasaulyje“; „Skirstymas valstybės gyventojų į sūnus ir posūnius yra didelė neteisybė“¹⁶. Iš konteksto aišku, jog šiuo atveju Reinys remiasi prigimtinė teise.

Fašizmas kol kas apibūdintas tik kaip „valstybinis totalizmas“. Totalinei valstybei nėra jokių normų, išskyrus pačios valstybės susikurtas. Hobbeso valstybė šia prasme yra totalinė, o Locke'o netotalinė. Pastarojo doktrina paremta JAV konstitucija, kurioje pozityvi teisė subordinuota prigimtinėi teisei. Joje demokratinis pradai – daugumos valia – tegali pasireikšti nepažeisdamas prigimtinės teisės. Kaip vėliau matysime, tai, ką deklaracijos autoriai vadino „liberalistine demokratija“, prigimtinės teisės nepripažinimu, yra gimininga fašizmui, nors nuo fašizmo skiriasi kitais svarbiais atžvilgiais.

Liberalioje demokratijoje nėra nei vado, nei masės, tėra tik piliečiai. Tuo tarpu visa fašistinė politika sukasi apie vadą, kuris jokių taisyklių nesuvaržyta asmenine jėga išjudina masėse glūdinčią energiją. Čia dingsta asmenybės, jų valios, jų dažnai nesuderinami troškimai. Lieka tik vado valia palenkta, aklam veiksmui atsidavusi masė. Individams masėje ištirpus, lieka tik vieningas antžmogiškas organizmas. Ten, kur nėra nei masės, nei vado,

nėra fašistinės politikos, nors ten gali būti ir baisėnių dalykų.

DEKLARACIJOS POLITINĖ PROGRAMA

Fašistinei politikai būdinga veiklos forma – vadas išjudina žygiui mases. Todėl filmuose dažnai rodomas masę audrinantis Hitleris. Turinys čia neturi reikšmės: masė nesiklauso žodžių, nebando suprasti oratoriaus minties. Ji tik pasiduoda, o vadui ją virpinant iš jos išsiveržia viską triuškinanti jėga. Bet deklaracijos autoriai nesikreipia į mases. Priešingai, masei nesuprantama filosofine kalba – daug jų studentaudami klausėsi Šalkauskio – jie kreipiasi į kitaminčius intelektualus, kviesdami juos kalbėtis, bendromis jėgomis ieškoti Lietuvai išsigelbėjimo kelių. Vien savo forma deklaracija nėra fašistinės politikos pavyzdys. Sunku tikėti, pavyzdžiui, jog štai į tokį kreipimąsi bet kas atsilieptų griausmingu *Sieg heil!*: „Autoritetizme vado asmuo faktiškai veikia ir įsakinėja savo vardu. Čia asmuo nusilenkia ne kuriam nors aukštesniajam pradui, bet kitam asmeniui, kuris šito nusilenkimo dažnai reikalauja tik savo vardu. Todėl ir visuomeniniame gyvenime šitoks autoritetas dažniausiai yra tik priverčiamoji galia, paremta fizine arba moraline prievarta“¹⁷. Ne oratorius čia kreipėsi į žudyti pasiruošusią minią, bet filosofijos profesorius, atidžiu studentų būreliui aiškindamas kažin kokią akademinę plonybę. Toliau ryškindami skirtumą tarp tikro autoriteto ir netikro, deklaracijos autoriai teigia: „kiekviena pasaulėžiūra, jeigu ji nenori įžeisti žmogaus asmens vertingumo, turi autoriteto pagrindo ieškoti antasmeninėje srityje“¹⁸.

Jau vien dėl formos ir ramaus akademinio tono deklaracijos negalima skirti fašistinei politikai. Ir man neaišku, kaip asmenys, pasiskelbę kritiškai galvojančiais, dokumentą skaitydami sugebėtų šito nepastebėti. Fašizmui lygiai svetimas ir deklaracijos turinys. Pasirodo, Lietuvą ištikusios krizės aki-vaizdoje pirmų pirmiausia reikia sušaukti seimą:

¹⁵ *Ibid.* – P. 68.

¹⁶ *Ibid.* – P. 77, 86.

¹⁷ *I organiškiosios valstybės kūryba.* – P. 171.

¹⁸ *Ibid.*

„Mūsų įsitikinimu, jau yra laikas eiti prie ryžtingo, neatidėliotino bei *lojalus* suorganizavimo ir tosios pagrindinės kiekvienos teisinės valstybės institucijos, kurią yra *parlamentas – seimas*“. O tuojau po to valdančiajai partijai primenama, jog pagal 1928 m. Lietuvos konstituciją, seimas yra „renkamas visuotinu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu proporcinė rinkimų sistema“. Seimo rinkimai būtų pirmas žingsnis teisinės valstybės link, o teisinės valstybės kūrimas yra ne tik „teisinga ir garbinga“. Tokios valstybės reikalauja „mūsų, kaip nedidelės tautos, prigimtis ir mūsų būklė kitų tautų tarpe“. Šio skyrelio didelėmis raidėmis spausdinta antraštė: „Teisinės valstybės realizavimas“¹⁹.

Seimo rinkimai yra vienintelė deklaracijos dalis, kurią būtų galima vykdyti nedelsiant. Viskam kitam reikia svarstymų seime ir atitinkamų įstatymų. Deklaracijos sukeltos polemikos metu jos autoriai prisipažino, kad daug kritikų klausimų „dėl praktiško iškeltų minčių realizavimo“ yra visiškai pagrįsti. Tarp kita ko, šia proga deklaracijos autoriai pabrėžė savo, kaip jaunosios kartos, norą ieškoti naujų kelių: „Juo sėkmingesnės šios krypties pastangos bus jaunojoje inteligentijos kartoje (žinoma, ne vien tik katalikų), juo greičiau pasieksime ir tautos konsolidacijos“²⁰.

Deklaracija nebuvo tik atsiliepiamas į Lietuvoje ir beveik visame pasaulyje besitęsiančią krizę. Ji taip pat išreiškė jaunosios kartos norą prisistatyti visuomenei ir tarti savo žodį. Panašūs jaunosios kartos bruzdėjimai vyko ir kitose Europos šalyse, bent tarp jaunesniųjų katalikų. Daug kur buvo reiškiamas nepasitenkinimas senųjų krikščionių demokratų veikla.

Kartų konflikto prasme galime suprasti ir kai kuriuos (ne visus) parlamentinės demokratijos kritikos aspektus. Norėdami savitai prisistatyti, jie aštriai kritikavo parlamentarizmą, bent lietuvišką jo patirtį, tačiau parlamentarizmui nerado alternatyvos. Pareikalavę seimo rinkimų, autoriai skubėjo pasiaiškinti: „Seimo sušaukimas neturėtų būti grį-

žimas prie senos tvarkos. Jo kompetencija turėtų būti aiškiai konstitucijos numatyta“²¹. Ir toliau: seimo veikla bus ribojama ne tik konstitucijos straipsniais, bet išskaidžius valstybės funkcijas, kai kurie klausimai politiniame kontekste iš viso nebebus svarstomi. Šis aspektas paaiškės įsigilinus į korporacijų ir kultūrinės autonomijos idėjas.

Potekstė visiems čia turėtų būti aiški: senųjų veikėjų tvarkomas seimas skendo partijų pasaulėžiūrinėse kovose. Valstybę pertvarkius, nekeliant pasaulėžiūrinų problemų, Lietuva turės sveikai veikiantį parlamentą, t. y., autorių nuomone, kiekvienos teisinės valstybės pagrindinę instituciją.

Įdomu, kad „Židinys“ polemikose apie deklaraciją, argumentuodamas, jog Lietuvoje seimų laikais nebuvo tikros demokratijos, nes viską tvarkė „saulėlė žmonių“, kreipė dėmesį į 1924 ir 1925 m., kada daugumą sudarė krikščionys demokratai, bet nepaminėjo 1926 m. liaudininkų seimo²². Jaunieji katalikai koalicijai prieš tautininkus partnerių ieškojo liaudininkų bei socialdemokratų gretose ir galima įtarti, kad 1926 m. buvo nutylėti sąmoningai.

Tikėdami pasaulėžiūrų kenksmingu vaidmeniu politikoje, visai konsekventiškai beveik tie patys žmonės išėivijoje skelbė nepasaulėžiūrinės politikos idėją, reikalaudami visai kitokio politinio grupavimosi. Politines partijas turėtų jungti bendri interesai. Jos turėtų atspindėti ne pasaulėžiūrų, bet politines, socialines ar ūkines skirtynes. Todėl deklaracijoje „Į pilnutinę demokratiją“ jaunajai išėivijos kartai numatoma savotiška misija: išmokti anglosaksų politikos ir jos principus pritaikyti Lietuvoje. „Mūsų tremties jaunoji karta politiškai bręsdama anglosaksinėje aplinkoje, jau dabar yra pašaukta ugdyti mūsų politinio susigrupavimo reformos mintį.“²³ Deja, nepasaulėžiūrinės politikos idėja išėivijos katalikų gyveniman tik įvedė dar vieną erzėlį ir neturėjo teigiamų padarinių, net tarp Fronto Bičiulių. Tie, kurie kaltina juos fašizmu, mano nuomone, taip pat teigiamai įvertina Lietuvos praeities pasaulėžiūrinį-politinį siaurumą, kurį išėivija labai sėkmin-

¹⁹ *Ibid.* – P. 174.

²⁰ *Nepasirašyta apžvalga // Židinys.* – 1936. – Nr. 3. – P. 351.

²¹ *I organiškosios valstybės kūryba.* – P. 174.

²² *Nepasirašyta apžvalga // Židinys.* – 1936. – Nr. 4. – P. 476.

²³ *I pilnutinę demokratiją.* – P. 48.

gai išsaugojo. Nepaisant to, nepasaulėžiūrinės politikos mintis išreiškia jos autorių troškimą vaisingesnės politikos ateities Lietuvoje.

1936 m. krizę Lietuvoje, deklaracijos autorių nuomone, sukėlė keli veiksniai. Viena vertus, ekonominė padėtis vis blogėjo, antra vertus, „rūstūs didelių kaimynų grūvojimai ir naujo visuotino karo garsai šiuurpiu aidu atsimuša į mūsų kraštą“²⁴. Tačiau didžiausias buvo politinis pavojus pačiame krašte: Lietuvoje vis giliau įsitvirtino autoritarinis režimas. Šalkauskišku metodu nei vienų, nei kitų nesmerkdami, jie ieškojo „liberalistinės demokratijos“ ir „autoritetizmo“ sintezės. 1926 m. perversmo nutrauktas demokratinis etapas Lietuvai davė daug, tačiau „partijų gilus įsirežimas į visuomenės gyvenimą žadino nesantaiką mūsų tautoje ir kartu kėlė nepasitikėjimą politiniais susigrupavimais, kurie, iš šalies žiūrint, dažnai atsistojo tam tikrų dalinių interesų sargyboje“²⁵. Liberalios demokratijos institucijos nesugebėjo pašalinti krašte išgalinčio nepasitenkinimo ir susirūpinimo. Todėl parlamentinį laikotarpį nutraukė autoritarizmas. Demokratija „kartais veda į anarchiją ir į tautos kūrybinės energijos išsiskaldymą smulkiems interesams“, o autoritarizmas „veda į sustingimą ir tautos energijos susnūdimą“. Todėl autoritarizmas tėra tik „pereina moji lytis“. Jis neturi nusistovėti ir tapti „nuolatine valstybės santvarka“²⁶. Išeitį ir sintezę rasime organiškiosios demokratijos koncepcijoje. Tiesa, deklaracijoje žodis „demokratija“ dažniausiai vartojamas neigiama prasme. Tačiau kartais jie ir savo koncepciją vadina „organiškiosios demokratijos“ vardu.

Dėl parlamentarizmo ir autoritarizmo sintezės šalia konstituciškai apriboto seimo deklaracijoje siūloma stiprinti valstybės prezidento ir vykdomosios valdžios galias. Nežinodami deklaracijos rašymo aplinkybių, tegalime spėlioti, kaip atsirado ši nuostata. Spėčiau, kad taip siūloma mokytis iš Naujojo pasaulio patirties, nes JAV prezidentas nėra tik valstybės galva – vienybės simbolis, – bet taip pat ir pagrindinis krašto politikos formuotojas.

²⁴ *Į organiškiosios valstybės kūrybą*. – P. 169.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.* – P. 170.

²⁷ *Į pilnutinę demokratiją*. – P. 45.

Šiuolaikiniais terminais kalbant, buvo siekiama vidurio kelio tarp parlamentinės ir prezidentinės demokratijos. JAV politinė teorija pabrėžia valdžios galių pusiausvyrą. Panašiai teigiama ir vėlesnėje deklaracijoje „Į pilnutinę demokratiją“. Tiesa, čia pateikiama kitokia seimų laikotarpio analizė, liaudininkams primetama pagrindinė atsakomybė už demokratijos žlugimą. Tačiau vėliau teigiama, kad perversmo priežastis buvo struktūrinė, konstitucinė: „perversmo šaknys glūdėjo iš dalies vienašališkai vyraujančioje seimo galioje“. Todėl: „Ateities Lietuvos demokratinė santvarka šitokio valdžios galių vienašališkumo turi išvengti. Valdžios galių sąveika turi remtis jų pusiausvyra. Tam yra beveik lygiai gerų įvairių kelių“. Tarp jų galima „sustiprinti vykdomosios valdžios nepriklausomybę nuo seimo, prezidentą renkant pačiai tautai“²⁷.

JAV patirtį primena ir reikalavimas reformuoti administracinį valstybės aparatą, kuris „turėtų būti griežtai nepartinis ir išlaisvintas nuo pašalinių grupių įtakos ir jų kišimosi“²⁸. XIX a. pabaigoje JAV politikoje administracijos aparato reforma gal ryškiausiai skyrė liberaliąją pusę nuo konservatyviosios. Pirmieji siekė panaikinti vadinamąją „grobio“ sistemą, pagal kurią rinkimus laimėjusi partija savo narius ir rėmėjus apdovanoja valstybinėmis darbo vietomis. Šiuo atžvilgiu deklaracijos autoriai gina liberalų pozicijas. Galime spėti jų nuostatos priežastis: įsitvirtinę valdžios viršūnėse tautininkai norėjo į savo rankas perimti visą viešąjį gyvenimą, įskaitant ir valstybinį aparatą.

Konkrečias reformas baigia trumpa pastaba apie teismus, kuriems turi būti „užtikrintas nepriklausomumas ir jo personalui tarnybos pastovumas“²⁹.

Minėtos reformos „nebūtų grįžimas į liberalistinę valstybę, bet perėjimas į organišką teisinę valstybę, pagrįstą *organiškiosios demokratijos* santvarka“³⁰. Nenorėdamas ir taip aiškiai dalyko toliau tęsti, šį skyrelį baigsiu primindamas, kad tarp save nepriklausomais bei kritiškai galvojančiais pasiskelbusių vyrauja nuomonė, jog deklaracijos programa yra fašistinė.

²⁸ *Į organiškiosios valstybės kūrybą*. – P. 174.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

AUTONOMIJA

Beveik visi deklaracijos autoriai buvo Šalkauskio mokiniai, ir Šalkauskio įtaka joje yra stipriausia. Nenuostabu, kad kilus kontroversijoms, Šalkauskis atskubėjo gelbėti mokinių. Suprasdamas, jog neatidūs ir paviršutiniškai kritikai gali kabintis prie žodžio „organiška“, Šalkauskis rašo: „Fašistai, pavyzdžiui, savo totalitarinę valstybę vadina organine demokratija“, bet jų valstybė labai skiriasi nuo „Romuviečių“³¹. Fašistai siekia visą gyvenimą palenkti vieningai valstybei, o romuviečiai siekia „sufederalizuotos diferenciacijos“. Pagrindinė mintis čia tokia: žmonės iš prigimties yra socialūs ir jungiasi į įvairaus tipo bendruomenes: pasaulėžiūrinės, profesinės, tautinės ir kitokios. Tokių bendruomenių vidinį gyvenimą tvarko prigimtinė teisė. Todėl valstybė gali joms duoti „pozityvios teisės“ pagrindus ir turi derinti jų veiklą, jas saugoti ir globoti, bet negali į jas giliau veržtis ir naikinti prigimtinės teisės nuostatų, pagal kuriuos šios bendruomenės susikūrė. Fašistinių naujovių čia ras tik tie, kuriems katalikiška socialinė mintis yra visai nežinoma.

Tikslios ribos tarp prigimtinės ir pozityviosios teisės 1936 m. deklaracijos autoriai nenubrėžė. Vėlesnėje deklaracijoje „Į pilnutinę demokratiją“ randame daugiau detalių, bent švietimo srityje. Pagal prigimtinę teisę vaikus auklėja tėvai, kurių kompetencijai priklauso bendros auklėjimo krypties, bendros mokyklos dvasios nustatymas. Švietimo srityje valstybės interesai yra riboti. Ji nustato bendrą švietimo lygį, einamųjų dalykų programas, rūpinasi tautiniu auklėjimu bei valstybingumo ugdymu. Mokykloms reikalingas „tėvų teisių ir iš bendrosios gerovės einančių valstybės teisių sambūvis“³². Katalikišku požiūriu naciai, kaip minėta, vertę Hitleriui melstis vaikus, griovė iš prigimtinės teisės kylančias tėvų teises.

Apibendrinami abiejų deklaracijų pagrindinę mintį, manau, galime teigti, jog „Romuviečių“ organiška valstybė yra tokia, kurioje šalia pozityvios

teisės galioja kitokia teisė, ir į jos sferą valstybė negali kištis. Šia prasme organiškoji valstybė aprėpia daug mažiau negu fašistinė valstybė, nepripažįstanti jokios nepriklausančios ir jos sferą ribojančios teisės. Katalikiškame kontekste organiškumas yra valstybę ribojanti, fašistiniame – valstybės totalumą kurianti sąvoka.

To meto spaudoje vardijama daug labai panašių natūralių bendruomenių. Tokios bendruomenės yra „šeima, kiltis, profesija, susigrupavimai, kurie plaukia iš pasaulėžiūrinių piliečių pasiskirstymo“³³. Pasaulėžiūrinių bendruomenių ir kilčių apsauga reikalauja kultūrinės autonomijos, profesijų – korporacijų. Iš tiesų abiem sąvokomis pasakoma beveik tas pat, nes abi yra valstybės kompetencijos ribojimo sąvokos.

Kultūrinės autonomijos idėjos istorija Lietuvoje man nėra žinoma. Ji siekia bent 1926 m. Tų metų vasarą daug keliavęs ir daug matęs geografą, vienas deklaracijos autorių Kazys Pakštas „Židinyje“ paskelbė straipsnį „Kultūrinės autonomijos problema“. Jam rūpestį kėlė nesibaigiančios politinių partijų kovos, kylančios dėl pasaulėžiūros. Seime, jo nuomone, daugiau ginčų dėl mokyklų, negu dėl žemės reformos. Lietuviai, pasirodo, daugiau kovoja dėl „rožančiaus, kaip dėl bulvių ar rauginto pieno“³⁴. Didysis šių kovų objektas yra mokyklos, nes auklėjimas visada esti pasaulėžiūrinis. Pakšto nuomone, būtina mokyklas atskirti nuo politikos.

Skiriant auklėjimą nuo paprasto faktų išmokymo, negali būti auklėjimo be pasaulėžiūros. Katalikišku požiūriu, vaikai ne tik turi susipažinti su savo religijos turiniu, bet taip pat turi būti auklėjami pagal tos religijos dvasią. Religinį turinį galima įterpti į bendro pobūdžio mokyklas kaip atskirai dėstomą dalyką; o auklėjimo panašiai įterpti negalima. Be to, Pakšto nuomone, mišrios mokyklos tik skatina pasaulėžiūrinės peštynės. Galima pridurti, jog JAV, prasidėjus katalikų imigracijai XIX a. antroje pusėje, kaip tik šiuo klausimu vyko labai aštrios kovos, katalikams nutarus steigti savas

³¹ Šalkauskis S. *Romuviečių deklaracija* // Naujoji romuva. – 1936. – Nr. 11. – P. 244.

³² *Į pilnutinę demokratiją*. – P. 11.

³³ *Nepasirašyta apžvalga* // Židinyš. – 1936. – Nr. 2. – P. 232.

³⁴ Pakštas K. *Kultūrinės autonomijos problema* // Židinyš. – 1926. – Nr. 6–7. – P. 451.

parapines mokyklas. Kai kurie valstybinių mokyklų rėmėjai, to meto liberalai, net siūlė katalikams atimti balsavimo teisę.

Štai, Pakšto teigimu, Kanados Kvebeko provincijoje nėra tokių dažnų peštynių. Ten taip pat nėra valstybinių mokyklų, nes visos mokyklos priklauso pasaulėžiūrinėms bendruomenėms. Mokesčių mokėtojai patys renkasi, kurioms mokykloms jie skiria mokesčius. Kaip tik dėl to, aiškino Pakštas, Kvebeke veikia Šiaurės Amerikoje vienintelė mokykla, kurioje dėstoma lietuviškai.

Panašią padėtį po Antrojo pasaulinio karo iševiai rado Ontario provincijoje. Ten veikė ir „viešų“, ir „atskirų“ mokyklų tinklai, kiekvienas savo komiteto tvarkomas ir mokesčių mokėtojų išlaikomas. Ontario provincijoje lietuviškų šeštadieninių mokyklų mokytojams kartais mokamos valstybinės algos. JAV nieko panašaus nėra.

Pakštas Lietuvai taip pat siūlė mokytis iš Kanados ir kurti katalikų, „laisvamanių“, žydų, protestantų ir stačiatikių mokyklas. Taigi kultūrinės autonomijos idėja iš karto buvo taikoma ir tautinių mažumų klausimą spręsti. Pakšto pasisakymas apie katalikų ir žydų santykius vertas ilgesnės citatos, nes spalvingas ir įdomus:

Šio raštelio autorius visuomet buvo ir tebėra įsitikinęs, kad nėra jokio reikalo katalikams erzintis su žydais vien dėl to, kad jie yra ir nori pasilikti žydai. Tačiau mūsų santykiuose su žydais yra labai ypatingų veiksnių, kurie dar ilgai kliudys visiškai geram sugyvenimui. Beveik visi Lietuvos žydai gyvena miestuose ir laiko savo rankose krašto prekybos monopolį. Visuose kraštuose miestai vaidina patį svarbiausią vaidmenį kultūros ir politikos gyvenime. Jokia save gerbianti ir normalių ambicijų tauta negali atsisakyti nuo išgalėjimo miestuose... Nežiūrint jaučiamų sunkumų, mūsų santykiai su Lietuvos žydais galėtų būti geresni nei dabar, tik mes turėtume į miestus veržties per prekybos ir amatų mokyklas, o ne

³⁵ *Ibid.* – P. 456–457.

³⁶ *Ibid.* – P. 457.

³⁷ Šalkauskis S. *Momento reikalai ir principų reikalavimai* // Židinys. – 1926. – Nr. 6–7. – P. 436.

žydų iškabas tepliodami, ar jų kultūrinę autonomiją siaurindami.³⁵

Savo straipsnį Pakštas baigia tokiu įdomiu svarstymu. Atrodo, turėdamas omenyje žydų autonomijos varžymus, jis samprotavo, kad kultūrinė autonomija nebus tvirta, kol ji taikoma vien „tautinėms mažumoms“. Tokiu atveju autonomija suinteresuotų žmonių skaičius yra per mažas. Bet autonomiją išplėtus visi Lietuvos piliečiai būtų suinteresuoti jos tikrumu. Deja, Pakšto nuomone, reformoms priešinsis partijos, nes jų dauguma „visuomet esti viliojama nuolatinės pergalės laurų ir tikisi policijos ir paprasto įstatymo keliu patikrinti sau liūto dalį ir nenori už save mažesniems užleisti proporcionalės dalies“. Lietuvoje partijų egoizmas dar ilgai neleis „laisvam kultūriniam apsisprendimui įsigyti pilnų teisių“³⁶.

Kultūrinės autonomijos mintį propagavo ir Šalkauskis. 1926 m. straipsnyje „Momento reikalai ir principų reikalavimai“ jis rašė: „Pilna bei nuosekli kultūrinė autonomija tautinėms ir ideologinėms grupėms, esančiomis tiek daugumoje, kiek ir mažumoje“ turi būti Lietuvoje įtvirtinta³⁷. Maždaug tuo pačiu metu katalikų darbuotojų konferencijai Šalkauskis siūlė „eiti prie privatinės mokyklų sistemos proporcionaliai valstybės subsidijuojamos sulig tautinėmis ir ideologinėmis grupuotėmis“³⁸.

Verta pridurti, jog 1927 m. Šalkauskis tvirtino, kad tikras patriotizmas netrukdo tarptautiniam bendravimui: „Šitam paskutiniam reikalui privalo tarnauti tarpvalstybinis bei tarptautinis auklėjimas, kuris turi sudaryti naujų kartų psichikoje atatinamų nusiteikimų“³⁹.

Todėl neturėtumėm nustepti 1936 m. deklaracijoje užtikę pasakymą: „Kultūros autonomiškumas turėtų rasti savo išraišką pagal proporcingos valstybinės paramos dėsnius, ypač tautos auklėjimo ir švietimo srityje ir, apskritai, valstybės santykiuose su konfesijomis, ideologiškai kultūrinėmis grupėmis ir tautinėmis mažumomis“⁴⁰. Vėlesnėje deklaraci-

³⁸ *Nepasirašyta apžvalga* // Židinys. – 1927. – Nr. 1. – P. 75.

³⁹ Šalkauskis S. *Visuomeninio auklėjimo tikslai* // Židinys. – 1927. – Nr. 3. – P. 208.

⁴⁰ *I organizacijos valstybės kūryba*. – P. 174.

joje „Į pilnutinę demokratiją“ vietoj žodžio „autonomija“ vartojamas žodis „savivaldybė“, bet mintis išlieka ta pati. Tiesa, čia nebekalbama apie tautines mažumas, tačiau kitoje deklaracijos vietoje pritariama kelioms tarptautinėms mažumų teisių deklaracijoms, garantuojančioms „teisių lygybę“ visiems. Tarp kitų dalykų, tarptautinė teisė garantuoja „viešąją pradžios mokyklą gimtąją kalba“ ir laisvę „steigti savas tautines švietimo, religijos ir šalpos įstaigas“⁴¹. Pirmoje deklaracijoje tautinių mažumų teisės garantuojamos kultūrinės autonomijos forma, antroje pabrėžiami Lietuvos tarptautiniai įsipareigojimai. Vėlesnė deklaracija taip pat skatina Lietuvą jungtis į įvairaus lygio „antvalstybes“, joms perleidžiant net dalį savo suverenumo. Pirmoji Lietuvai antvalstybinė pakopa būtų „Jungtinės Baltijos valstybės“⁴². Matome gana originalią fašizmo bei šovinistinio nacionalizmo išraišką: raginimą visoms valstybėms laisvai atsisakyti dalies savo suverenumo.

Bendrais žodžiais išreikšta kultūrinės autonomijos idėja nėra aiški. Ją galima suprasti ir kaip labai individus varžantį, ir kaip labai liberalų dalyką. Varžanti autonomija bus tada, kai bendruomeninio priklausomumo klausimą spręs pačios bendruomenės. Siekdamas didesnės dalies proporcingai dalijamų lėšų, jos bandys turėti kuo daugiau narių ir vers joms priklausyti nenorinčius. Liberali autonomija rasis ten, kur sprendimus darys patys individai. Deklaracijos autoriai rėmė liberalią interpretaciją. Lietuvoje tuo metu daug kovota dėl vaikų, kurių tėvai, nors buvo katalikiškai krikštyti, savęs katalikais nebelaikė. Švietimui lėšas skirstant proporcingai, tokius vaikus savinosi Bažnyčia, kuriai deklaracijoje atvirai oponuojama: mokyklos turėtų būti tvarkomas taip, „kad kiekvienas nuo bet kurios konfesijos atitrūkęs asmuo galėtų laisvai ir savarankiškai rinktis naujos pasaulėžiūros kelią, kad jis nebūtų šiame pasirinkime varžomas ir todėl nesijaustų antraeilis krašto pilietis... Ideologinė laisvė lietuviškoje organinėje valstybėje turi būti atjungta nuo politinių ir visuomeninių interesų“⁴³. Nedviprasmiškai deklaracija pasisako už liberalesnę bei

individualistinę kultūrinės savivaldos interpretaciją: galutinis sprendimas priklauso ne bendruomenėms, bet individams.

Dar vienas visuomenę kiršinęs ir erzinęs dalykas: beveik tie patys žmonės dėl tų pačių motyvų nepritarė hierarchams ir dėl civilinės metrikacijos. Iš tiesų deklaracijos autorius galėtų vadinti katalikais antiklerikalais, nes dėl apsisprendimo laisvės jie prieštaravo Bažnyčios vadovybei ir aukojo Bažnyčios žemiškus interesus. Antra vertus, šioje polemikoje vadinti juos antiklerikalais pavojinga, nes daug antiklerikalų dalyvavo fašistiniuose judėjimuose.

KORPORACIJOS

Korporacijų idėja, bent lietuviškąją jos variantą, galima laikyti bandymu savivaldos idėją plėsti ekonominės veiklos sferoje. Tuo metu pasaulyje vis dar vyravo gili ekonomikos krizė. Tiek fašistinėse, tiek demokratinėse valstybėse, bent taip buvo manoma Lietuvoje, bandant gelbėtis buvo kuriamos korporacijos. Fašistinėse valstybėse jos buvo kuriamos iš viršaus, todėl didino valstybės galias. Lietuviškoje organiškojoje valstybėje korporacijos kursis iš apačios, savanoriškai, ir įgalins individus bendromis jėgomis ginti savo interesus. Deklaracijoje rašoma:

šitokia korporatyvinė santvarka yra priešinga pseudo-korporatizmui, kuri esti įrankis vienai grupei viešpatauti arba priedanga pilietinėms bei visuomeninėms laisvėms panaikinti. Čia siūlomas korporatyzmas yra ne etatinis, bet draugijinis, kuris organiškai išaugtų iš mūsų krašto gyvenimo sąlygų. Korporacijas sudarytų laisvos, aukštesnių organų kontroliuojamos, darbdavių, darbininkų ir techninio personalo profesinės sąjungos.⁴⁴

Joms formuojantis pamažu valstybė korporacijoms perleistų dalį savo funkcijų. Vėlesnėje dek-

⁴¹ *Į pilnutinę demokratiją*. – P. 35.

⁴² *Ibid.* – P. 42.

⁴³ *Į organiškiosios valstybės kūrybą*. – P. 173.

⁴⁴ *Ibid.*

laracijoje randame truputį daugiau detalių. Joje kalbama ne apie korporacijas, bet apie „profesines ūkio bendruomenes“, kurios išikurs atskirose imonėse ir jungsis į didesnius vienetus. Tokios struktūros viršūnėje bus „valstybės ūkio taryba“, kurią sudarys darbininkų ir savininkų atstovai. Taryba turės teisę seimui siūlyti įstatymus, o seimas, prieš priimdamas socialinius ir ūkinius įstatymus, su taryba privalės pasitarti⁴⁵. Taigi krašte veiks mechanizmas, kuriuo remdamiesi darbininkai ir darbdaviai galės tiesiogiai įtakoti kai kurių įstatymų leidybą. Jeigu demokratiją suprantame kaip savivaldą, lietuviškoje organiškajame valstybėje – bet ne fašistinėje – korporacijos demokratiją plėstų ir gilintų.

To meto katalikiškoje spaudoje pasirodė daug korporacijos idėją aiškinančių straipsnių. 1936 m. Maceina teigė, kad korporacijos „psichologinį pagrindą“ randame „šitame natūraliame vienodos profesijos žmonių artėjime“. Taip susibūrę, žmonės galės bendromis jėgomis apginti savo reikalus. Korporacija, Maceinos nuomone, yra „tarpinė“ institucija tarp individų ir valstybės. Ši idėja yra „priešinga bet kokiam mechaniškam ir atomistiškam gyvenimo supratimui“. Beje, tokį atomistinį supratimą siūlo liberalinė demokratija⁴⁶. Išsamiau korporacijų idėją pristatė kitas deklaracijos autorius Pranas Dielininkaitis keliuose „Naujosios romuvos“ numeruose spausdintame straipsnyje „Korporatyvinė santvarka organiškajame valstybėje“. Dielininkaičio teigimu, Viduramžiais įsigalėjusios korporacijos vėlesniais laikais sparčiai nyko, kol jas visai pribaižė Prancūzų revoliucija. Revoliucija norėjo palikti tik individus ir valstybę, įstatymais draudė tos pačios profesijos žmonėms susiburti. Keliems susirinkus, būdavo draudžiama rinkti pirmininką ar sudaryti dalyvių sąrašą. Bendrų interesų turintiems žmonėms buvo uždrausta gintis bendromis jėgomis. Liberalią valstybę galėtumėm vadinti demokratiniu etatizmu, nes ji netoleruoja jokio už jos ribų esančio socialinio gyvenimo.

Tokiomis sąlygomis buvo lengva stipresniems

išnaudoti silpnesnius, ypač darbininkus. Organiškojoje valstybėje žmonių prigimtinis polinkis jungtis į įvairias bendruomenes, prieš kurį kovojo prancūzų revoliucionieriai, bus visiškai pripažintas. Pats žodis „organiškas“ reiškia ne kokią nors analogiją su kūnu, bet tik prigimtinių „visuomeninių pradų“ pripažinimą⁴⁷. Labai panašią korporacijų naikinimo bei visuomenės atomizacijos istoriją pateikia ir gana aštrus katalikiškos politikos kritikas Mykolas Rōmeris:

Šitaip perdėjo individualizmą ir prademokratinis judėjimas, iš kurio šį perdėjimą paveldėjo ir demokratija. Nusistatęs prieš feudalizmo liekanas ir prieš feudinius bei kitokius iš viduramžių užsilikusius socialinius junginius ir tarpines socialines konstrukcijas bei jų institucijas, šis judėjimas ėmė neapkęsti, neigti ir naikinti bet kuriuos socialinio bendravimo padarinius, skiriančius individą nuo visumos, ardydamas ir skaldydamas visuomenę iki paties nedalomąjo atomo.⁴⁸

Korporacinio judėjimo ženklų Dielininkaitis rado visoje Europoje ir ne vien joje. Jo nuomone, korporatyvinių bandymų esti ir JAV, nors tenai šis žodis nevartojamas. O Mussolinio Italijoje, kurioje korporacijos steigiamos ne demokratiškai, tai tėra tik dar viena priemonė valstybei viską užgniauzti ir į savo rankas paimti.

Korporacijų idėja yra integrali dalis socialinio radikalizmo, kurį randame Maceinos socialiniuose raštuose ir kitų tos grupės narių pasisakymuose. Kai kas tvirtina, kad rūpindamiesi darbininkais jaunieji katalikai vien gynė Bažnyčios pozicijas, o varguomenę norėjo išlaikyti klerikalų rankose. Gal ir taip, tačiau panašiai galima pasakyti apie kiekvieną politiką, nes jis siekia piliečius įtakoti ir taip laimėti jų paramą. Jaunieji katalikai iš tiesų čia kaltinami nenuoširdumu, apsimetimu. Tik išsamūs biografiniai tyrinėjimai galėtų parodyti, ar pagrįsti šie kaltinimai. Tačiau yra pagrindo manyti, jog bent kai kurie iš jų varguomenės likimu rūpinosi visai

⁴⁵ *Į pilnutinę demokratiją*. – P. 33.

⁴⁶ Maceina A. *Korporacinės idėjos aktualumas* // *Naujoji Romuva*. – 1936. – Nr. 13. – P. 292, 290.

⁴⁷ Dielininkaitis P. *Korporatyvinė santvarka organiškajame valstybėje* // *Naujoji romuva*. – 1936. – Nr. 14. – P. 318–319.

⁴⁸ Rōmeris M. *Suverenitetas*. – V., 1995. – P. 130.

nuoširdžiai, nes patys iš jos buvo kilę. Vienas iš deklaracijos autorių gimė dvaro kumečio šeimoje ir būdamas paauglys išgyveno šešių savo brolių ir seserų mirtį nuo ligų ir skurdo. Šešiskart jis lydėjo jauno žmogaus lavoną į kapus, ir bent man neįtikėtina, kad ši patirtis neugdė jame autentiško socialinio radikalumo. Labiau tikiu, jog tie, kurie iš tolo juos apšaukia veidmainiais, patys būtų sotūs, kito žmogaus nesuprantantys buržujai, kaip tik tokie, kurių žlugimą su džiaugsmu pranašavo Maceina. Tie, kurie dėl lyginamosios sociologijos visur ieško slaptų kėslų, turbūt yra tiesiog pamiršę, kokiomis sąlygomis šio amžiaus pradžioje gyveno mūsų tėvai. Tai dar kartą liudija abstrakcijų galią naikinti konkrečią patirtį. Filosofo Berkeley'io žodžiais, tokių žmonių protai yra mokslo ištvirkinti.

Korporacijos turėjo ne vien gerinti varguomenės ekonominę padėtį, bet taip pat naikinti bejėgiškumą, kurį gali išgyventi brolis, šešiskart laidodamas savuosius. Gal juos būtų buvę galima išgelbėti, jeigu ne tas bejėgiškumą skleidžiantis skurdas? Todėl, manau, jie taip dažnai kartojo reikalą burtis ir bendromis jėgomis ginti, kai liberali demokratija juos paliko vienus ir bejėgius.

DEMOKRATIJOS KRITIKA

Nežinau, kada žodis „demokratija“ tapo beveik nieko nereiškančia bendro teigiamo vertinimo išraiška. Tokiu atveju lengva slysti beveik tokiu idėjiniu keliu: liberalios demokratijos kritikas yra demokratijos kritikas, t. y. jis pasisako už blogį ir prieš gerį, taigi jis yra fašistas. Su tokio tipo kritikais deklaracijos autoriai susidūrė jau 1936 m., vos deklaraciją paskelbus. Todėl tų metų „Židinyje“ randame nepasirašytą spaudos apžvalgą, kurioje aiškina, kad demokratijos sąvoka. Demokratija yra „tautos valdžia“. Ją reikia skirti nuo „parlamentarizmo“, nes demokratija vykdoma ne tik seime, bet taip pat tautos susirinkimais, referendumais ir kitais būdais. Pavyzdžiui, kai kurie Šveicarijos kantonai valdomi „gyventojų susirinkimų“, ir tokią demokratiją teisės mokslas vadina „tiesiogine“. Taip pat yra seimų nedemokratinėse santvarkose, pavyzdžiui,

Italijoje, Vokietijoje, Sovietų Sąjungoje. Ir seimų laikotarpio Lietuvoje demokratijos nebuvo daug, nes tikroji valdžia priklausė ne tautai, bet partijoms ir jų „lyderiams“, o parlamento darbą tvarkė saujelė žmonių „iš užkulisių“⁴⁹.

Galima pastebėti, jog jau daug metų panašių nuogaštavimų girdėti JAV. Taip kalba JAV politikai liberalai, kovodami dėl rinkimų sistemos reformų, siekdami mažinti turtuolių ir didinti visų piliečių įtaką. Jei lietuviškoje organiškajame valstybėje bus kultūrinė autonomija ir veiks korporacijos, tiesioginei demokratijai atsiras didesnės galimybės, kartu sumažės užkulisių vadų įtaka. Organiškojoje valstybėje valdžia neturės nei reikalo, nei galimybių varžyti asmenų vidinę laisvę.

Liberalios demokratijos kritikos negalima suprasti neišsigilinus į deklaracijoje pabrėžtą skirtumą tarp individo ir asmens: „Liberalizmas valstybę kūrė individui. Autoritetizme individas gyvena valstybei. Organiškosios valstybės koncepcija šitą priešgynybę išsprendžia skirdama tam tikra prasme žmogų kaip individą ir žmogų kaip asmenį“⁵⁰. Šį skirtumą taip pat akcentavo Šalkauskis, minėtu straipsniu atsukbėjęs į talką. Individas yra žmogus savo ekonominėje veikloje, o asmuo – tas pats žmogus dvasinėje erdvėje. Organiškojoje valstybėje individų ekonominė veikla bus palenka bendram gerui, bet asmenų dvasinę, kultūrinę laisvę nuo valstybės saugos kultūrinė autonomija. Kaip matėme, ši asmens laisvė apima ir galimybę nepriklausyti jokiai pasaulėžiūrinei bendruomenei, ir laisvai pereiti iš vienos į kitą. Pasaulėžiūrinis mobilumas, kuris sunkiai derinasi su Bažnyčios hierarchų pažiūromis, laiduoja, kad lietuviška kultūrinė autonomija būtų ne varžanti, bet laisvinanti institucija. Be mobilumo asmuo negalėtų gintis, jeigu jo dvasinę laisvę pradėtų varžyti jo paties pasaulėžiūrinė bendruomenė.

Šį momentą, manau, labai svarbu pabrėžti. Kritikai, pasigavę vieną kitą frazę, grūda tai į bendrą Europos idėjinį kontekstą, net pamiršę, kad šis tariamas kontekstas buvo sukurtas gerokai po karo, po to, kai paaiškėjo 1942 m. pradėto žydų klausi-

⁴⁹ *Nepasirašyta apžvalga* // Židinyš. – 1936. – Nr. 4 – P. 475–476.

⁵⁰ *I organiškiosios valstybės kūryba*. – P. 170.

mo galutinio sprendimo pobūdis. Mes iškeliamė nacių nusikaltimus, prie jų prijungiame Italiją ir Ispaniją, o apie visus kitur Europoje vykstančius procesus nieko nežinome. O kritikų dėmesio centre – visų pirma didžioji ekonominė krizė. Aplink save kritikai matė, kaip bandoma ne tik krizę nugaltėti, bet taip įtvirtinti socialinį teisingumą, kad panašių skurdą ugdančių krizių niekam daugiau nereikėtų kentėti. Naciams ir fašistams jie skyrė mažiau dėmesio. Šie bandė susidoroti su ta pačia krize ir kartais teisingai įvardijo krizės priežastis. Lietuviškos organiškiosios valstybės autorių nuomone, naciai ir fašistai naudojo neleistinas priemones. Abi pusės sutarė, kad krizę ugdė liberalios demokratijos individualizmas. Fašistai gelbėjosi apskritai atmesdami demokratiją ir ugdydami autoritarinį etatizmą, o Lietuvos jaunieji katalikai – ugdydami ir plėtodami demokratiją. Jų požiūriu, liberalinėje demokratijoje demokratijos buvo per mažai, nes, viena vertus, joje vyravo pasaulėžiūrinės prievartos mechanizmai, kita vertus, dėl socialinės demokratijos trūkumo atsirado didžiulė varguomenė, kuri stokojo būtinausių priemonių politinės demokratijos teikiamoms laisvėms pasinaudoti. Metodiniu požiūriu lyginamoji sociologija, ištrinanti visas detales, dėl kurios šie jaunieji katalikai puolami, pasirodo, tėra tik seniai diskredituotas dogmatizmas, bandymas rašyti istoriją aprioriniu, deduktyviniu metodu.

Römeris liberalią demokratiją apibūdina kaip klasinę valstybę. Jo nuomone, tokia valstybė geriausiai atitinka buržuazijos interesus:

Ši liberalinė demokratija – tai jaunosios buržuazijos mėgiama srovė, jos jaunystės koncepcija. Čia valstybė nevaržo, bet apsaugoja laisvąjį iniciatyvinių individų veikimą... O kadangi individualistiniame režime ir laisvoje individų konkurencijoje, kurią valstybė apsaugoja ir laiduoja, iniciatyviškai veikti pajėgia kaip tik stipresnieji individai, kurie disponuoja veikimo priemonės ir ūkiškoje turtų nelygybėje slopina kitų

individų veikimą arba jį faktiškai subordinauoja ir savo veikimo linijai pritaiko, – tai ši tvarka kaip tik yra jaunajai, energijos pilnai buržuazijai naudinga ir pageidaujama.⁵¹

Deklaracijos autoriai kaip tik kreipė dėmesį į veikimo priemonių stokojančiuosius. Organiškojoje valstybėje individų veikimo laisvė bus varžoma. Ekonominėje sferoje individai nebegalės didinti pelno, nekreipdami jokio dėmesio į kitus ir į bendrąją gerovę. Tačiau toks dėsnis labai mažai ką pasako, nes visa tai derinama su konkrečiomis programomis nuo progresyvaus pajamų mokesčio įvedimo iki visiško pajamų ir turto išlyginimo. Pirmoje deklaracijoje tokių detalių nėra, antroje – minima pirmoji programa⁵². Svarbu pabrėžti, jog, abiejų deklaracijų autorių nuomone, ribojant individų laisvę ekonominėje veikloje plečiama žmogaus kaip asmens laisvė. „Kaip politinė demokratija skelbia ir vykdo asmens pirmenybę valstybėje, taip socialinė demokratija privalo asmens pirmenybės ūkyje“⁵³. Todėl duoti „žmogui teisę būti tautos atstovu ar valstybės prezidentu, bet neduoti jam sąlygų pačiam apsirūpinti ir savo šeimą aprūpinti kasdienio gyvenimo ūkiniais ir kultūriniais dalykais yra tik patyčios iš žmogaus“⁵⁴.

Čia pastebime, kaip gana įprastai socialinės demokratijos šalininkai kritikuoja politinę demokratiją: neužtenka vien kalbėti apie laisvę ir lygybę, kaip tai daroma liberalioje demokratijoje. Žmonėms taip pat reikia ekonominių ir kultūrinių gėrybių, įgalinančių juos konkrečiai džiaugtis savo teisėmis. Ekonominė individų laisvė tik siaurina asmenų dvasinę laisvę, todėl galima teigti, jog, deklaracijų autorių nuomone, liberali demokratija yra ydinga, nes joje demokratijos per mažai.

ANTANO MACEINOS PAŽIŪROS

Jokio fašizmo čia nėra, ir tai turėtų būti akivaizdu kiekvienam skaitančiam Maceinos raštus. Nacional-

⁵¹ Römeris M. *Op.cit.* – P. 146.

⁵² *Į pilnutinę demokratiją.* – P. 26.

⁵³ *Ibid.* – P. 16.

⁵⁴ *Ibid.* – P. 17.

socializmo čia taip pat nėra, nes tuo klausimu deklaracijose iš viso nieko nerašoma. Kaip matysime, Maceina, kuris iš šio būrio daugiausiai rašė, nacionalsocializmą nuolat kritikuoja krikščionišku požiūriu. Peržiūrėjęs to meto katalikišką spaudą, neradau susižavėjimo Hitleriu. Priešingai, Hitleris grėsė Lietuvai ir kitiems Vokietijos mažiems kaimynams ir buvo katalikybės priešas. Vien Klaipėdos krašto klausimas, kurį Hitleris pradėjo judinti vos atėjęs valdžion, neleido Hitlerio teigiamai vertinti, nes čia rašė ne tik katalikai, bet ir lietuviai nacionalistai.

Labiausiai puolamas kaip tik Maceina, o kiti – kaip Maceinos draugai. Maceina puolamas už jo tariamą rasizmą ir šovinizmą, o šie reiškiniai netiksliai vadinami fašizmu. Reikia pasižiūrėti, kokios iš tikro buvo Maceinos pažiūros rūpimais klausimais. Maceina rašė daug, Juozo Girniaus nuomone, per daug ir per lengvai.

Tiek Maceina, tiek daugelis kitų tada ir dabar Lietuvą suprato kaip tautinę valstybę, kaip tam tikros prigimtinės bendruomenės politinę lytį. Pavyzdžiui, Vincas Trumpa 1939 m. rašė: „Valstybė yra ne tikrai būtina tautinės kultūros sąlyga, bet ir aukščiausias tos kūrybos rezultatas“; Ignas Šeinius: „skiriamas lietuvius tik tada bus ko vertas, kai jis bus tamsiai surištas su visu tautiniu organizmu“⁵⁵. Šeinius pastaba apie kitose valstybėse gyvenančius tautiečius visai teisinga: tautinė valstybė reikšminga ne tik jos piliečiams, bet ir bet kur kitur gyvenantiems tautiečiams. Manychiau, kad tai ryškiausia tautinės valstybės žymė: tokia valstybė rūpinasi visais savaisiais, nepaisant to, kur jie gyventų ir kokios valstybės piliečiai būtų.

Pirmoje deklaracijoje Lietuva apibūdinama kaip tautinė valstybė: „Valstybė yra išraiška tautos teisės gyventi. Ji yra natūrali tautybės saugotoja: ji gina tautos teritoriją, globoja josios gyventojus, remia visą tautinę kultūrą“⁵⁶. Visai nuosekliai vėlesnėje deklaracijoje rašoma: „Kiekvienas į Lietuvą atvykęs išeisvis įgyja visas Lietuvos piliečio teises. Grįžtantieji ar tik laikinai atvykstantieji į Lietuvą užsienių lietuviai turi būti laisvi nuo vizų ir muitų mokesčių, taip

pat ir nuo bet kurių kitų svetimšaliams taikomų prievolių“⁵⁷.

Tad tautinėje valstybėje iškyla tautinių mažumų klausimas. Teisingai sutvarkyta tautinė valstybė rūpinasi ir globos visus jos piliečius, nepaisydama jų tautinio tapatumo; tokia valstybė nesirūpins tautinių mažumų kaip bendruomenių išlikimu, jeigu tai nesuderinama su savosios tautos interesais. Tautinė valstybė, pavyzdžiui, skatins savo tautiečius grįžti arba skirs lėšų svetur gyvenančių kultūrai išsaugoti, nors visa tai ir silpnintų tautinių mažumų kaip bendruomenių padėtį. Izraelis čia aiškus pavyzdys: palestiniečių gyvenami rajonai kolonizuojami, apgyvendinami iš svetur atvykę žydai. Ši politika Izraelį ženklina kaip tautinę valstybę.

Maceinos šovinizmo klausimą galėtume išspręsti tik analitiniu būdu, šovinistu laikydami bet kurį tautinės valstybės apologetą. Bet tokiu atveju Maceina būtų ne vienas. Turėtume nuodugnai ištirti tautinės valstybės moralinę vertę ir palyginti ją su kitomis valstybės koncepcijomis. Jau žinome, kad Šalkauskis ir Pakštas tautinių mažumų klausimą sprendė kultūrinės autonomijos forma. Jos dviasį 1930 m. Šalkauskis išreiškė tvirtinimu, kad Lietuva turi atsižvelgti į savo teritorijos „daugiakalbiškumą“ ir savo „politiką vesti kultūrinio ir politinio federalizmo linkme“⁵⁸. Taip pat žinome, jog autonomija yra 1936 m. deklaracijoje, o vėlesnėje deklaracijoje Lietuvos politika subordinuojama tarptautinėms mažumų teisių deklaracijoms, kurios mažumoms garantuoja beveik tas pat teises kaip ir kultūrinė autonomija. Vadinasi, tautinių mažumų nariai Lietuvoje turėtų visas piliečių teises ir kai kurias jų bendruomeninį tapatumą išlaikančias institucijas. Maceina abidvi deklaracijas pasirašė. Nežinoma, ar jis parašė mūsų aptariamą deklaracijų vietas.

Visur rasime beveik tuos pačius tautas formuojančius veiksnius: rasę, gyvenamąją aplinką, istorinį likimą, bendruomeninį jausmą. Vieni teoretikai pabrėžia vieną veiksnį, kiti kitą, tačiau visų savose tautos sampratos minimi beveik tie patys elementai. Galimas daiktas, Maceina daugiau negu kiti

⁵⁵ „Naujoji romuva“ 1939 m. keliuose numeriuose skelbė įvairius atsakymus į anketą „Kaip įsivaizduojat Lietuvos ateitį?“

⁵⁶ *Į organizacijos valstybės kūrybą*. – P. 170.

⁵⁷ *Į pilmutinę demokratiją*. – P. 37.

⁵⁸ Šalkauskis S. *Rinktiniai raštai*. – Roma, 1991. – P. 368.

akcentavo rasiinį momentą. 1933 m. jis rašė: „Galima drąsiai tvirtinti, kad kiekviena tauta materialine atrama turi rasiinį vieningumą“. Ir tuojau pat pabrėžė, kad rasiinio vieningumo negalima maišyti su rasiniu grynumu. Tarp civilizuočių tautų rasine prasme nėra gryną tautų, nes istorijoje rasės maišėsi. Tautos atsiranda tada, kai rasės susilieja ir sudaro „vienybę“, tam tikrą „išvestinę rasę“. Todėl amerikiečius turime laikyti „tampančia tauta“, nes tenai įvairios rasės dar nėra susiliejusios. „Tauta visų pirma privalo būti gamtinis vienetas, ant kurio vėliau susiformuoja tauta, kaip kultūrinis vienetas.“⁵⁹ Rasėms maišantis toliau, tautos gali prarasti savo vieningumą ir iširti. Keleriais metais vėliau Maceina pritaria minčiai, jog valstybė gali rūpintis ir savo tautos zoologiniu pagrindu. 1939 m. jis rašė: „Dėl to tam tikri nuostatai, draudžią skirtingos rasės vedybas, reikalauja fizinės kultūros, švietimo priežiūros ir kontrolės yra reikalingi ir prasmingi“⁶⁰. Ar šitaip rašydamas Maceina pasilieka nuosaikus, man neaišku, nes tuojau po to jis mini asimiliaciją, kaip vieną iš galimų tautinių mažumų klausimo sprendimų. Manychiau, jog dažnai asimiliaciją skatina kaip tik mišrios vedybos. Panašūs svarstymai, galima pridurti, turi savo specifinį kontekstą: Maceina turi omenyje mažų tautų pastangas išsilaikyti.

Jau 1933 m. Maceina manė Hitlerį esant pavojingą ir savo tautos sampratą skyrė nuo vokiečių. Jis tvirtino, jog rases nelygiaverčiomis laikančios teorijos „tarnauja ir nacionaliniam karščiui žadinti, kaip dabar matome hitleriškam sąjūdyj. Bet dėl rasiinio skirtumo nė viena tauta neįgauna didesnio vertingumo ir teisės vyrauti kitų tautų sąskaiton“⁶¹. „Tautų lygybės idėja, – nusiskundžia Maceina kitoje vietoje, – vokiečiuose neturi nei pasisekimo, net nei pripažinimo.“⁶² Čia jis pagalbon šaukiasi krikščionybės, kuri žmogaus sielą, jo dvasinį pradą kildina ne iš gamtos. Panašiai kaip ir Reinys, jis nemato galimybės vokiečių rasizmą derinti su krikš-

čionybė: „Dėl to krikščioniškasis istorijos filosofijos supratimas neneigia rasiinių skirtumų, kaip iš viso neneigia kūno įtakos sielai. Bet iš kitos pusės, jis dėl to nesuskirsto tautų į viešpataujančias ir vergaujančias, kaip tai padaro rasizmo atstovai“. Negalime paneigti rasiinių skirtumų, tačiau jie „etiniam žmogaus vertingumui neturi nė menkiausios įtakos“⁶³.

Tautų lygybę Maceina pabrėžė, mesianizmą skirdamas nuo svarstymų apie kiekvienos tautos savitą kultūrinę misiją. Jo nuomone, kiekviena tauta turi savo pašaukimą, tačiau dėl to vienos tautos negalime iškelti virš kitų. Tai būtų mesianizmas, t. y. tikėjimas „gelbimąja savo tautos galia“⁶⁴.

Panašias mintis Maceina reiškė kitame 1933 m. straipsnyje „Atitautinimas ir jo būdai“, turėdamas mintyje Klaipėdos kraštą ir Lenkijos pasienį. Atitautinti tegalima tenai, kur dar yra išlikę senosios kultūros likučiai ir kur skirtingos rasiinės grupės dar nėra visiškai susiliejusios, nors toks rasių maišymasis jau vyksta dėl „mišrių vedybų“. Kur tokių mišinių nebėra, atitautinimo pastangos neturi prasmės. Išvertus į mūsų laikų kalbą, Maceina kreipė dėmesį į regionus, kur jokia tautinė sąmonė dar nevyrauja. Tik tokie regionai tetinka atitautinimo darbui. Čia tegalima vartoti pedagogines priemones, nes prievarta ir draudimai teigiamų rezultatų neduoda. Taip pat turime gerbti vietinę kultūrą, nes atitautinant svarbu keistis kultūrinėmis vertybėmis⁶⁵.

Nežinant konkrečių detalių, kurios atsirastų tik verčiant tokias bendras gaires įstatymais, sunku nustatyti, ką Maceina tikrai turėjo galvoje, nes tautinių mišinių esama labai įvairių, kaip ir pedagoginių priemonių. Tačiau galima Maceiną suprasti, kaip paprastai Lietuvos politikus skatinantį steigti mokyklas ir kitas socialines įstaigas, prioritetą teikti mišriems rajonams. Tokią liberalesnę interpretaciją siūlo jo mintis, jog atitautinant reikia vartoti ne prievartą, bet „pralenkimo“ politiką. Atitautina-

⁵⁹ Maceina A. *Tautinis pašaukimas* // Židinys. – 1933. – Nr. 8–9. – P. 103.

⁶⁰ Maceina A. *Tauta ir valstybė* // Naujoji romuva. – 1939. – Nr. 11. – P. 229.

⁶¹ Maceina A. *Tautinis pašaukimas*. – P. 103.

⁶² Maceina A. *Atitautinimas ir jo būdai* // Židinys. – 1933. – Nr.

1. – P. 23.

⁶³ Maceina A. *Tautinis pašaukimas*. – P. 103.

⁶⁴ *Ibid.* – P. 99.

⁶⁵ Maceina A. *Atitautinimas ir jo būdai* // Židinys. – 1933. – Nr. 2. – P. 28.

mieji turi atlietuvėti savo natūralaus kultūrinio vystymosi eigoje.

Šia proga Maceina išdėsto kai kuriuos bendresnius savo tautos filosofijos momentus. Žmonės, jo nuomone, nėra apskritai žmogiški, bet su kultūra santykiauja per tautą, o tautos „skiriasi fiziniu savo tipu ir dvasiniu savo charakteriu“. Kosmopolitizmas nori žmoniją paversti „vienlype mase“, bet istorija eina kita linkme prie tautų „ištobulinimo“ ir „kartu suderinimo vienos su kita į vieną puikų visuotinės žmonijos vainiką“⁶⁶. Nei mintis, nei metafora nėra originalios – Maceina tai parašė būdamas dvidešimt penkerių metų, – tačiau nuvalkiota metafora nėra nacizmo rodyklė, ypač atsižvelgus į tai, jog filosofas jos griežėsi ką tik nusiskundęs vokiečiais, nepripažįstančiais tautų lygybės.

Galima spėlioti, jog baigiantis dešimtmečiui ir Lietuvos padėčiai vis sunkėjant, ir stebint tiek Lietuvos vokiečių, tiek lenkų politinę veiklą, Maceina jautė vis didėjantį savigynos reikalą ir tautinių mažumų atžvilgiu darėsi mažiau tolerantiškas. Tačiau jo pagrindinė nuostata nepasikeitė. 1939 m. vasarą, ieškomas prieš tautininkus nukreiptos sąjungos su liaudininkais, Maceina kartojo valstybę esant palenktą žmogaus asmenybei: „tas įsitikinimas yra pagrindinis, kuris katalikus suveda su liaudininkais ir kuris juos skiria nuo vad. fašistiškai nusiteikusių srovių, valstybę pastatančių aukščiau už žmogaus asmenybę“⁶⁷.

1939 m. „Naujojoje romuvoje“ jis paskelbė straipsnį „Tauta ir valstybė“, iš kurio buvo paimta pasta ba apie mišrių vedybų pavojų. Čia jis pakartojo, jog tauta yra „sukurta rasės, gyvenamosios aplinkos ir istorijos likimo“ ir pridėdavo savo fašizmo kritiką: „Šiandien daugelyje valstybių totalizmas reiškia ne tautos išplėtimą viešajame gyvenime, ne tautos perkėlimą iš subjektyviojo į objektinį gyvenimą, bet šiandien totalizmas reiškia tam tikros ideologijos, tam tikros partijos, net atskirų asmenų nusistatymo brukimą į viešąjį gyvenimą“. „Totalumas tautinėje

valstybėje yra ne kas kita, kaip viešojo gyvenimo persunkimas tautiniu pradū.“⁶⁸ Taigi, nors truputį retoriškesnė, mintis ta pati: Lietuva yra tautinė valstybė, kurioje atsispindi lietuvių kultūra ir kuri globoja ir gina lietuvių tautos interesus. Nėra čia užuominų apie kultūrinę autonomiją, tačiau Maceina teigia, jog teisiniu požiūriu visi piliečiai, nepaisant jų tautinio tapatumo, turi tas pačias teises. Jis rašo: „Tautiečiai yra tikri naujosios valstybės nariai, o visi kiti yra tikrai valstybės gyventojai. Jie gali naudotis visomis tautiečių teisėmis, bet negali turėti tų pačių privilegijų kaip tautiečiai“⁶⁹. Kokios būtų tos tautiečių privilegijos, jis nepaaiškina. Tačiau Maceina akcentuoja tautinės valstybės vaidmenį formuojant tautinę kultūrą, ir galima spėti, jog jis turi omenyje ypatingą savos tautinės kultūros rėmimą.

Jo nuomone, geriausia padėtis, kai valstybės ribos sutampa su tautos ribomis. Lietuvoje yra įvairių tautinių mažumų, kurių veikla 1939 m. Maceinai kelia rūpestį. Tautinių mažumų klausimą galima spręsti trimis būdais. Pirma, svetimtaučius galime „įjungti į tautos kultūrą ligi nutautimo“. Turbūt net neverta pastebėti, jog vien ši nuostata skiria Maceiną nuo nacių, bandžiusių ne asimiliuoti, bet išvalyti. Ji artima dabartinei JAV praktikai, kai su valdžios parama stengiamasi kuo greičiau naujus ateivius išmokyti anglų kalbos ir juos įjungti į krašto gyvenimą. Antra, svetimtaučius galima iškelti į savo valstybę. Neradau duomenų, jog Maceina norėtų vartoti prievartą, o be prievartos tai negali būti daugiau negu parama norintiems emigruoti. Galima pridurti, jog tokį tautinių mažumų klausimo sprendimą siūlė tuometiniai sionistai. Trečia, Maceinos galimybė yra jiems leisti pasilikti „kaip svečiams, bei besinaudojantiems prieglaudos teisėmis“⁷⁰. Šios trečios galimybės jis neryškina, ir nežinant, ką konkrečiai jis turi galvoje, prieglaudos bei svečių teisės galėtų apimti ir kultūrinę autonomiją. Kiekvienu atveju joms, atrodo, priklauso ir individualios piliečių teisės.

⁶⁶ *Ibid.* – P. 24.

⁶⁷ Dirmeikis B. T. *Gyvenimas be pasaulėžiūros* // *Vairas*. – 1939. – Nr. 25. – P. 468. Dirmeikis kritikuoja Maceinos straipsnį „Lietuvos žiniose“.

⁶⁸ Maceina A. *Tauta ir valstybė*. – P. 229.

⁶⁹ *Ibid.* – P. 229.

⁷⁰ *Ibid.* – P. 230.

PRINCESĖ IR KUNIGAS

Didžiosios savaitės viduryje Kauno Petrašiūnų kapinėse buvo palaidotas kun. Ričardas Mikutavičius, nužudytas meno vertybių verslo partnerių užsakymu. Įvairių televizijų *žinios*, besistebėdamos karsto palydėti susirinkusių žmonių gausa, šį įvykį lygino tai su Dariaus ir Girėno laidotuvėmis, tai su Baltijos keliu. Vis dėlto pirmoji, iš kur kas artimesnės praities kylanti asociacija – princesės Dianos šermentys. Ne, anaipol nesinori teigti, kad tarp Jungtinės Karalystės sosto įpėdinio eksšmonos ir Lietuvos žemės ūkio universiteto kapeliono būta daug panašumų. Tačiau visuomenės laikyvena tiek vieno, tiek kito tragiškos žūties akivaizdoje mažai tesiskyrė. Būtent žmonių noras susikurti naują šventojo tipą ir polinkis adoruoti tam tikras psichologines bei socialines kondicijas vertas bent pabėgsmio aptarimo.

Visuotinai žinoma, kad ir karališkųjų šeimų nariai, ir dvasininkai priklauso visuomenės domėjimosi „rizikos grupei“. Žvilgsnis nuolat nukreiptas į juos – pakanka menko krustelėjimo, ir įsistebėjimas garantuotas. Lietuvoje stinga ne vien karalių bei kunigaikščių. Su žiburiu tenka ieškoti elito, kuris suteiktų rafinuotą akstinų žmonių smalsumui. Sidabrinės žvakidės, laikrodžiai su bronzinėmis figurėlėmis ir pirmiausia, žinoma, senoviškos drobės išvaizdžiuose rėmuose – mūsų liaudžiai tai matyta tik muziejuje arba bažnyčioje. Net stambiems naujosios Lietuvos turčiams nelabai pasiekiamas Mikutavičiaus kolekcijos rango privatus interjeras. Todėl kunigas jo fone – kilmingųjų aukštuomenės spindesio ir dvasininkų luomo paslapties

svaiginantis derinys, daugiau nei pakankama prielaida kalboms ir apkalboms.

Vis dėlto viena – sensacijų kibirkščiajimas, o visai kas kita – beveik pamaldus (kai kas sakytų – fanatiškas) tūkstantinių minių prielankumas. Kuria nors paskira aplinkybe tokio dalyko nepaaiškinsi. Reikia gilintis į visa, kas žmonėms *atrodė* ir *tebeatrodė*.

Antai apie princesę Dianą buvo visuotinai teigiama, kad ji dalija dėmesį kiekvienam (ar bent sėkmingiau už kitus karališkuosius asmenis geba sukurti įspūdį, esą jos akiratyje – kiekvienas britas). Visuomenės požiūriu, ji kalbėjo ne visuomet rišliai, suprantamai, tačiau nuoširdžiai, visus įtikindama savo susidomėjimu svarstoma tema. Rūmai brangino santūrumą, tuo tarpu aštuoniolikmetei marčiai sunkiai sekėsi sulaukyti ir juoką, ir ašaras. Plati emocijų gama pasirodė esanti ypač patrauklus jos viešojo paveiklo bruožas. Princesė modernizavo karališkąjį garderobą, ir jos kartos anglės (pamiršdamos, kiek atsieina Dianos modeliuotojai ir aksesuarai) su pasitenkinimu konstatavo besirengiančios „panašiai“. Žinias apie princo Karolio žmonos nervų problemas, mitybos sutrikimus, trumpalaikius romanus bei skyrybas žmonės taipgi suvokė kaip artumo jų pačių gyvenimui liudijimą.

Dauguma susidūrusių su kunigu Mikutavičiumi, pirmiausia prašiusieji religinių patarnavimų, tvirtino patyrę dėmesingumo, palankumo, įsijautimo į jų reikalus polėkį. Jo pamoksluose buvo apstu neišrišamų retorinių mazgų; vienas jaunesnės kartos kunigas kaip chrestomatinių pavyzdžių pažįstamiems kartoja tokią Mikutavičiaus homiletinės eseistikos frazę: „Mesijinės kristologijos gi-

luminės šaknys, kurios eina per būties sandus“. Tačiau įspūdingą nesuprantamumą klausytojai paprastai siedavo su mokslingumu, pakilia paslaptimi, ypatinga įtaigumo dovana. Susitvardymą kunigai šimtmečiais ugdė specialiomis dvasinėmis pratybomis. Tuo tarpu Mikutavičiaus gaudulys ar, priešingai, valandomis nuo lūpų nenuslenkanti šypsena prie altoriaus ir televizijos ekrane liaudžiai *atrodė* esą nepaneigiami nuoširdumo įrodymai. Jis bene pirmas Lietuvoje vakariečių dvasininkų pavyzdžiu vasarą pradėjo vilkėti šviesesnių spalvų kunigiškus marškinius... ir pasigirdo balsų apie „atmetą juodaskverniškumą“. Pilka „Volga“, draugystės su kolchozų pirmininkais, vėliau ir su premjeriais bei prezidentais – visa tai žmonėms, puoselėjantiems panašią laimės sampratą, „signalizavo“ apie suartėjimą su jais. Pagarsintas KGB slapyvardis „Linelis“ maloniai skambėjo dažno ausiai, nes gausino būrį nešančių bendrą prisitaikymo naštą.

Nuoširdumas ar sėkminga aktorystė? Tokį klausimą kas nors visada iškeldavo, kai princesė Diana ar kunigas Mikutavičius tiesdavo ranką „žmonėms iš gatvės“. Šios alternatyvos pustoniai akivaizdūs, kai lygini kad ir du požiūrius į bažnytinę santuoką. Lietuvoje priėmus naująją pasirengimo Santuokos sakramentui tvarką, net kelių hierarchų komentaruose nuskambėjo toks paneigimas: laiminantis santuoką kunigas nėra pajacas, kuriam keliamas uždavinys gražiau suvaidinti ceremonmeisterio rolę; svarbiausia – nuoširdžiai suvokti ir išgyventi sakramento prasmę. Besižavintys Mikutavičiaus organizuojamomis tuoktuvėmis tuo tarpu kalbėjo: jis nuoširdus su žmonėmis, nes atsižvelgia į jų norus;

jei publika pageidauja didingo spektaklio, kunigo pareiga jam diriguoti. Sovietiniam lozungui „viskas žmogui, viskas jo gerovei“ – bene būtų pritarusi ir Diana, kurios viešumos kaukę taipgi lėmė šiuolaikinio pasaulio daugumos polinkiai.

Diana buvo vadinama „žmonių princese“, o Mikutavičius – „pasauliečių kunigu“. Tartum kitos princesės, karaliai bei karalienės būtų ufonautų monarchai. Tartum kiti kunigai būtų „dvasininkų klebonai“ ar „vienuolių vyskupai“. Panašius paradoksus slepia ir daugiau Mikutavičiui taikytų apibūdinimų, pavyzdžiui, „pasaulietinis kunigas“. Visi vienuolijoms nepriklausantys kunigai yra pasaulietiniai dvasininkai. Tačiau tik mūsų aptariamam atveju šiam įprastam žodžių junginiui mėginta suteikti kažki kokią specialią reikšmę. Mat abu gretinamų istorijų personažai ypač kėlė aiškintėn, kad asmeniškumas – tai savarankiška ir aukščiausia vertybė. O tokia pasaulėžiūrinė hierarchija išties paranki tarpti tiek „šio pasaulio“, tiek „žmogaus“ hiperbolėms, užgožiančioms tradicinę transcendentinę atskaitą.

Žodis, prieš katastrofą tunelyje vis dažniau lydėjęs princesę Dianą – aistra.

Paaikškėjus kunigo Mikutavičiaus žūties aplinkybėms, tas pats žodis kartotas ir jo likimui nusakyti. „Jis ypač aistringai skrido į pražūtį“, – sakė nuolatinė Mikutavičiaus pamaldų lankytoja; jo mirtis verčia „visus rimtai susimąstyti apie tai, kur veda kaupimo aistra“, – kalbėjo su velioniu bendravęs kompozitorius Giedrius Kuprevičius¹. Mūsų laikais visiems regimame kultūros ir visuomenės „paviršiuje“ reta didingų, svaigančių aistrų, ženklinių antikos ar romantizmo epochą. Gal todėl ši tema eskaluojama, ir žmonės, nenuslėpę savo aistrų nuo viešumos, tampa pasigėrėjimo objektais? Gal tvyranti impotencijos baimė daugina tokias sąvokas, kaip poetinė, kolekcionavimo, net restauravimo ar dvasingumo „aistra“?

Tačiau visa, kas pasakyta – tik labai pusėtini princesės ir kunigo adoracijos paaikškinimai. Žvelgiant į laicizuotą visuomenę, reikia neišleisti iš akių, kad žmonės be galo ištroškę šventumu, kuris pasūdytų gyvenimą, be galo išsiilgę kankinystės, kuri baugintų iki saldaus nutirpimo. Tačiau dauguma kratosi tokios šventųjų artumos, kuri kelia sąžinės graužimą ir veda pasaulėžiūrinių svarstymų

keliu. Dauguma vengia mąstyti kankinystę, kuri įpareigtų metafizine, etine ar pilietine prasme. Išėitis – tokie šventieji, kurių paveikslas keltų tik vieną imperatyvą: „būk, koks esi, ir tuo didžiuokis“. Tokie kankiniai, kurių gyvenimo istorija įkvėptų maldininkus dėl visų savo nesėkmių ar paklydimų kaltinti kitus.

Kardinolas Vincentas Sladkevičius per laidotuves sakė, kad Mikutavičiaus kankia buvusi tyra, nes – kitaip, nei ankstesnių Lietuvos kankinių – nesusijusi su politika. Gal pastarasis žodis kai kam pasirodė ne vietoje, tačiau tūkstančių tūkstančius šio amžiaus mirčių dėl melės Bažnyčiai, tėvynei bei artimui lėmė sovietų ir nacių *politika*. Tuo tarpu Mikutavičius kankintas už dalykus, kurie išties labai toli nuo religijos, ideologijos ir net apskritai kokių nors įsitikinimų.

Neabejotina, kad žmones ypač traukia su tokiau nauju šventojo tipu siejama niekaip neįpareigojanti dvasingumo samprata. Dvasingumo kaip „pakankamo kultūringumo“, kuris įgyjamas bent viena sykį per metus nuėjus į teatrą, muziejų, o geriausia – į viešus poezijos skaitymus. Dvasingumo, kurį sukuria rūpestio išraiška alkanus Indijos vaikučius glostančios princesės veide. Dvasingumo, kurį implikuoja iškilmingi dvasiniai patarnavimai, atidalyti nuo poterių mokėjimo ir kitų „pasenusių formalumų“. Dvasingumo, kurį atliepia tam tikras burtininkiškas žodžių rinkinys, kone ištiesai eksponuojamas dvasingumą labai puoselėjančių Lietuvos rektorių kreipimais: „Tragiškos kunigo ir poeto, teologijos daktaro Ričardo Mikutavičiaus žūties akivaizdoje kviečiame *koncentruoti tautos galias ir išmintį į dvasios ir humanizmo prioritetus, susitelkti dvasinei santarai*“² [kursyvas mano – P. S.].

Žmonės glaudžiasi prie savo susikurtų šventųjų. Mat įsivyraujančią normą, kad nėra privalomų normų, taip pat (bent iš pradžių) tenka grįsti kokia nors autoritetinga norma. Moralines ir stilistines princesės „naujoves“ ženklino karališkumo įspaudas, leidžiantis konservatyviai Ang-

Kun. Ričardo Mikutavičiaus laidotuvės. 1999. Kaunas. Algio Barzdžiaus nuotrauka

¹ Savičiūnaitė V. [tragediją vedė dvasingumo ir žemiškų aistrų kova // Lietuvos rytas. –

1999. – Nr. 70.

² Lietuvos aukštųjų mokyklų rektorių

kreipimasis // Kauno diena. – 1999. – Nr. 79.

lijai pasiteisinti savo pačios akyse dėl visuotinai kintančių papročių. Konservatyvioje Lietuvoje tradicijas tradiciškai saugantis luomas – kunigystė. Todėl jos atstovo šešėlis ne vieno akyse tartum įteisindavo plintantį nuostatų reliatyvizmą turto, garbės, sąžiningumo, politinės veidmainystės, lytinės orientacijos bei žodžio laikymosi atžvilgiu. Religijos sociologija dažnai vulgarizuoja „patogaus kulto“ sąvoką, tačiau šiuo atveju ją atmesti būtų nepaprastai sunku.

Mons. Vincentas Jalinskas laidotuvių pamaldose Mikutavičių pavadino „Dievo restauratoriumi“. Taigi tuo, kuris restauravo Dievo vardą. Arba tuo, kuris restauravo Dievą. Anot spaudos nuvalkiotos frazės, princesė Diana restauravo britų monarchijos patrauklumą. „Liūdesio“ laidojimo įmonės darbuotojams nepavy-

ŠVENTŪJŲ GERBIMAS

*Dievo paveikslas neišvengiamai
nulemia tai, kokie yra šventieji.*

Arnold Anegenendt

Reikia manyti, kad tai ne išimtinis atvejis: spaudos žiniomis, per tikybos pamoką paprašyti išvardyti kelis pavyzdinius krikščionis, mokiniai patį pirmąjį (dar prieš Motiną Teresę) paminėjo Dianos vardą. Žiniasklaidos šurmuly, kurį sukėlė princesės Dianos pirmųjų mirties metinių minėjimas, nutilo, tačiau ji ir toliau yra iš tų retų žmonių, žadinančių nemažtantį susižavėjimą. Solidžios apklausos duomenimis, kuriuos praėjusių metų pabaigoje paskelbė Londono laikraštis *The Times*, dauguma britų vertina Dianą kaip asmenybę, labiausiai formavusią XX a. veidą. Daugiau balsų įstengė surinkti tik keliomis dienomis vėliau mirusi Motina Teresė.

Neginčijama tiesa, kad po Dianos mirties masiškai pratrūko *kvazireliginiai jausmai*. Žmonės viešai verkė, kabino jos nuotraukas ir degė žvakes. Būta garbinimo aktų (toli gražu ne vienur kitur) – kažin ar kas dar galėjo jų tikėtis mūsų santūriame ir apšviestame pasaulyje.

ko sulaukyti besiveržiančių žmonių srauto ir jie plūstelėjo link pagrindinio įėjimo į salę“, kur buvo pašarvotas kunigas Mikutavičius³. Baisi spūstis buvo gatvėse, kuriomis vežtas princesės Dianos karstas. Tačiau ar bent viename laikraštyje radote pavaizduotas žmonių eiles, kurios rikiuojasi, norėdamos patekti į didžiųjų restauratorių atkurtas erdvias dvasios buveines? Vargu. Juk morališkai neįpareigojančiam šventumui pakanka erdvės žydrąjame stačiakampyje, tiesiog iš nuosavo kambario kampo tenkinančiame „nuoširdaus dėmesio pagal poreikius“ išsiilgimą.

Paulius Subačius

³ Trainys V. *Amžiaus laidotuvės* // Laikinoji sostinė. – 1999. – Nr. 74.

Dianos mirtis ne užbaigė jos mitą, o, priešingai, leido jam kaip reikiant išsikleisti. Dramatiškos žūties aplinkybės, kai „medžioklės deivė“ pati buvo užpjudyta kaip baikšti stirna, sukūrė šventumo aurą ir leido spontaniškai iškelti princesę į sekuliarizuotos visuomenės šventųjų luomą.

Lengva įsivaizduoti, kad panašiai prasidėjo kai kurių šventųjų gerbimas Viduramžiais. Vis dėlto pastaruoju metu dar neteko matyti, kad tokia galybė žmonių gedėtų vieno mirusiojo; gedulo kulminaciją – laidotuvių iškilmes per televiziją stebėjo 2,5 milijardo žmonių. Viena vertus, žiniasklaida pakurstė angažavimąsi kultui, antra vertus, atspindėjo ne tik britų tautos nuotaiką.

Todėl madingi teologai ši reiškinį logiškai pavadino sekuliarizuotu šventųjų kultu. Iš tikrųjų tunelio pabaiga prie *Place de l'Alma* aikštės Paryžiuje tapo liūdesio vieta, o Dianos kapas Altorpe (Norseamptonšyre) – piligrimystės vieta. Netoliese stovi klasicistinė šventykla; įrašas joje byloja: „Aš – prislėgtųjų paguoda. Atskubėsiu kad ir kur būtumėte“. Kitaip negu Dianos brolio geri keitinimai, apie kuriuos jis užsiminė per

laidotuves, čia Diana buvo paversta šventąja. Nuoroda į tai, jog, tęsiant Dianos karitatyvinę veiklą, numatoma įkurti „Dianos atminimo fondo“ remiamą „Dianos angelų“ korpūsą ligoniams lankyti, šios raidos nepasuka kita linkme.

Praėjus metams po princesės žūties prie Senos, visuomenės susidomėjimas jos asmenybe nemažėja, ir tai dar labiau sustiprina minėtą tezę. Michaelis Nüchternas buvęs Berlyno Evangelikų pasaulėžiūros problemų centro direktorius, daro prielaidą, jog dabartinės visuomenės slaptą ir didžiulį religijos ilgesį galima sufokusuoti į Dianos asmenį. Net krikščioniškos atsivertimo grupės nuo šiol laiko Dianą pavyzdžiu ir įkvepiančia jėga.

Žinia, kiti neigia princesės pavyzdinumą ir abejoja, ar jos angažavimesi visuomenės gerovei iš tikrųjų slėpėjo kilniadvasiškumas; jie linkę manyti, kad princesė angažavimusi dangstė šaltą išskaičiavimą, kad fotografų blyksčių audros lydimi jos pasirodymai tarnavo tik asmeniniam įvaizdžiui. Būtina atminti, kad Diana neatsisakė savo privilegijų, idant gyventų atsižadėjimo gyvenimą – kaip Motina Teresė Kalkutoje. Tikriausiai jos pomirtinė šlovė pagrįsta tuo, kad ji turėjo nelygstamą charizmą ir, kaip įžymybė, nepriekiaistingai mokėjo žaisti aukštuomenės žaidimą, bet sykiu buvo jautri ir pažeidžiama. Diana nebuvo didvyrė, ji buvo šiuolaikinė jauna moteris, kuriai sekėsi gyvenime, kuri buvo turtinga ir kuriai teko kentėti. Taigi ji nestokojo savo epochos stiprybių ir silpnybių, todėl, sakytume, tapo ne pavyzdžiu, o *tapatybės figūra*, kalbant bendriau – savo amžininkų *projekcijos lauku*.

Šventuosius sunku įsivaizduoti taip, tarsi jų nebūtų

Diana nebuvo katalikė, tačiau ir be to vargu ar esama ženklų, jog ji vieną dieną bus iškelta į altoriaus garbę. *Advocatus diaboli* argumentai kanonizavimo procese būtų labai svarūs jau vien dėl to, kad šiuo atveju nei jokie dalykai rodo į transcendenciją, nei pati Diana kada nors pretendavo būti Kristaus se-kėja. Todėl daugelis Anglijos Bažnyčios

hierarchų ryžtingai pasisakė prieš princesės religinio garbinimo tendencijas, nors ją būtų galima vertinti kaip aukštuo-
menės šventųjų tradicijos atstovę. Kardinolas Basillis Hume'as be užuolankų pareiškė, kad tiesiog „paika“ lyginti ge-
dėjimą dėl Dianos ir šventųjų gerbimą.

Kone iracionalus žmonių angažavimas dėl princesės Dianos mirties sykiu yra patvirtinimas, jog Bažnyčia teisingai elgiasi, kai ramiai, su prideramu nuodugnumu apsvaisto, kas teisėtai turi būti gerbiamas kaip šventasis arba šventoji.

Žinoma, lengva kelti triukšmą dėl to, kad visa Dianos fenomeno, kuris gali būti suprantamas kaip antro tūkstantmečio pabaigos neapibrėžto religingumo pavyzdys, interpretacija – tai tik šnekėjimas apie paprasčiausią blizgutį. Lygiai taip šiuo požiūriu galima vertinti dabar metamą šventųjų gerbimui iššūkį. Vis dėlto įvykiai aiškiai rodo, kad nuspręsti, ar velionis vertas gerbimo kaip šventasis, nėra Bažnyčios privilegija. Princesė Diana įkūnija tokį procesą, kai sekularizuotos visuomenės žmonės patys ieško savo „šventųjų“. Atrodo, kad net tarp krikščionių vis labiau įprasta manyti, jog šventieji, kaip tarpininkai tarp dangaus ir žemės, *per se* neprivalo būti saistomi Bažnyčios sprendimų ir konfesijos ribų: prie neseniai suremontuoto Londono Vestminsterio abatijos vakarinio fasado – šioje bažnyčioje vyko jaudinančios Dianos laidotuvių iškilmės – praėjusią vasarą buvo pastatytos dešimties „XX amžiaus kankinių“, įvairių krikščioniškų konfesijų atstovų, statulos, tarp jų Maksimilijono Kolbės, Oscaro Romero, Martino Lutherio Kingo ir Dietricho Bonhoefferio.

Šventuosius sunku įsivaizduoti taip, tarsi jų nebūtų krikščioniškoje sąmonėje. Ankstyvosios Bažnyčios laikais tikėjimo broliai gerbė kaip šventuosius tuos išpažinėjus, kurie buvo priversti krauju paliudyti tikėjimą; Bažnyčios tėvų laikais jų gretas papildė pavyzdiniai asketai. Bažnyčiai tampant imperijos Bažnyčia, Romos sąrašuose šalia vyskupų ir popiežių atsirado karalių, sumirgėjo riterių, raitelių ir karių šventųjų vardai. Bran-

džiaisiais Viduramžiais šventųjų gerbimas pasiekė aukščiausią tašką, paskui vilnydamas ėmė slūgti: Reformacijos kritikos bangą vijo Kontrreformacijos propagandos banga, Švietimo skepticizmą – naujai atgimęs žavėjimasis šventaisiais romantizmo epochoje. Šiandien turime konstatuoti, kad šventųjų gerbimo pobūdis *laiko požiūriu* labai skiriasi. Antai Pietų Europos mentaliteto šalyse (kitaip negu Šiaurės Europoje) dažnai karštai tikima, jog šventieji daro stebuklus; kai kam tai neabejotinas katalikiškumo kriterijus *sine qua non*. Kita vertus, būtina pripažinti, kad mūsų regione iki Vatikano II Susirinkimo paplitęs šventųjų, juoba relikvijų gerbimas, jau seniai nebepopularus ir šen bei ten virto folkloru. Neatsitiktinai per paskutinę maldingąją kelionę pas Tryro šventąją Kristaus tuniką oficialūs Bažnyčios atstovai, galima sakyti, tik prabėgomis palietė relikvijų gerbimo aspektą.

Dabar daugumos tikinčiųjų sąmonei reikšmingiausias dalykas yra pavyzdinis tikėjimo liudytojų charakteris, nebe tai, ar jie darė stebuklus būdami gyvi arba po mirties, nors šis aspektas yra tam tikras kriterijus, į kurį atsižvelgiama kanonizuojant. Šiuolaikinė krikščionybė orientuota daugiausia į etiškumą, todėl šią orientaciją atitinka tai, kad svarbiausiu dalyku laikomos pavyzdinės dorybės ir sektina veikla kaip *žmogiškumo modeliai*; juk, šiaip ar taip, visuose kraštuose gerbiami tikintieji, gerokai viršiję religijos keliamus reikalavimus.

Dabar iš šventųjų gerbimo idėjos daugelis nebūtinai daro išvadą, kad šventuosius galima maldauti užtarimo (suprantama, tai nereikia, kad atmetama visų gyvųjų ir mirusiųjų bendravimo idėja). Vis dėlto visuotinai pripažįstama, kad žmogus kaip individas, o visuomenė kaip visuma reikalinga pavyzdžių, į kuriuos pažvelgus paaiškėtų, kaip žmogus gali sėkmingai gyventi savo gyvenimą, o iš šventųjų tikimasi, kad jų pavyzdys gali pamokyti žmones, kaip gyventi sekant Dievo pėdomis. Tas poreikis toks didelis, jog Motina Teresė – neginčytina, kad ji suvaidino minėtą pavyzdžio vaidmenį – dar būdama gyva buvo gerbiama

kaip Romos aprobuota šventoji, jau senokai jos vardu pavadinamos mokyklos, o jos atvaizdu puošiami bažnyčių langai.

Teologiškai Kristaus sekimas įmanomas tik *liudytojų eilėje*. Istorijos tarpnis, skiriantis mus nuo istorinio Jėzaus Nazariečio, ne tik verčia lygiuotis į dievažmogio gyvenimą, bet ir orientuotis į tuos, kurie – kas kadaise, o kas ir visai neseniai – savo gyvenimą skyrė šiam uždaviniui. Tiesa, Bažnyčia niekada neteigė, jog privalo sudaryti visų Dievui patinkančių žmonių sąrašą. Vis dėlto būtų ne pro šalį prisiminti vieną kitą – jų pavyzdys padėtų suprasti, ką reiškia sekti Kristų šiandien; ir šis supratimas neabejotinai gali būti laikomas ekumeniniu susitarimu.

Dėl šios kristologinės žymės krikščionių šventųjų požiūris į sėkmę, matuojant žmogiškų vertybių masteliais, visada bus iškreiptas, jie bus vertinami pagal autentiškumą, o ne pagal didvyriškumo dorybes. Kaip tik šiuo požiūriu Diana, kuri daugeliui buvo nesvetima, nes kiekvienas turi savo silpnybių, užgavo jautrią vietą, nors žmonių reakcija veikiau panaši į dievinimą, o krikščioniškas šventųjų gerbimas tuo neturėtų pasižymėti.

Pavyzdžių beiškant

Su Dianos mirtimi susiję įvykiai nušviečia ir šiuolaikinę šventųjų gerbimo problemą. Šiaip ar taip, princesė užgavo visų visuomenės kartų ir sluoksnių širdis – tai pasakytina tik apie vieną kitą šventąjį, netgi apie tuos, kuriuos pastaraisiais metais taip gausiai kanonizavo Jonas Paulius II.

Siekti įkultūrinti tikėjimą yra garbinga; Roma tai daro pripažindama, kad kiekviena bendruomenė ir kiekvienas kraštas atpažįsta save bei savo tikėjimo istoriją pavyzdiniuose asmenyse, o tai, kad juos pripažįsta ir visuotinė Bažnyčia, kelia tos bendruomenės ir to krašto pasididžiavimą. Šiuo požiūriu *Süddeutsche Zeitung* neseniai (1999 01 05/06) išspausdintame straipsnyje, kuriame pristatomas Vokietijos atstovas Šventųjų skelbimo kongregacijoje Peteris Gumpelis, kalbama apie „katalikiško globalizavimo strategiją“. Tačiau būtina atminti,

kad Roma pati nekuria šventųjų, ji – ir tai tik ši tūkstantmetį – vien reaguoja, kai iškyla reikalas, kai norima, jog visuotinė Bažnyčia pripažintų šventumu garsėjančio asmens gerbimą.

Darbo netruksta, netrūks ir ateityje, nes šventųjų kvota vis dar ne tokia, kokia turėtų būti. Ne paslaptis, kad moterys, pasauliečiai ir vedę vyrai bei ištekėjusios moterys metai po metų *a jour* atnaujinamame *liudytojų debesyje* (Žyd 12, 1) ir toliau nepakankamai atstovaujami, todėl nesąmoningai iškreipiamas karališko kelio, vedančio į Dievui malonų gyvenimą, vaizdas.

Kas iš to, jei visuotinei Bažnyčiai pateikiamas kaip pavyzdys vyras arba moteris, nors ir taip beveik aišku, kad tas asmuo svarbus tik šiai bendruomenei arba šiam ordinui, daugių daugiausia – tam tikram regionui? Tad taip ir neaišku, ar kanonizavimo infliacija nėra nauja oficialaus šventųjų kalendoriaus piktžolė, kurią apkarpė Tridento bei Vatikano II Susirinkimai.

Kartais, apžvelgus šiuolaikinių šventųjų gretas, – prisiminkime *Opus Dei* įkūrėjo Josemaria Escriva de Balaguero,

AR PO „ŽALGIRIO“ ŽIŪROVAI EIS Į LIETUVOS MUZIEJUS?

Nuo balandžio 14 dienos mūsų sostinėje vyksta mažas stebuklas: pulkai lankytojų traukia į muziejų žiūrėti paveikslo! Šiais laikais, o gal ir apskritai mūsų krašte to dar nėra buvę. Kas atsitiko? Kodėl muziejų tylą sudrumstė tūkstančių didelių ir mažų kojų čežėjimas?

Gal turės pripažinti klydę teigusieji, kad lietuvių tauta baigia visiškai išskultūrėti ir pajėgia suvokti tik televizijos ekrane mirgančius vaizdus bei spalvotas fotografijas iliustruotų žurnalų puslapiuose? O gal žmonės staiga pajuto „tyrojo grožio ilgesį“ ir ieško ko nors tauresnio, bandydami pabėgti nuo nervingos,

beatifikaciją 1992 m. – kyla įspūdis, jog Vatikanas per kanonizavimą vykdo Bažnyčios politiką. Tikintieji nenori, kad kanonizavimu jiems būtų pateikiama tam tikra didaktinė programa, tuo tarpu toks šventasis nebus vertinamas ir gerbiamas taip, kaip priderėtų. Be to, ar nekelia abejonių tai, kad šalininkai gali paremti pinigais jiems rūpimą kanonizavimo procesą?

Religiškai paspalvintas šurmulys, kurį sukėlė Diana, gali būti gera – tegu ir skausminga – pamoka: sėkmė, lydinti šventųjų asmenybes, jei jie iš tikrųjų yra visuotinai pripažinti pavyzdžiai, ateityje vis labiau bus neatsiejama nuo šalutinių reiškinijų, kaip antai *žiniasklaidos sukkelto triukšmo* ir *sukomercinimo*. Bus nelengva rasti tikrąjį kelią tarp žiniasklaidos neišvengiamai kuriamo įvaizdžio ir reikalavimų tam tikro asmens šventumui, nes tai, ko laukiama ir iš paties asmens, ir iš jo vaizdavimo, yra kuklumas, o ne puikybė. Tas pat pasakytina ir apie vidurio kelią, vedantį tarp skubotų sprendimų ir ilgo bei sudėtingo svarstymo, nors 1983 m. kanonizavimo procedūra buvo supaprastinta.

niūrios, nesaugios kasdienybės?

Ne, tauta eina žiūrėti „Žalgirio“. Eina pasimėgauti mitine lietuvių pergale, peninčia net ironiškiausių intelektualų vaizduote, teikiančia pasitikėjimo savimi ir bendrumo su kitais tautiečiais jausmą, leidžiančia bent trumpą akimirką pasijusti stipriam ir drąsiam.

Dabar Taikomosios dailės muziejų, į kurį anksčiau užsukdavo vos vienas kitas vilnietis ar miesto svečias, kasdien aplanko šimtai žmonių. Neries krantinėje ne tik savaitgaliais, bet ir eilinėmis savaitės dienomis rikiuojasi ekskursantus atgabėnę autobusai. Apžiūrėję „Žalgirį“ žmonės paprastai dar užsuka ir į greta esantį Nacionalinį muziejų, energingesnėji užbėga į Gedimino kalną.

Šios abejonės neturėtų sutrukdyti ieškoti pavyzdžių naujose istorinėse situacijose; juk jie mums parodo, kad, susitelkus ties dabartimi, krikščionišką gyvenimą galima gyventi neišsižadant senųjų pavyzdžių. Kaip tik Dianos fenomenas rodo, kad *personalizavimas* yra dabarties bruožas. Popiežius tai suprato ir paragino sudaryti XX a. kankinių sąrašą. Šiai minčiai būdingas ir istorinis mąstymas, ir labai senas religinis poreikis, kad erdvėje ir laike, jei pirmiausia orientuojamasi ne į kosmines sąsajas, o į asmenis, viešpatautų sakralinė tvarka. Atgaivinti šį prisiminimą būtų naudinga ir ekzeziologiniu požiūriu: taip nebūtų pernelyg sureikšminamas institucijos aspektas, Bažnyčia veikiau būtų suprantama kaip „šventųjų bendruomenė“, ir kiekvienas pažintų Jos išymias asmenybes. Tad ir žmonių akys kryptų į tą, į kurį, Nüchternos žodžiais, orientavosi patys „šventieji ne kabutėse“.

Stefan Orth

Tekstą iš vok. k. (*Heiligenverehrung heute* // Herder Korrespondenz. – 1999. – H. 2 (Februar). – S. 55–57) vertė Giedrė Sodeikienė.

Kultūra

Prasidėjo muziejų lankymo bumas? Tai paaiškės, kai visus šiuos pulkus sutraukianti Jano Matejkos drobė sugrįš į gimtąją Lenkiją.

Šiaip ar taip, stebuklas vyksta. Suprantama, kad baisiai knieti išsiaiškinti jo priežastis. Viena jų ta, kad kalbame ne apie įprastinę dailės parodą. Apskritai net ne apie dailę. Kalbame apie tai, kas visais laikais traukė minią, apie meno ir mito samplaiką, apie svajonių maistą. Kam gi nesinori palyginti savęs su savo protėviais, kuriais galima pagrįstai didžiutis! Kam nesinori susitapatinti su didvyriais, apie kurių žygius kuriamos dainos, kurie menami šimtmečiais! Pagaliau juk „Žalgirio“ žiūrovus ir domina ne tikrasis Žalgiris, ne Viduramžiai, ne

Vytauto epocha, bet jos romantinė vizija. Juk Matejkos „Žalgirio mūšio“ reprodukcijos daugelį mūsų lydėjo nuo vaikystės, poros lietuvių dailininkų pavardžių negalintys pasakyti žmonės žinojo šį kūrinį, jis buvo garsinamas nepriklausomybės metais, asocijavosi su šlovintais Lietuvos istorijos puslapiais.

Tegul šiandien sunku įsivaizduoti panašaus meninio lygio ir panašios stilistikos kūrinį kaip „vieno paveikslą parodos“ eksponatą kokioje nors vakarietiškos kultūros šalyje. Tačiau XVIII–XIX a. tokios parodos ir Vokietijoje, ir Prancūzijoje sutraukdavo būrius žiūrovų. Tikroviškose dioramose bei panoramose XIX a. kultūringi europiečiai, pradėdami rusais ir baigiant šveicariais, stengėsi įamžinti pergalingų mūšių prieš savo šalių priešus scenas. Lietuviams visa tai pasidarė pasiekiami tik sukūrus savo valstybę. Žmogišką ir visoms tautoms natūralų norą pamatyti savo istorijos šlovintą scenas, įkūnytas meninės raiškos priemonėmis, bandyta tenkinti tarpukario Lietuvoje: visoje šalyje buvo žinomas Karo muziejus, garsinamas jo sienas puošusios lietuvių Jono Mackevičiaus ir lenko Jano Stykos istorinės drobės. Tačiau paskui stėjo ilgi užmarštieji metai, o istorinės mitologijos alkis budo, augo ir dabar kamuoja tautą...

XX a. pabaigos Europos gyventojai į dailės parodas paprastai eina žiūrėti dailės. Dar visai neseniai plačiau skambėjo ir didesnius žiūrovų būrius traukė tik laiko išbandymus ištvėrę italų renesanso meistrų paveikslai arba tragiško likimo talentingų modernistų kūriniai, bet šiandien lankomumo rekordus jau muša parodos, reikalaujančios dailės istorijos žinių bei meninės nuovokos. Pavyzdžiui galėtų būti kad ir šių metų sausį–balandį Londono Karališkosios dailės akademijos galerijoje veikusi ekspozicija „Monet XX amžiuje“, pristatanti vėlyvą prancūzų impresionistų kūrybą: Giverny sodą bei garso tvenkinio su vandens lelijomis vaizdus, peizažus su Londono tiltais ir Venecijos rūkais bei vadinamąsias Didžiąsias dekoracijas, tapytojo sukurtas paskutiniais gyvenimo metais (nuo 1915 iki 1926 m.).

Tačiau Lietuva dailės dar nepasigedo. Čia šventvagiškai nuskambėtų aiškinimai, jog Janas Matejka buvo gana vidutiniškas tapytojas, išgarsėjęs būtent dėl to, kad tapė amžininkų patriotinius jausmus audrinusius istorinius paveikslus, kad „Žalgirio mūšis“ nėra išskirtinis meno kūrinys, o tik gana vidutinio lygio akademistinės (t. y. estetiniu požiūriu mažai įspūdingos) stilistikos drobė.

Nors „Žalgirio“ populiarumas buvo garantuotas, parodos organizatoriai atidžiai rengėsi atidarymui. Iki šiol mūsų krašte dar nebuvo dailės renginio, kurį būtų lydėjusi tokia plati ir taip apgalvotai parengta reklaminė kampanija. Artėjant ekspozicijai, išmoningai auginta įtampa. Būsimųjų žiūrovų smalsumą žadino ir vaizduotė audrino žinios apie paveikslą matmenis, svorį, sunkumą, susijusius su transportavimu, apsaugos priemonės, kurių imamasi gabenant bei eksponuojant šį nepaprastai brangų ir svarbų daiktą. Be abejo, pateikta šiek tiek žinių apie autorių ir paties paveikslą istoriją, ypač apie negandą, grėsusią jam karo metais. Pasirengimo susitikimui su Matejkos „Žalgiriu“ kulminacija tapo iškilminga atidarymo ceremonija, kurioje dalyvavo Lietuvos ir Lenkijos valstybių gal-

vos, giedotojų chorai, daug ir išmintingai kalbėjo istorijos bei meno žinovai. Organizatoriams nė nesitikint, gigantišką šou praturtino Šabtajaus Kalmanovičiaus „Žalgirio“ pergalė, Matejkos „Žalgirio“ propagandos mechanizmui įliejusi „šviežio kraujo“. Žiūrovams suteiktas naujas impulsas veržtis į parodą: paprastai į muziejus vaikščioti nepriimta, tačiau tabu nebeegzistuoja, kai jį sulaužo tokie asmenys kaip prezidentai ir ypač sportininkai.

Taigi lankytojus į Taikomosios dailės muziejų traukia patriotinės ambicijos, sentimentai praeičiai, smalsumas, snobizmas, nenoras atsilikti nuo kitų. Nieko daugiau nė negali būti, nes Matejkos „Žalgiris“ gali teikti tik pramogą, atpažinimo džiaugsmą, išvykos malonumą, „kultūringo laiko praleidimo“ įspūdį...

Šia išvada būtų galima ir užbaigti, kiekvienam paliekant pasirinkimo laisvę: ieškančiam istorinės mitologijos – mėgautis vertingu radiniu, einančiam susitikti su vaikystės prisiminimais – maloniai pasinerti į praeitį, o išprususiam skeptikui – su pašaipia sekti reklaminės kampanijos virazus...

Tačiau būtų keletas „bet“. Vis dėlto negali nestebinti minios, staiga užplū-

Žalgiriečiai prie Jano Matejkos „Žalgirio mūšio“ paveikslą. 1999. Henriko Gaičevskio nuotrauka

dusios muziejų, kuris metų metus rodė savo meno lobyną visiems norintiems, bet stūksojo Gedimino kalno papėdėje mažai kam žinomas ir retai kieno lankomas. Euforija tebetvyro, nors paveikslas žiūrovams „atidengtas“ jau ne pirmą savaitę. Dar keisčiau, kad „Žalgirio mūšio“ atidarymas sukėlė nepaprastą kultūros profesionalų, iš kurių, tiesa, tik retas kuris domisi kasdieniu muziejų gyvenimu, susidomėjimą bei pažadino karštą troškimą dalyvauti bent viename iš dviejų iškilmingų ekspozicijos atidarymų.

Visa tai liudija, kokios baisios skylės žioji mūsų švietime, mūsų lavinimo programose. Ir būtų be galo naivu tikėtis, kad vieną kartą apsilankę muziejuje „Žalgirio“ žiūrovai į jį sugrįš išvežus garsųjį paveikslą.

„Žalgiriui“ įrengtoje patalpoje gražu, iškilminga, švaru, sausa, saugu, solidu. Tačiau reikia tik apsižvalgyti kitose Taiskomosios dailės muziejaus salėse. Tiesa, pastatas nepalieka tokio slegiančio įspūdžio kaip Kauno, Klaipėdos ar provincijos muziejai. Tačiau ekspozicija, kaip visur kitur, pritaikyta igudusiam žiūrovui, gebančiam pateiktų daiktų daugybėje aptikti tai, kas jam patinka ar domina. O ką matome nuėję į „eilinį“ muziejų? Aptriušęs, suvargęs pastatas, kadaise matęs geresnių laikų, pasenusi įranga, iš sienų sklindantis „amžino įšalo“ šaltis, nuobodžios ir neišraiškingos ekspozicijos. Atsitiktiniam lankytojui sunku pastebėti vertingesnius eksponatus, nes aiškinti, kas čia matyti, niekas nesirūpina: nėra aiškių, lakoniškų, informatyvių anotacijų, lankstinukų, juo labiau audiogidų, kuriuos galima rasti daugumoje vakarietišku muziejų. Negana to, muziejų personalas paprastai nedraugiškai žvelgia į salių tylą drumsčiančius atklydėlius, o tai jautresnį žmogų galbūt visam laikui atgraso nuo parodų lankymo. Mūsų muziejuose paprastai nėra kur pavargusių kojų pailsinti, ką ir kalbėti apie puodelį kavos ar sulčių stiklinę, kurių būtų galima gauti jaukioje švarioje kavinukėje apžiūrėjus ekspoziciją. Suprantama, ryškesnių permainų sunku tikėtis, kol ekonomika nesutvirtės. Tačiau „Žalgirio“ istorija parodė, kad

tai vis dėlto įmanoma. Viskas priklauso nuo prioritetų.

Taip, mūsų muziejai nykūs. Ir bus nykūs, kol visuomenei jų nereikės. O nereikės tol, kol žmonės nepasiges meno. O jie nepasiges jo, kol nebus priemonių ugdyti meninį skonį. Tačiau kaip tai padaryti? Susidaro užburtas ratas: muziejai negauna lėšų, nes jų nepastebi nei visuomenė, nei valdžia. Jų niekas nepastebi, nes jie nemoka savęs parodyti. Pinigų neatsiranda net Lietuvos „vizitinei kortelei“ užsienyje – Mikalojui Konstantinui Čiurlioniui, kurio kūriniais gresia galutinis suirimas saugojimui nepritaikytoje galerijoje...

Čia vėl iškyla „Žalgirio“ istorija. Puiuku, kad buvo rasta pinigų deramai priimti Matejkos „Žalgirį“, tačiau sunku

KRIKŠČIONYBĖ IR PASAULIETINĖ LITERATŪRA

Friedrichas Nietzsche yra misijos „Dievas yra miręs“ evangelistas. Jausdamasis naujovišku išganytoju, jis ėmėsi iššaukiančiai aiškinti savo veiklą, pasirinkęs jai kristologinį pavadinimą *Ecce homo*: mat norėjęs išvaduoti žmoniją nuo Dievo komplekso. Tačiau jau filosofijos klasikas Hegelis žinojo ir skelbė, kad kalba apie Dievo mirtį esanti sena krikščioniškosios teologijos mąstymo dalis. Savo „Paskaitose apie religijos filosofiją“ jis cituoja vieną barokinio liuteronų teologo Johannes Risto bažnytinės giesmės eilutę: *O große not! // Gott sebst liegt tot* („O varge didis! / Pats Dievas mirė“). Nepaisant formuluočių giminystės, abiejų Dievo mirties skelbimų prieštara yra kraštutinė. Nietzsche nori išvaduoti žmogų nuo jo paties susikurto Dievo vaizdinio, Ristas išreiškia dogmą apie išganomąją mirtį ant kryžiaus to, kuris yra „tikras žmogus ir tikras Dievas“. Ši Dievo mirtis veda į prisikėlimą, o kartu – ir į pergalę prieš mirtį. Ji yra kertinis krikš-

¹ Jüngel E. *Gott als Geheimnis der Welt*. Zur Begründung d. Theol. d. Gekreuzigten im Streit zw. Theismus u. Atheismus. – Tübingen, 1992. – S. 84.

ramiai stebėti, kaip iš mūsų visų kišenės valstybės išdininkai semia litus privačiam sportiniam klubui. Ratas užsidaro: kol mokesčių mokėtojų pinigai bus žarstomi profesionaliems sportininkams, muziejai žiūrovus vilios tik pasitelkę reklamą bei šou žanrą.

Tuo tarpu investicija į muziejus tikrai atsipirktų. Gal bent mūsų vaikai išmokytų skirti meną nuo nemeno, spalvotą drobės gabalą nuo svajonės. Pagaliau juk visuotinai patirta, jog žmogus tobulėja, susiliesdamas su tauresniais dalykais, negu jam siūlo kasdienybė. Tai kaip tik ir pajustume savo gyvenime, kuriame dabar tiek daug netvarkos, neskoningumo, pigaus ir trumpalaikio prašmatnumo.

Giedrė Jankevičiūtė

čioniško tikėjimo faktas.

Šis priešingų santykių susipynimas iliustruoja galingą kultūrinę krikščionybės jėgą. Jos negalėjo turėti postūmiai, formavę programiškai pasaulietinį pasaulį. Kultūrinė krikščionybės jėga nepalūžusi peržengia epochinius Vakarų pasaulio slenksčius. Tiesa, pagrindinė Švietimo epochos kryptis siekia proto autonomijos ir žmogaus savigrindos, o tai galiausiai reiškia išsilaisvinimą ne tik nuo Bažnyčios, bet ir nuo krikščionybės. Nuo to laiko viskas pasikeitė. Tačiau kiekvienas žingsnis, vedantis šalin nuo ilgus šimtmečius atsilaukusio visuomenės bei kultūros sukimosi aplink Bažnyčią ir krikščionybę, prisidėjo ir prie krikščionybės iškrikimo.

Iškrikusi krikščionybė pasirodė kaip gausybė svetimon dirvon patekusių sėklos grūdėlių. Su kiekvienu tradicinių krikščioniškų temų atsižadančiu ir autonomišką žmogų vaizduojančiu meno kūrinium, savo forma praplečiančiu save pačią tenkinančios tikrovės sferą, pasaulio pamaldumą panaudojančiu prieš Bažnyčios pamaldumą, šio judėjimo sekėjai į naujai atvertas erdves drauge atsinešė ir tarsi prie padų prilipusio biblinio krikščioniškojo kraičio bei ten išlaisvino jo poveikio ir formavimosi energijas, tad

pasaulėjančiame europietiškame pasaulyje nuo Švietimo epochos šie išpaudai regimi kiekviename žingsnyje. Iš tiesų net antikrikščioniškoji polemika, laidydama aštrias strėles, prireikus formuluočių, griebiasi krikščionybės – kad ir tame Nietzsche's žodyje apie Dievo mirtį.

Bibliinių ir teologinių elementų naudojimas literatūroje

Net pasakymas *pasaulio pamaldumas* veda prie krikščioniškųjų sėklų stambeldžio sėjėjo. Tokios krypties atstovas yra Gottfriedas Kelleris, ne Nietzsche's bičiulis, tačiau jo amžininkas, Feuerbacho filosofijos, siekusios psichologiškai išdildyti Dievo sąvoką kaip žmogiškųjų troškimų ir baimių projekciją, šalininkas. „Žaliajame Heinriche“ jis rodo pasaulietišku spinduliuojantį Dievą, agresyviai supriešindamas jį su Šveicarijos reformuotosios Bažnyčios, kurioje jis užaugo, Dievu². „Septyniose legendose“ panteistas Helleris Dievo motiną Mariją vaizduoja kaip visapusiškos meilės globėją, o eilėraštyje „Grafo fon Cimerno juokdarys“ aprašo keistą Mišių stebuklą – tabernakulis ima spindėti ir sklaidžia žibuoklių dvelksmą: „Mūs Viešpats, virsdamas žmogum, mums šypsosi draug su dangum“.

Ir taip elgiasi poetas, jaunystėje dalyvavęs savanorių eitynėse prieš katalikiškąją Liucerną, prirašęs gausybę antiklerikalinių eilėraščių, o katalikų Mišias vertinęs kaip pompastišką teatrą. Savo kūrybos pasaulio topografijoje jis neišsiverčia be krikščionybės vaizdų ir motyvų, idant įteisintų dualizmą tarp gyvybei priešiškos tvarkos ir stambeldiškos gyvenimo pilnatvės, kita vertus – idant įvaldytų aukščiausiosios harmonijos pasaulio pilnatvės simbolius, kurių spindesys netvariai blyksteli priešais tamsų melancholijos apvalkalą³.

Kitas pavyzdys, patvirtinantis ne-

krikščionišką krikščioniškų simbolių naudojimą, – išganyto scena „Fausto“ antroje dalyje. Ji atskleidžia katalikišką bažnytinę sferą tvarką, nors Goethe yra save apibūdinęs kaip ryžtingai apsisprendusį nekrikščionį. Tačiau kad ir kur pažvelgtum, aptiksi jį dviprasmiškai naudojantis krikščioniškais įvaizdžiais, vaizdais, kalbėsenomis – jis to nevengė ir negalėjo be to išsiversti. Maldos formulė „Merzele, motin, karaliene / pasigailėki deivės“ (eil. 12102 ir t.), skiriama *Mater gloriosa* (Goethe's tekste – aukščiausioji meilė pasauliui nešančios dievybės reprezentacija), kreipiniu „Merzele, motin karaliene“ vaizduotėje sužadina Marijos paveikslą. Tačiau Goethe šią formulę vartoja klimaksu, peršokdamas prie stambeldžių įsivaizduojamos *deivės*, kurios pavyzdys yra Didžioji Motina. Taip susilieja Dievo Motina ir *Magna Mater*.

Žinoma, toks krikščionybės panaudojimas, toks būdas imti medžiagą iš Biblijos ir Bažnyčios tradicijos literatūroje pritaikomas ir pajungiamas kitiems siekiams. Šiuolaikinė mūsų kultūra ir visuomenė labai nutolusi nuo Kristaus kaip kelio, tiesos ir gyvenimo bei nuo Bažnyčios kaip pasaulio centro. Bažnyčios dabar yra perėjusios į gynybą, joms dažnai tenka trauktis. Jei svyruojantis krikščionis rašytojas dar ir neslepia toks esąs, kaudamasis ariergarde su laiko dvasia, jis kartais tampa siauras ir konvencionalus. Tai būtų galima pasakyti ir apie tokius autorius kaip Paulis Claudelis, Grahamas Greenas, George'as Bernanosas, vėlyvasis Alfredas Döblinas. Nepaisant to, čia aptariamo proceso dialektikoje ir dramatiškume aš nekantariai ieškau aštriausią, kraštutinių vietų, kur labiausiai nutolstama nuo krikščionybės.

Juk kaip tik to, kas krikščioniška, marginalizacija, sekuliarizacija, funkcionalizacija, sumaišymas su kitomis tradici-

jomis bei dvasiniais pasauliais ir sukuria stebėtiną minčių konfiguracijų ir vaizdų lobyną, nepaprastą obertonų, pustonių ir intertonų įvairovę. Šis spektras siekia nuo patoso iki burnojimo prieš Dievą, nuo nekrikščioniško tikėjimo formulavimo, naudojantis krikščioniškais priemonėmis, iki perdėto antropologinių ir politinių sąvokų aukštino. Šitaip Heinrichas von Kleistas mylinčiųjų tarpusavio pasitikėjimui pritaiko krikščionišką formulę „Tikėti, o ne matyti“⁴. Šitaip nacionalizmas skolinasi tokias šventos pagarbos kupinas sąvokas, kaip nacijos „pabudimas“, tautos „atgimimas“, nacijos „išgelbėtojas“⁵. Taip randasi anekdotai, parodijos, šventvagiški burnojimai – iki pat paikės kalbės žaidimų reklamos tekstuose.

Kultūrinės sistemos ženklų nuostolis?

Jei prospekte, reklamuojančiame A klasės mercedesą, naudojama Biblijos pasakojimu apie sukūrimą, idant antrašte „Pradžioje buvo šviesa“ išgyrus nuostabią šios prašmatnios kariatos apšvietimo sistemą, ir skelbiama: „Dangus palauks“, nes „vos įsėdė į A klasę, Jūs iškart pasijusite septintame danguje“, – tai galima ne tik pykti, bet ir stebėtis šių pramoginės kultūros maitvanagių įsitikinimu, kad jaunų prasisiekėlių, į kuriuos čia specialiai kreipiamasi, galvose dar išlikę prisiminimų apie Bibliją, kuriuos galima parodijuojant iškraipyti. Vis dėlto dabar į klasikų pakeltas, tad sušvelnėjęs, buvęs kairysis ir miesčionių siaubas Bertoltas Brechtas, 1928 metais į klausimą, kokia kada nors skaityta knyga paliko didžiausią įspūdį, atsakė pagarsėjusiais, o kartu koketiškais bei provokaciniais žodžiais: „Jūs juoksitės, Biblija.“⁶ Tik tuomet, kai jau niekas to įspūdžio pėdsakų nebeįstengs iššifruoti ir suvokti ne tik Brechto, bet ir Güntherio Grasso, Friedricho Dürrenmatto, Ma-

² Keller G. *Der grüne Heinrich*. [2. Fassung] // Idem. Werke. – Frankfurt, 1996. – Bd. 3. – S. 313.

³ Manąją Kellerio interpretaciją žr. Kaiser G. *Die Heilige Musa u. d. Musen*. Himmel, Erde u. d. Ort d. Dichtung bei Gottfried Keller; Idem. *Bilder lesen. Stud. zu Literatur u.*

bildender Kunst. – München, 1981. – S. 76–128; Kaiser G. *Gottfried Keller*. Das gedichtete Leben. – Frankfurt, 1981.

⁴ Graham I. *Der zerbrochene Krug – Titelheld von Kleists Komödie* // Kleist H., v. Aufsätze u. Essays [hg. v. W. Müller-Seidel]. – Darmstadt, 1973. – S. 272–295.

⁵ Kontekstą čia ir toliau žr. Kaiser G. *Pietismus u. Patriotismus im literar. Dtl*. Ein Beitr. zum Problem d. Säkularisation. – Frankfurt, 1973.

⁶ Brandt Th. O. *Die Vieldeutigkeit Bertolt Brechts*. – Heidelberg, 1968. – S. 13.

xo Frischo, Tankredo Dorsto, Jameso Joyce'o, Jorge Luiso Borgeso, Paulio Celano, Fiodoro Dostojevskio, George'o Tabori, Michailo Bulgakovo, Čingizo Aitmatovo ir daugelio kitų kūriniuose, žmonių galvose pasidarys tamsu.

Ką iki čia esu pasakęs ir iliustravęs daugiausia literatūriniais pavyzdžiais, yra ar bent jau turėtų būti pagrindinė kiekvieno kalbos, literatūros, meno ar kultūros mokslininko įžvalga. Suprantama, apytikriai suvokti literatūros ir meno kūrinys įmanomas ir be viso kūrinio formoje ir turinyje slypinčio kultūros fono išmanymo, tačiau šitaip negalima pasiekti giluminių klodų ir prarandamas bet koks priėjimas prie to, kas konstituoją tiek literatūrą, tiek vaizduojamąją meną. Tai yra polifonija, daugialypis vaizdavimo ir pasaulio projekcijų švytėjimas, niuansų ir atspalvių gausa, visapusiškai mobilizuojantys mūsų vaizduotę ir veikiantys mūsų tikrovės suvokimą. Nereikia būti krikščioniu, kad krikščionybės požiūriu šitai pabrėžtum, kad iki galo ištyrinėtum krikščionybės pėdsakus kūriniuose ir mūsų kultūroje. Čia galima būti visiškai neutraliam.

Krikščionybė ir Antika kaip vaizdo ir motyvo arsenalai

Neutraliu laikytinas ir santykis tarp krikščionybės ir Antikos – dviejų didžiųjų Vakarų pasaulio vaizdo, minčių ir suvokimo arsenalų. Vokiečių literatūroje jų sintezės viršūnė yra Goethe's ir Friedricho Hölderlino kūryba. Dėl įvairių priežasčių krikščionybei čia būdinga didesnė sprogstamoji galia ir veikimo nuotolis. Svarbiausia, man rodos, tai, kad kaip atramos taškas krikščionybė išliko aktuali iki mūsų dienų, tuo tarpu Antika šiandien įdomi tik istoriškai perteiktais daugkartiniais lūžiais. Kai poezijoje polemiskai krepiamasi į Dzeusą, niekas nebeširsta, tačiau piktumas kyla tada, kai nepalaujama esančiojo žydų ir krikščionių Dievo šaukiamasi bažnyčioje ir sinagogoje. Tariamai priešingas pavyzdys tik įrodo šio pasakymo teisin-

umą: Goethe's himno Prometėjui, šios antimaldos, savo amžininkams dariusios nepaprastą poveikį, veiksmingumas šiandien dar juntamas tik dėl to, kad, kaip bent jau suvokė tuometinis skaitytojas, už dieviškojo tirono Dzeuso, kurio atžvilgiu Prometėjus apriboja savo autonomijos erdvę, slypi krikščionių ir žydų Dievas, kuris yra atmetamas.

Reikšmės turi ir tai, kad už stambelėdžių dievus laiduoja tik seniai apmirę jų kultas, tuo tarpu krikščionių ir žydų Dievas yra per knygą ir Raštą. Iš jų Jis bet kuriuo metu gali pasirodyti esąs gyvas. Ir priešingai – Antikos dievų mitai buvo ne kerigma, o legendos, tad šimtmečiams slenkant, antikinė mitologija persimainė; net Antikos laikais ji neturėjo pretenzijų į tikėjimo tiesą, o priklausė literatūrai. Būtent dėl to, kad krikščioniškosios dvasios pasaulis neteko privalomojo pobūdžio, kultūroje ir visuomenėje atsirado gausybė įvairiausių komplikacijų, kuriose vienodomis teisėmis rado vietos, viena vertus, antikinė mitologija, kita vertus, biblinis bei teologinis kraitis⁷. Šitaip Wilhelmo Raabe's romane „Neramūs svečiai“ herojės Febės vardas reiškia ir krikščionių tikėjimo skelbėją, minimą tuo vardu *Laiske romiečiams*, ir Artemidę, mergelę medžiotoją, Febo Apolono seserį, ir abi vardų reikšmės romane yra viena kitą komentuojančios ir reliatyvizuojančios krikščionybės ir antikinės mitologinės simbolikos sankirtos taškas.

Tačiau kas krikščionybės ir antikos elementų negali suvokti paraidžiui, kas nepažįsta Biblijos, antikinės mitologijos bei sinkretinių jų kompiliacijų ir konsteliacijų ir neįstengia susivokti naujose literatūrinėse ar vaizduojamojo meno aplinkybėse, kas nesugeba pakelti atmosferos priemaišų, nes neatpažįsta ir nejaučia sudėtinių jos dalių, tas nesuvoks ne tik senojo, bet ir naujojo meno esmės. 1997 metų liepos mėn. 5 d. *Badischer Zeitung* išspausdino Gyseno sociologo Reimerio Gronemeyerio straipsnį „Rašto kultūra baigiasi trumparankoviais marš-

kinėliais“. Jame rašoma: „Mano studentai jau nebesuvokia bronzinių bažnyčios durų plokštėse atvaizduotų klasikinių istorijų (Adomo ir Ievos, Kaino ir Abelio, Abraomo ir Izaoko)... Tai, kas lieka iš knygos ir skaitymo, sprendžiant iš šios situacijos, primena medinę antį vilioklę tvenkinyje, kurią medžiotojas paleidžia kaip jauką – negyvą ir kvailą“.

Ši su literatūra nesusijusio mokslo atstovą aš kviečiu kaip naujojo analfabetizmo grėsmės, pažymėtos kultūrinės užmaršties ženklų, liudytoją. Dar prisimenu panašų kultūringosios Vakarų Vokietijos juoką iš vieno šešto dešimtmečio VDR anekdoto. Vienas mokinys abiturros rašinyje parašė: „Kaip teigia vienas žymus tarybinis rašytojas, Žmogus ne vien duona gyvas!“ Šiandien šis juokas užstrigtų gerklėje, nes kas iš mūsų abiturientų už sistemą kritikavusio rusų rašytojo Vladimiro Dudincevo nugaros pažintų kur kas didesnį Biblijos autorių, kurio žodžius anas pacitavo 1956 metais savo romano pavadinime?

Pozicinė krikščioniškų elementų santykinė vertė literatūros kūriniuose

Tiesa, atskleidžiant kultūrinių ženklų pasaulį, nenuveikta nieko. Dėl nūdienos daugiaveidiškumo beveik taip pat svarbu suvokti krikščioniškumo santykinę vertę ir perspektyvą, su kuria ir kurioje jis iškyla ir yra panaudojamas. Šiedu dalykai gali kaitaliotis netgi to paties autoriaus kūryboje. Be krikščioniškosios namų postilės kaip specifinės maldaknygės tradicijos Brechto „Namų postilė“ neišvaizduojama, tačiau tai, savaime aišku, Brechto „Postilės“ nepaverčia krikščionišku kūriniu. Postilės tradiciją jis cituoja, siekdamas parodyti. Tuo tarpu nuostabus kalėdinis Brechto eilėraštis „Marija“ atskirais sąlyčio taškais labai artimas krikščioniškai mąstysenai. Georgo Büchnerio Robespjeras pakyla iki „kraujo mesijo“, tačiau dėl tokio tvirtinimo „Dantono mirtis“, suprantama, nepretenduoja būti krikščioniška drama. Tai antikrikščioniška drama.

⁷ Kontekstą žr. Kaiser G. *Gesch. d. dt. Lyrik von Goethe bis zur Ggw.* – Frankfurt, 1996. –

Bd. 1. – S. 552–559; Idem. *Erscheinungsformen der Säkularisierung in d. dt. Literatur d. 18 Jh.*

// Säkularisierung u. Säkularisation vor 1800 [Hg. v. A. Rauscher]. – München, 1976. – S. 91–120.

Goethe's „Hermanas ir Dorotėja“ Prancūzijos revoliuciją paverčia Sekminių nuotykiu, o bėglių srautą – Izraelio vaikų išėjimu iš savo žemės, tačiau tai rodo ne ekspansyvią Goethe's krikščionybę, o jo tendenciją depolitizuoti Prancūzijos revoliuciją. „Fausto“ antra dalis veda į krikščionybės dėka artikuliuotą mirštančiojo išganymą per meilę, tačiau galima ginčytis, ar šitą tikėjimą išganymu galima rimtai traktuoti kaip tikėjimą, ar ne. Nuomonė, kad šis tikėjimas kūrinyje yra rimtas, *eo ipso* dar nereikia krikščioniškos Fausto interpretacijos pagrįstumo⁸. Tiesa, šio tikėjimo vaizdai plačiąja prasme yra krikščioniški, kaip vaizduoja tikėjimo išganymu struktūra, o ir visas scenarijus neišvaizduojamas be krikščioniško fono. Nepaisant to, šio tikėjimo turinį galima laikyti nekrikščionišku (tai aš ir darau), iš tiesų visa tai galima net vertinti kaip parodiją (bet to aš nedarau).

Utriruotai tariant, norint Hitlerį pripažinti tautos mesiju, krikščioniu būti nereikėjo. Priešingai, kas tikrai buvo krikščionis, turėjo išvengti tokios painiavos kaip tik dėl to, kad ji pranoko krikščioniško vaizdingumo ir vaizdavimo formas. Mąstymo formų panaudojimo nustatymas, šių formų mąstomojo turinio apibrėžimas ir šios paskolos funkcijos nagrinėjimas yra trys atskiri dalykai.

Krikščioniškų elementų išskyrimas pasaulietinėje literatūroje

Apskritai priimti padarinių neturinti laisvą disponavimą religinėms formulėms ir laisvai kaitaliojamą stilių, sekuliarizuojanti krikščioniškąją metaforiką, yra pernelyg paviršutiniška. Kai siekiant konstituoti sekuliarųjį poetinį pasaulėvaizdį, atsigrežiama į krikščioniškuosius elementus, paliečiami istoriniai energijos šaltiniai ir reikšmės centrai, galintys išskleisti savivalę. Kai „Motušės Kuraž“ finale Brechtas nebylė Katrę, tokia dėl kankinimų tapusią žmogišką būtybę, užlaipina ant stogo ir liepia jai tratinti būgną, kad šitai įmigusių Halės

⁸ Kaiser G. *Ist der Mensch zu retten? Vision u. Kritik der Moderne in Goethes „Faust“*.

piliečius išpėtų apie miestą nuniokosiančio imperatoriaus dalinio, su kuriuo kaip markitanti traukia ir jos motina, antpuolį, ji atlieka meilės žmonėms žygdarbį ir už jį sumoka savo gyvybę, šitai išgelbėdama daugybę žmonių. Šis poelgis aiškiai prieštarauja bendrai pjesės tendencijai rodyti žmones kaip produktą santykių, kuriuos didžiosios kapituliacijos aktu autorius skelbia galutiniais visiems laikams, kad ir kokie absurdiški jie būtų, koks ir yra pats karas.

Tačiau Katrė, ši nuskriaustoji ir pažemintoji, veikia spontaniškai, skatinama pirmapradžio žmogiškumo, kurio ištakų nežino niekas, prieštaraudama ją supančios visuomenės bendrabūvio taisyklėms, ir todėl yra nušauinama. Ji veikia prieštaraudama ir Brechto aktyviai rodomam pamaldžiųjų kaimiečių neveiklumui, kurie tenkinasi malda ten, kur reikia meilės veiksmo. Tačiau nepaisant antikrikščioniškos polemikos, jau šioje scenoje komunistų dramaturgo finalas yra tendencingai krikščioniškas, netgi soteriologiškas. Kaimiečiams meldžiantis, nebylė Katrė pasuka Kristaus sekėjų keliu. Jei motušė Kuraž iš pradžių dainuoja: „Pavasaris ateina, nubuski, Kristau!“ ir absurdiškai mano šiuo slaptažodžiu priviliosianti į savo krautuvėlę ir judrų karo gyvenimą, tai praslinkus metams, savo dvasiniam pavasariui Katrė neučia nubunda vieną sausio naktį. Kai karo lauko pamokslininkas, mazgodamas indus ir šlovindamas Kristų, traukia karo giesmę, baigdamas: „Štai kaip jie pasielgė, / su Žmogaus Sūnumi“, šios giesmės potekstė yra nebylės Katrės žūtis kankinės mirtimi, kuri apskritai netelpa į Brechto aiškiai suformuluotą dramaturgijos programą⁹.

Istoriko ir literatūros mokslininko tyrimų interesai

Apibendrinamas savo mintis apie kultūros ir literatūros sekuliarizaciją, aš suvedu savo asmeninį mokslinį balansą ir kalbu apie viso gyvenimo tyrimų kryptį. Jie prasideda Heinzo Goowitzė – Freiburg, 1994.

⁹ Schöne A. *Bertolt Brecht. Theatertheorie*

rio inicijuota ir pas Franžą Schnabelį apginta 1956 metais parašyta mano istorijos daktaro disertacija apie pietizmą bei patriotinį atbudimą XVIII ir XIX a. sandūroje ir baigiasi mano tuo tarpu naujausia 1997 metais pasirodžiusia knyga „Kristus poezijos veidrodyje“. Atskleidamas ir interpretuodamas krikščioniškojo turinio reikšmę, norėjau istoriją ir literatūrą padaryti giliau suprantamesnę sau ir kitiems.

Kaip istorikas norėjau parodyti, ką vokiškojo nacionalizmo savasčiai reiškia tai, kad jį iš esmės formavo pietizmo, protestantiško maldingumo judėjimo, ainiai. Politinė to išraiška – pietistas, valstybinės teisės dėstytojas Friedrichas Carlas von Moseris, švietėjiškai Montesquieu formulei *l'esprit des loix* („įstatymų dvasia“) 1765 m. priešpriešinantis „vokiečių nacijos dvasios“ naujadarą. Montesquieu teigimu, valstybės įstatymai turi atsižvelgti į natūralią ir istorinę tikrovę, jų dvasia turi būti ne apibendrinta, o konkreti, taip sakant, specifinių duotybių esmė. Moserio nuomonė visiškai priešinga: vokiečių nacijos dvasia, tarsi koks Sekminių stebuklas, tapsianti savotišku nubudimu ir išsiliesianti virš visų skirtybių bei sąlygotumų.

1957 metais, perėjus iš istorijos į literatūros mokslą, mano klausimų ratas nuo dvasios ir sąvokų istorijos išsiplėtė į meninių motyvų ir formų istoriją, kadangi literatūros kūriniai, būdami meniniai, prabyla ne tik savo sąvokomis, bet ir fikciniais pasaulio projektai bei visais savo sandaros elementais: veiksmu, figūrų išdėstymu, vaizdų sąryšiu, kalbos braižu ir t. t.

Pavyzdžiui, Lessingo „Natanas išmintingasis“ pasidarytų lėkštas, jei drama būtų sutraukta į garsųjį herojaus pasakojimą apie tris sultono Saladino žiedus¹⁰. Šio tolerantiško pamokslas pasakojimu argumentuotai skelbiama tris pasaulinės monoteistines religijas esant lygiavertes savo savybe reikalauti veiklios artimo meilės. Tikėjimas funkcionalizuojamas ir tampa gero elgesio motyvacija. Tačiau

u. dramatische Dichtung // Euphorion. – 1958. – 52. – S. 290 ir t.

veiksmui rutuliojantis, vis stiprėja prieš-tara tarp šio pasakojimo ir jam priešingo, kuriame toks tariamai racionalus žydas Natanas vienuolyno broliukui atveria savo širdies gelmes: po vieno siaubingo žydu pogromo, kai krikščionys supleškino visus Natano artimuosius, vienuolyno brolis perdavė jam našlaičiu likusį krikščionių vaiką, ir Natanas, kuris kaip Jobas kivirčydavosi su Dievu, turėjęs sukaupti savo tikėjimo galias, idant priimtų ir suvoktų tą vaiką kaip dieviškosios meilės dovaną. Tai reiškia, jog ne tikėjimas pateisinamas geru elgesiu, o geras elgesys galiausiai įgyjamas per tikėjimą. Visa pjesė pasirodo pagrįsta naujausiu tikėjimu dieviškąja pasaulio tvarka, kurią tikėdamas, mylėdamas ir vildamasis žmogus iššifruoja ir padeda palaikyti.

Dėmesio centre – soteriologiškasis Kristus

Mano jau minėtoje knygoje „Kristus poezijos veidrodyje“ taip pat daugiausia keliami klausimai apie krikščioniškųjų elementų pavidalą ir svarbą literatūros kūriniuose, tik čia jie jau nutaikyti į krikščionių tikėjimo centrą – į mesijškąjį, soteriologiškąjį Kristų, kokį kaip atspirties tašką sutinkame jau Brechto „Motušėje Kuraž“. Kokius pėdsakus jis palieka, kaip atsispindi kaip išganantis ir išganytojas poezijoje, būtent pasaulietinėje poezijoje? Čia galvoje turimas ir pirmapradis teologinis atspindys: išvirkščias Kristus atvaizdas Antikriste ir šio literatūrinės recepcijos. Kartu į klausimų ratą įtraukiama liturginė Kristaus esamybė duonoje ir vandenyje bei jų interpretacija literatūros kūriniuose.

Savo platumu ir gilia poezijos formos bei turinio elementų dialektika ši tema, nagrinėjant jau vien vokiečių literatūrą, pareikalautų ne vieno tomo. Todėl apsiroboju pavyzdine stambeldiškosios literatūros kūrinių interpretacija, nes-

varbu ar soteriologiškasis motyvas pateikiamas juose teigiamai, ar neigiamai. Tai gali vykti teksto paviršiuje, kaip sociokritinėje Johanno Heinricho Vošo idilėje, kur liberalūs kilmingieji, savanoriškai paleidžiantys savo baudžiauninkus laisvėn, vaizduojami kaip išganytojai ir atpirkėjai.

Jis „sutrauko [...] surūdijusias vergovės grandines“ ir taip suteikia „laimę po [...] apgailėtinos nelaimės“. Kaip Kristus sulaužo nuodėmės jungą, taip kilmingas dvarponis – „baudžiaivos jungą“¹¹.

Tačiau kristologinis modelis gali išskverbtis ir į svarbiausius teksto vaizdinius bei giluminę jų dinamiką. Net jei tekste iš pirmo žvilgsnio jo nematyti, jis būna dar įtakingesnis. Panašiai Goethe's „Audros ir veržimosi“ himne „Ganimede“ už antikinio mitologinio berniuko homoerotiško pagrobimo, vykdomo dievų tėvo Dzeuso valia, du dalykai iškart sietini su Kristumi: panenteistinis jaunojo Goethe's Dievo ir pasaulio suvokimas čia lyriškai entuziastingai svyruoja nepašalinamoje įtampoje, siekiant kartu pa-vaizduoti Dievą kaip tapatų pasauliui ir grindžiantį jį. Aš, Tėvas, Pavasario numylėtinis akimirka išnyra iš viską apėripančios dievybės ir savo pristatymui reikalauja žaibiškai tvykstelinių, iš anksto nenumanomų kontūrų. Taip ieško kalbanti siela – iš pradžių žemiško Pavasario numylėtinio kaip dangiškojo Tėvo tarpininko, lygiai kaip krikščioniška siela ieško savo sužadėtinio Kristaus kaip Tėvo tarpininko. O šiam siekiui žlugus – pavasario vaizdinys ištrpsta himne – atsiranda pagreitis, kuriame jau pats Aš susilieja su visa mylinčiu Tėvu ir pui kuodamasis savimi patiria žengimą į dangų be jokių tarpininkų; genijaus savimone leidžia jam išganyti pačiam save, perėmus iš krikščionybės išlaisvinimo judesį¹².

Tokiai didžiule vidine dramatika pasižymintčiai recepcijai iš esmės ir skiriama

minėta knyga. Aš pradėdau 1618 metais Konstancoje suvaidinta jėzuito Jacobo Bidermanno kankiniškąją komedija, kuri – visiškai išlikdama Bažnyčios ir teologijos teritorijoje – rodo Kristumi sekantį kankinį, kuris virsdamas Kristumi iš aukos virsta savo paties gelbėtoju ir Kristaus vardu įgyja išganytojo galios. O užbaigiu 1996 metais Kólne įvykusia Tankredo Dorsto triptiko „Strėlių Dievas“ premjera; pirma dalis yra neišvaidytos Bidermanno damos transformacija, tik perdurbant pjesę Kristaus vardas dabar nutylimas – herojus yra nežinomo dievo kankinys, ir tą vienintelį dievą jo mirtis jaudina. Visiems kitiems ji ničnieko nereiškia, atpažįstama kaip reikšmingas, tačiau neiššifruojamas ženklas, savo nebylumu sukrečianti žinia. Dievas yra tuštuma, aplink kurią viskas sukasi. Vidurinėje dalyje netiesiogiai, pasinaudojus užuomina į Gerharto Hauptmanno dramą „Mykolas Krameris“, Kristaus iššaukiamas kaip niekaip neužbaigiamas vidutinių gabumų tapytojo paveikslas, visą laiką taip ir liekantis uždengtas. Altorius lieka apdengtas kaip Didįjį penktadienį.

Knygos pradžioje ir pabaigoje, žinoma, esama nuorodų į dvasios, tikėjimo ir Bažnyčios istorijų kontūrus, bet, nepaisant to, interpretuojant būdingiausias pavyzdžius turima reikalo ne su chronologija ir istorine raida, o daugiau su išskleista vėduokle dažnai vienalaikių literatūros galimybių atsiliepti į Jėzų kaip į Kristų.

Taip aš galiu apriboti savo interesus, nekeldamas kitokios rūšies teologinių klausimų literatūroje. Aš ieškau literatūrinių Kristaus atspindžių, o atspindžiai reiškia ant ribos vykstančią refleksiją ir lūžį. Aš neieškau, kaip Josefas Kuschelis savo dviejose knygose, „Jėzaus *incognito*“, kurį galima sutikti mažiausiame iš mūsų brolių, o ir bemaž nesuskaičiuojamuose moderniosios literatūros per-

¹⁰ Kaiser G. *Lessings „Nathan der Weise“*. Glaube, Liebe, Hoffnung: d. Grund d. Toleranzdramas // Pastoraltheologie. – 1991. – 80. – S. 568–584.

¹¹ Voss J. H. *Idyllen*. [Faksimiledruck]. – Heidelberg, 1968. – S. 82, 92.

¹² Kaiser G. *Gesch. d. dt. Lyrik*. – Bd. 1. – S. 325–328. Dvasios istorijos kontekstą žr. Kemper H. G. *Herders Konzeption einer Mythopoesie u. Goethes „Ganymed“* // Von d. Natur zur Kunst u. zurück. Neue Beitr. zur Goethe-Forschung. [FS G. Wunberg]. – Tübingen, 1997.

sonažuose, gyvenančiuose skurdžioje ir tamsioje būties pusėje¹³. Taip pat nematau, kaip ankstyvoji Dorothee Sölle, jog galima apeiti literatūros skirstymą į krikščionišką ir nekrikščionišką, padalijant vaidmenis teologijai ir Bažnyčiai, viena vertus, ir peršokant literatūrą, kita vertus; literatūros kūriniams ji priskiria neoficialios, paslėptos, kartais net besislepiančios krikščionybės vaidmenį¹⁴.

Krikščionybės ir literatūros santykių svarbiausias epochinis slenkstis man lieka Švietimo epocha. Nuo to laiko viešpatuojančiuose prieštaravimuose aš nerandu nė menkiausio bendro vardiklio, kuris galėtų suvienyti humanistinę identifikaciją su Jėzumi, žmogumi iš Nazareto, ir teologinį kristologinės pretenzijos sušvelninimą, tačiau taikausi į divergenciją tarp krikščionybės kaip išganymo naujienos ir sekuliariosios poezijos, kuri savo žvilgsniu išplešia žmogų iš žmonių ir, reikalui esant, nepamiršta krikščioniškos kerigmos. Kartu man rūpi taip susieti skiriamąją kūrinių interpretaciją su jų literatūrine autonomija bei jų „papiktinimu“ krikščioniškos savimonės atžvilgiu, kad būtent skirtybės taptų postūmiu refleksijai – kaip riba, ant kurios ir atsiranda Kristaus atspindžiai. Man rodos, kad tai labiau išeina į sveikatą tiek kūriniams, tiek tikėjimui, o ne skaitalui, kuris, vadovaudamasis šūkiu „Bažnyčia turi didžiulį skrandį“, virškinama kas virškinama, o tai, kas nesuvirškinta, palieka kairėje pusėje.

Kaip krikščionis gali būti literatūros mokslininkas ir atvirkščiai?

Tokiais samprotavimais aš jau supažindinau su tuo, kaip mano knygoje „Kristaus atspindžiai“ iškelti klausimai praplėtė ankstesnių mano tyrinėjimų akiratį. Kaip ir ankstesnėse publikacijose, aptariančiose sekuliarizacijos tematiką, aš toliau plėtojau mokslinę argumentaciją bei interpretacijas, atitinkančias pro-

fesionalią kritiką ir, tikiuosi, turinčias tam tikrą mokslinį mastą. Bet galiausiai aš norėčiau peržengti aiškiai neutralaus mokslinio stebėtojo poziciją, reflektuodamas šioje pozicijoje įgytus rezultatus bei naudodamasis krikščioniškosios egzistencijos galimybėmis. Vien tik literatūros mokslu besidomintis skaitytojas gali į šias sangražines formas nekreipti dėmesio. Man jos yra esminės, nes šitaip aš bandau dar geriau suvokti savo kaip krikščionio santykį su neginčijamai pasaulietiniu mano mokslu, būtent su universitetiniu literatūros mokslu, ir atsiskaityti už tai kaip „profesorius“.

Šiam santykiui neįprasta ir būdinga tai, kad mano kelias krikščionybės prasidėjo kaip tik nuo mokslo, Biblijos, Liuterio ir pietistų studijų disertacijoje, istoriškai tyrinėjant pietizmą ir patriotizmą vokiškai kalbančių šalių erdvėje. Nepaisant to, kaip tik todėl viliauosi visam gyvenimui išvengęs ribų ištrynimo tarp šių sričių ir, beje, ne atskiriant vertybes neutraliai vertinantį specialistą nuo visos mano egzistencijos, o dėl įžvalgos, kad kelią man atvers mokslinių tyrimų objektai (nuo tada, kai atsigrėžiau į literatūrinius germanistikos fenomenus), – tiesa, su sąlyga, kad į juos įsileidęs, per juos ir prasimušiu.

Poetinė kūryba yra pasaulių projektai, suprojektuoti pasauliai¹⁵. Aš nenoriu tempti jų ant savo kurpalio, noriu tik susivokti jų savitumuose. Gyventi ir mirti galima su Evangelija, bet ne su Geothe's „Faustu“ ar Musilio „Žmogumi be savybių“. Tai yra apreiškimas. Visa kita – pasaulio žaidimai, kuriuos aš smalsiai stebiu ir atidžiai žiūriu, kas iš to išeis. Vienas dalykas besąlygiškai pareikalauja mano besąlygiško dėmesio. Kitas kviečia su sąlyga, sąlygiškai atverdama man patirties erdves ir pasaulio perspektyvas. Kaip mokslininkui tai man reiškia, kad pažinimo procese, kylančiame iš blaškymosi tarp identifikacijos ir

atsiribojimo, pažinimo objektai pastebimi pagal savo kontūrų ryškumą, pagal jų ryškumą pastebimas ir aš, kaip pažinimo subjektas, pastebimas pagal tų kontūrų ryškumą. Mano pozicija tampa aiškesnė, kai man pavyksta aiškiau nustatyti kūrinių pozicijas. Taip atsiranda įtampa (kurią siekiu sukelti ir palaikyti) tarp savo tikėjimo ir tų kūrinių, kuriuos interpretuodamas aš siekiu suvokti jų autonomiškumą.

Sekuliarioji literatūra kaip iššūkis krikščioniui

Taip aš patiriu atsakomybę, kuri man, kaip šiuolaikiniam krikščioniui, kyla pasisavinant kūrinius ir literatūros istorijos fenomenus bei procesus su jų stabmeldyste ir pasaulietiškumu. Iš anksto numatydamas šią atsakomybę, galiu paaiškinti ją pavyzdžiu iš teologijos istorijos: „Dievas yra miręs“ – šis Nietzsche's slaptažodis, kurio antikristinė polemika, kaip sakytą, irgi minta teologijos šaknimis, dabar, priešingai, metė iššūkį moderniajai teologijai ir šitaip ją apvaisino. Nesileisdamas į daugialypę šių dienų „Dievo mirties“ teologiją, galiu pasakyti tik tiek, kad Nietzsche's tvirtinimą ji vėl grąžina į teologijos dirvą ir iš čia naujai apmąsto nukryžiuojimo radikalumą.

Būčiau laimingas, jei ir aš galėčiau padėti stryktelėti šiai kibirkščiai toliau. Neutraliai ir atsiribojus galima konstatuoti, kad krikščionybė ypač stipriai bendruoju kultūros fermentu tapo būtent išnykus Bažnyčios, bendruomenės ir tikėjimo rišamajai galiai, ir šio proceso dramatiškumo ir masto akivaizdoje galima paklausti, ar krikščionybė šitaip neprarandanti savo substancijos, ar nuo to nenukenčias tikėjimo veiksmingumas, per kurį krikščionybė ir daro kultūrinę įtaką, ar plečiantis į šonus nusenena gelmė. Vien aprašinėdamas ir analizuodamas į šį klausimą neatsakysi, tačiau galima nurodyti tai, ką jau minėjau, kal-

¹³ Kuschel K. J. *Der andere Jesus*. Ein Lesebuch moderner literar. Texte. – Gütersloh, 1983; Idem. *Jesus in der dt. sprachigen Gegenwartsliteratur*. – Zürich, 1978; Idem. *Ausdruck der Kultur-Protest gegen die Kultur*. Das Jesus-Paradox in Filmen u. Romanen

d. Ggw. // Conc. – 1997. – 33. – S. 4–13; Kurz P. K. *Gott in d. modernen Literatur*. – München, 1996.

¹⁴ Sölle D. *Zum Dialog zw. Theol. u. Literaturwiss.* // Internat. Dialog-Zs. – 1969. – S. 296–318; Idem. *Realisation*. Stud. zum Ver-

hältnis v. Theol. u. Dichtung nach d. Aufklärung. – Darmstadt, 1973.

¹⁵ Apie mano literatūros sampratą žr. Kaiser G. *Wozu noch Literatur?* Über Dichtung u. Leben. – München, 1996.

bėdamas apie Brechto „Motušę Kuraž“: krikščionybė, priimta sekuliarumo tarnybon, sekuliariąją poeziją gali nejučia paversti savo tarnaitė ir pakeisti jos kryptį. Tai jau įmanoma aprašyti. Ir galiausiai literatūrinė sekularizacija iš krikščionio pareikalauja tikėjimo atsakymo, bei ji gali ir atvesti prie jo tikėjimą palaikančio pagrindo.

Norėčiau tai veikiau paminėti, negu išgvildinti, remdamasis Dietrichu Bonhoefferiu: Dievo apreiškimas vyksta ne anapus pasaulietinio pasaulio ribos, kur Dievas netektų to, ką laimi pasaulis. Priešingai, per Kristų Dievas pasirodo pačiame sekuliariame pasaulyje ir esti kaip tas, kuris leidžiasi išstumiamas, kaip bejėgiškumo galios apsiareiškimas. Kaip tik be Dievo, kaip galingo ir disponuojamo pagalbininko, kaip tik po visų religinių Dievo atvaizdų žlugimo krikščionis stoji priešais Dievą. Ir iš tikrųjų tai, ką aš kaip mokslininkas tik konstatuoju, man kaip krikščioniui gali suteikti stiprybės, nes aš įstengiau tuo patikėti ir kaip tikintysis patiriu: Kristus yra neišsenkamos šviesos švytėjimas dviguba prasme – kaip Dievo šviesa jis nėra sukurtas ir yra neišsenkamas. Jame slypi galia, kuri, pasiekdama labiausiai nuo Dievo nutolusius šio pasaulio kampelius, neišblanksta ir neišsisklaido. Maža to, kaipsyk sekularioje poezijoje su jai būdingu pasaulietišku gali pasirodyti Dievas.

Ir, žinoma, jis pasirodo ne išpuoselėtų teologinių ištakų gausybėje, bet žiūrint tam tikru kampu ir atskiruose principinių dalykų, problematikos, kraštutinių išvadų niuansuose, ir tai neretai jaudina smarkiau negu teologiškai harmoninga ortodoksija. O ir ką reiškia toji harmonija? Tikėjimo, teologijos ir Bažnyčios istorija moko, kad ir Bažnyčios bei bendruomenės skreite visuma niekuomet negali būti suvokta ir įsisąmoninta kaip visuma. Ir teologiškai Dievas nuolat pasirodo nauju kampu, ir šie lūžiai verti jo šlovinimo – Viešpaties vargdienio pavidalu.

Tad gali nutikti ir taip, kad krikščioniška ar nekrikščioniška poleminė poetinė kūryba, izoliuodama, neteisingai nušviendama, iškraipydama ar sukarikatūrin-dama joje slypintį krikščionišką tikėjimą ir apreiškimo turinį, gali tapti dygliu Bažnyčios ir bendruomenės kūne, idant tam, kuris pasirengęs su ja susitikti, ūmai įžiebtų šviesą, tuo tarpu kitą visiškai nuslopintų; tereikia pagalvoti apie Dostojevskio „Didįjį inkvizitorių“ ar Kristų primenantį jo „Idiotą“, apie Gerharto Hauptmanno „Paikąjį dėl Kristaus Emanuelį Kvintą“, tereikia prisiminti Friedricho Dürrenmatto ant don Kichoto vėjinio malūno sparnų nukryžiuotą Kristų primenantį krikščionį. Krikščionis čia visur gali ir turi atpažinti ne tik Kristaus pėdsakus, bet ir liudijimus – negatyve, klasotėje, karikatūroje, taigi atspindžiuose.

Kur sustojo puolimas

Savo paskutinėje knygoje pirma kartą taip aiškiai ir tiksliai interpretuodamas aš kartais pasiekiu tą tašką, kuris tarsi koks magnetinis Šiaurės poliuis iki tol slapta brėžė mano mokslinio mąstymo koordinates, tašką, kur aš, krikščionis, leisdavausi provokuojamas nekrikščioniškos ar antikrikščioniškos poezijos. Kaip literatūros mokslininkas aš, pakildamas virš atskirų kūrinių interpretacijos, norėčiau prisidėti prie krikščionybės kultūrinės reikšmės suvokimo šiame vis greičiau ir giliau sekularėjančiame pasaulyje. Kaip krikščionis aš norėčiau išprovokuoti mąstančius krikščionis savo tikėjimą suderinti su šiuolaikiniu pasauliu, būdamas įsitikinęs, kad, pasak *Laiško romiečiams*, tiems, kurie myli Dievą, visa išeina į gera.

Krikščionys neturi jokio pagrindo nusiminę užsisklęsti tyliuose kambarėliuose ir slėptis nuo pasaulio vėjo, nes ir pasaulio vėjyje dvelkia dieviškoji Dvasia. Mes tik privalome išdrįsti pereiti į puolimą, išsiveržti iš savęs, ir tuomet bet koks nepasitenkinimas gali virsti pozityviu postūmiu; privalome giliau susi-

mąstyti, plačiau užgriebti, įtaigiau artikuliuoti, užimti poziciją, tapti praktiškais ir kartu „tikresniais“. To iš mūsų reikalauja kiekviena mūsų skaitoma knyga, ypač poezija, nes ji apeliuoja į visą mūsų jausmų, vaizduotės ir proto potencialą. Net aštriausias neigimas gali padėti išsiaiškinti poziciją. Net didžiausias nutolimas nuo krikščionybės – tol, kol apskritai palaikomas nors koks santykis – veda į nuotolio įveikimą. „Tu esi taip arti, tarsi tavęs čia nebūtų“, – viename anksytvųjų eilėraščių sako atvirkštinės literatūrinės teologijos meistras Paulis Celanas¹⁶. Galvoje jis turi mylimąją, tačiau būtent todėl šie žodžiai taikytini ir Kristui. Tolis gali tapti artuma iš tikrųjų ir iškart. Ir krikščionys, būtent krikščionys, turi pažvelgti į juodąjį veidrodį, kuris mums pakišamas kai kuriuose kūriniuose; juk jie ir taip žino, kad regi tik blausiame veidrodyje.

Literatūros pasaulis išbando mus per mūsų patirtis ir apsisprendimus. Tačiau estetinis suvokimas neturi vesti prie to, ką Sørenas Kierkegaardas kritikuoja kaip estetinę egzistenciją, priešpriešindamas jai krikščioniškąją egzistenciją. Pastaroji gali įgauti gelmę ir erdvę per estetinį patyrimą, jeigu tik realaus pasaulio ir galimybių pasaulio poliškumas yra aiškus. Šventajai Teresei priskiriami žodžiai, kuriuos ji ištarė, atsakydama į priekaištą, esą ją pernelyg džiugina valgymas: pasninkas yra pasninkas, o kurapka yra kurapka. Tik tas, kuris moka mėgautis kurapka, sugebės deramai pasninkauti, ir atvirkščiai. Šia prasme aš noriu pasakyti: gyvenimas yra gyvenimas, o skaitymas yra skaitymas. Vienas padeida kitam. Taip pat ir krikščioniui.

Gerhard Kaiser

Iš vok. k. (*Christentum und säkulare Literatur // Stimmen der Zeit*. – 1998. – H. 1. – S. 2–16) vertė Jurgis Kunčinas.

¹⁶ „Der Tauben weißeste...“ // Celan P. Ges. Werke. – Frankfurt, 1983. – Bd. 1. – S. 61.

KAS ATSIKIO

Jeigu kas nors dar abejojo, jog Lietuva yra krepšinio ir teatro šalis, tai balandžio mėnesio įvykiai šias abejones turėjo galutinai išsklaidyti. Minios austruolių riksmams ir automobilių signalais gatvėse visą naktį šventė Kauno „Žalgirio“ pergalę Eurolygos finale. Ištiesiems krepšinio dievaičiams visos valdžios iš eilės teikė pripažinimo ženklus. Taikomosios dailės muziejuje eksponuojamas istorinės ginklo brolybės ir šiandieninės Lietuvos bei Lenkijos strateginės partnerystės ženklas – Jano Matejko „Žalgirio mūšis“ – pabuvo fonu šių laikų tautos didvyrių fotografijoms.

Tuo tarpu politiniame teatre rutuliojosi permaininga drama – prezidento ir ministro pirmininko dvikova. Nė padujų neliko anksčiau konstruktyvių, netgi neformalių susitikimų dvasios, krepšinio žiūrėjimo kartu. Juos pakeitė vieši monologai, oratorių varžybos. Vis dėlto daugeliui buvo netikėta, kai iš anksto skelbto pasisakymo per televiziją metu balandžio 19 d. prezidentas pareiškė nepasitikėjimą Gediminu Vagnoriumi ir pasiūlė valdančiajai daugumai pertvarkyti vyriausybę, nerengiant pirmalaikių Seimo rinkimų. Netrukus Seimas patvirtino pasitikėjimą premjero sugebėjimu įgyvendinti Vyriausybės programą. Po savaitės konservatorių frakcija pasiūlė Vagnoriaus atsistatydinimo atveju prezidentui formuoti mažumos vyriausybę. Šiai minčiai nepritarė krikdemai ir iš užsienio grįžęs Vytautas Landsbergis. Balandžio 30 d., penktadienį, Vagnorius vis dėlto paskelbė apie savo atsistatydinimą, atverdama kelią daugybei naujų politinės intrigos posūkių: nuo naujos konservatorių ir krikdemų vyriausybės iki pirmalaikių Seimo rinkimų.

Dramatiškos siužetinės peripetijos gnaužė žiūrovams kvapą ir aitrino vaizduotę. Tačiau tikrieji konflikto motyvai liko migloti. Valdas Adamkus nepasakė įtikinamos priežasties, kodėl siekia Vyriausybės atsistatydinimo, net jeigu ir ne-

patenkintas Vagnoriumi (skirtingas požiūris į Lietuvos raidos kelią, netikęs darbo stilius, kai nesugebama paaiškinti sprendimų, noras riboti prezidento kompetenciją). Vagnorius atsakomojoje kalboje minėjo politines įtampas ir intrigas, kurias įveikti bei politikos olimpui grąžinti santarvę jis galės atsistatydindamas.

Veikėjams tylint, bylojo komentatoriai. Bene daugiausia svarstymų teko konstituciniam konflikto aspektui. Esą pusiau prezidentinės respublikos modelį įtvirtinanti Konstitucija implikuoja nestabilitumą. Prezidentas, kaip ir parlamentas, yra renkamas visuotiniuose rinkimuose, todėl jo autoritetas konkuruoja su parlamentu. Pasak Alvido Lukošaičio („Atgimimas“, 1999 04 09), šis modelis kuria net tris įtampas valdžios santykiuose prielaidas. Pirmą, valstybėje egzistuoja tarsi dvi vykdomosios valdžios galvos; antra, išskyrus užsienio ir saugumo politikos sritis, Konstitucija nenumato jokių susidvejinusių vykdomosios valdžios institucijų veiklos sąveikos svertų; trečia, Konstitucijoje numatytas viršpartiškumas riboja prezidento galimybes

Visuomenė

remtis konkrečia politine jėga ir jos pagalba įgyvendinti savo programą ar parinkti kadrus.

Tiesą sakant, Konstitucija nenumato prezidentui galimybės turėti ir įgyvendinti politinę programą. Jeigu tokių ambicijų turintis prezidentas, motyvuodamas visuotiniais rinkimais suteiktu pasitikėjimu, imasi įtakoti vykdomosios valdžios sprendimus, konfliktas beveik neišvengiamas. Problemiška, kad metiniame pranešime pateikęs Lietuvos ateities viziją, Adamkus iš esmės pateikė partinę platformą, nors ji ir nesutampa nė su viena dabar egzistuojančia. Gindamas tam tikrą visuomenės sutvarkymo modelį, prezidentas neišvengiamai stoja jo šalininkų priešakyje ir atsiskiria nuo kitokių modelį pripažįstančių bendrapiliečių. Vyriausybės ir Seimo sprendimus prezidentas vertina ne tik kaip „Konstitucijos garantas“, formaliai patvirtindamas jų legitimumą, bet ir politiškai – atitinka ar ne šie sprendimai jo siūlomą visuomenės viziją. Tačiau Adamkus, bent jau kol kas, platesnių įgaliojimų nereikalauja. Jis stengiasi veikti Kons-

Valdas Adamkus, Gediminas Vagnorius ir Vytautas Landsbergis krepšinio varžybose. 1999. Henriko Gaičevskio nuotrauka.

titucijos rėmuose: naudotis įstatymų iniciatyvos teise arba grąžinti įstatymus Seimui taisyti, siūlyti kandidatūras į postus, rengti metinį pranešimą. Jo inicijuoti susitikimai, aktualių klausimų svarstymas, domėjimasis valstybės institucijų veikla formaliai nesikėsino į Vyriausybės domeną, nes neturėjo sprendimo galios. Kaip apibrėžė pats Adamkus, „kad ir būtų kalbama, jog tokie ar kitokie klausimai nepriklauso Prezidento atsakomybei, aš turiu teisę ir pareigą rūpintis, kad pareigūnai, kurių kompetencijai tie klausimai priskirti, juos sąžiningai ir profesionaliai spręstų“.

Paradoksalu, bet didesnių Prezidento įgaliojimų klausimą iškėlė Vyriausybė. Ji organizavo visuomenės nuomonių apklausą, ar nereiktų perduoti dalį Vyriausybės įgaliojimų Prezidentui ir Seimui. Balandžio 15 d. Vyriausybė sudarė darbo grupę, turėjusią parengti Prezidento bendravimą su Vyriausybės atstovais reguliuojančius teisės aktus. Po kelių dienų jai pavesta „svarstyti, kokias Vyriausybės galias galėtų perimti Prezidentas, jei sutiktų už atitinkamas veiklos sritis prisiimti ir atsakomybę“. Vyriausybės spaudos tarnybos balandžio 19 d. pranešime teigiama, kad „ryškėja nauja šalies politinio gyvenimo tendencija – Lietuvos Prezidento siekimas perimti dalį Vyriausybės pareigų ir funkcijų“. Vagnorius mintis, kad atsakomybę turi prisiimti sprendimą priimanti institucija, iš esmės yra teisinga. Siekdamas formalizuoti prezidento įtaką, premjeras siūlė griežtai atskirti veiklos sritis. Tačiau jis suplakė į vieną teisinį ir politinį klausimo aspektą. Valstybės vadovui valia smalsauti kiekvienoje valstybės kertėje, o premjeras norėjo užtrenkti duris jam prieš nosį.

Jeigu Vagnorius tikrai manė, kad prezidentas peržengia savo įgaliojimus, užuot pats braižęs kompetencijų ribas, jis galėjo kreiptis į Konstitucinį teismą, jau ne sykį sėkmingai sprendusį valdžių pusiausvyros abejones. 1999 m. kovo 4 d. Konstitucinio teismo nutarime dėl buvusių saugumiečių veiklą ribojančio įstatymo kai kurių straipsnių atitikimo Konstitucijai rašoma: „Respublikos Pre-

zidento statusas atskleistas Konstitucijos 77 ir 84 straipsniuose. Juose įtvirtinta šios valstybės institucijos esmė, nustatytos Respublikos Prezidento galios, jo pagrindinės veiklos funkcijos bei kryptys, atskleidžiančios Respublikos Prezidento vietą valdžios sistemoje, santykius su kitomis valstybės valdžių vykdančiomis institucijomis. Tiesioginis įgaliojimų nustatymas Konstitucijoje reiškia, kad viena valstybės valdžios institucija negali iš kitos perimti jos įgaliojimų, perduoti jai savų ar iš viso jų atsakyti. Taigi valstybės valdžią vykdančių institucijų konstituciniai įgaliojimai negali būti pakeisti ar apriboti įstatymu“.

Konstitucinis konflikto priežasčių aiškinimas neįtikina, nes pasaulyje veikia daug įvairių demokratinės valstybės modelių, ir nėra rimtų argumentų, kad vienas kuris būtų daug geresnis už kitus. Tobuliausia Konstitucija neišgelbės, jeigu nebus politinės valios žaisti pagal nustatytas taisykles. Lietuvos problema ta, kad žaidimas visiems yra naujas, ir kiekvienas taisykles traktuoja savaip.

Adamkus akivaizdžiai nelinkęs laikyti savo pirmtako pradėtos tradicijos. Kovo 30 d. Seime perskaitytas prezidento metinis pranešimas labai skyrėsi nuo Algirdo Brazausko nuobodžių vardijimų, „kas padaryta per ataskaitinį laikotarpį“. Adamkus žvelgė į Lietuvą iš ateities perspektyvos, analizavo, ko reiktų siekti, kritiškai vertino, kas dar nepadaryta. Kadangi Lietuvoje kritiška mintis būtina tapatinama su priešišku, visi nusprendė, kad Adamkus „sudirbo“ Vyriausybę.

Prezidento kritika sutapo su daugelio politikos apžvalgininkų išvadomis, kad Vyriausybė dažnai veikia spontaniškai, neatsižvelgdama į tolesnę perspektyvą, kad vis didesnę galią įgyja biurokratinis aparatas. Adamkus priekaištavo dėl neparengtų strategijų ir programų, kritikavo Valdymo reformų ir savivaldybių reikalų ministeriją, užsiminė apie teisėsaugos spragas, atsainų požiūrį į galimus korupcijos atvejus. Taip pat priekaištauta dėl pernelyg optimistinių ūkio plėtros prognozių (būtent prognozių, o ne sulėtėjusios plėtros). Tačiau kalboje vyravo konstruktyvumo siekis: pažy-

mėti teigiami poslinkiai, teikti siūlymai, netgi kurta kažkas panašaus į ateities viziją, kviesta bendrai ateities kūrybai.

Kaip ir dauguma nustatęs, kad siekiama sumenkinti Vyriausybės darbą, Vagnorius nutarė atsilyginti tuo pačiu. Balandžio 18 d. Vyriausybės spaudos tarnybos pranešimas skelbė, kad prezidento „siūlomų nerealių nuostatų įgyvendinimas sukeltų šalyje sumaištį“. Prezidento siūlymai pavadinti pseudoliberaliais, priversti prie absurdo ir sutriuškinti (pvz., siūlymas „jau dabar vienašališkai, iki galo atverti vartus subsidinėms užsienio maisto prekėms“, bet jo Adamkaus pasisakyme nebuvo). Tai stebina. Adamkaus kalboje išryškinti liberaliosios ideologijos elementai artimesni konservatorių principams, negu Adamkui į sąjungininkus pasišovusių kairiųjų partijų programoms. Sakinys „tikroji šalies stiprybė remiasi ne valdžios prislėgtų žmonių paklusnumu, bet privačia piliečių iniciatyva, jų susitarimu, gebėjimu derinti skirtingus interesus, išpareigoti bendram labui“ galėtų būti paimtas iš TS/LK dokumentų. Pagaliau net aukščiausia minėtame pareiškime pripažinta, jog daugelyje prezidento pastabų kartojamoms Vyriausybės programoms nuostatos ir nėra „realios alternatyvos liberalesnės ekonomikos ir griežtesnei finansinei bei teisėtvarkos politikai“.

Ar tikrai Vagnorius atsisakė ieškoti sąlyčio su prezidento pozicija dėl to, kad jo vizija kitokia? Kad ji skiriasi ir nuo konservatorių programos, kurioje „pavaldinių visuomenės“ kūrimas nenumatytas? Kaip teigia Lietuvos liberalų sąjunga, nors konservatorių programoje būtent jos mažiausiai įgyvendinamos praktikoje. Galbūt skelbdamas nepasitikėjimą premjeru, bet pasitikėdamas konservatorių gebėjimu pertvarkyti Vyriausybę, prezidentas mano, kad kitas konservatorių lyderis galėtų veikti nuosekliau. Tačiau valdančioji partija pasitiki Vagnoriaus sugebėjimais įgyvendinti jos programą. Vadinasi, arba ji pritaria jo vizijai, arba neižiūri problemos. Abiem atvejais skirtingų vizijų problema išliks ir pakeitus premjerą.

Skirtingomis vizijomis konfliktą aiškinanti teorija turi pagrindą, tačiau iki galo neįtikina. Pastaruoju metu Vagnorius iš viso neformulavo savo politinių ar ideologinių pažiūrų. Jis net neatsakė į kaltinimą dėl kuriamos valdininkų valstybės. Antra vertus, paties Adamkaus veiksmai ne visai atitiko jo propaguojamą „atviros, dialogiškos, patikimos politikos“ viziją. Vargu ar dialogo siekiančia laikytina kandidatūrų į Valstybės kontrolieriaus postą teikimo istorija. Socialdemokratas Audrius Rudys buvo pasirinktas tyčia siekiant pasipriešinimo. Prezidentūra apsiriko tik tiek, kad jis buvo atmetas ne dėl priklausymo opozicinei partijai (kaip galbūt tikėtasi), o dėl etinių motyvų. Apskritai Prezidentūra nepateikė nė vienos taikaus santykių sureguliuojimo iniciatyvos, jeigu tokia nelaikysime priešvėlykinio pažado keturias penkias savaites viešai nesiaiškinti santykių. Prezidento politikos patikimumą ardo nesyk girdėti priekaištai, kad prezidentūros šaltinių žiniasklaidai pateikiami vertinimai skiriasi nuo paties prezidento asmeniškai ištartų žodžių. Pagaliau Prezidentūros pareiškimas, neva Vyriausybė visuomenės nuomonės apklausai pateikė „nekonstitucinį“ klausimą, šiek tiek kertasi su atvirumo koncepcija. Atviroje visuomenėje visi klausimai gali būti laisvai svarstomi.

Apskritai ir prezidento, ir premjero veiksmus pastarosiomis savaitėmis valdė ne Lietuvos vizija, o dvikovo logika. Tik vienam dvikovininkų pasiūlius kautis špagomis, kitas griebėsi vėzd. Dėl skirtingų kovos įrankių nukentėjo dvikovo estetika. Tačiau esmė liko ta pati: „Dar pažiūrėsime, kas čia vadas“. Premjeras pasirinko netikusią taktiką ir turėjo pasitraukti. Iš pradžių jis viską neigė, o paskui ėmė beatodairiškai pulti. Norėdamas sušvelninti smūgius, jis bandė atskirti „gerą“ prezidentą nuo klaidinančių „prezidentūrėlių“, tarsi pats savo komandą suformavęs vadovas nebebūtų atsakingas už tai, ką jo vadovaujama institucija veikia. Vien muitinės epizodas (naujasis Muitinės departamento vadovas Stasys Stažys, motyvuodamas susitikimu Vyriausybėje, neatvyko į iš anks-

to suderintą susitikimą Prezidentūroje) pagimdė net penkis Vyriausybės spaudos tarnybos pareiškimus, perpildžiusius prezidento kantrybės taure. Adamkus tai pavadino atvira kova, kurioje „nevengiama valstybės vadovo įžeidinėjimų, pačios valstybės ir jos piliečių žeminimo“. Ši frazė leido konservatoriams teigti, kad nepasitikėjimą Vagnoriumi lėmė įžeistos ambicijos ir asmeninio bendravimo sunkumai. Nepasitikėjimo pareiškimą jie pavadino klaida, nes negražus premjero elgesys nesąs pakankamas atstatydinimo pagrindas. Šios nuomonės laikėsi Vytautas Landsbergis savo atsakomojoje kalboje.

Konflikto metu buvo visko, išskyrus pastangas susitaikinti. Prezidentūra veikė subtiliau, tačiau iš ten visą laiką laidyto strėlės į Vyriausybę. Tuo tarpu Vagnorius atvirai eskalavo konfliktą. Rimtas politikas taip nesielgia be priežasties. Arba jis veikė vedamas „žemaitiško užsispyrimo“, t. y. nėra rimtas politikas. Arba jis taip elgėsi sąmoningai, siekdamas sutramdyti prezidentūrą ar atstatydinti prezidentą. Turint omenyje, kad daugybės valstybinių sprendimų ištakoje slypi konkretūs finansiniai interesai, negalima atmesti tikimybės, kad jie darė įtaką ir šiam lošimui. Deja, apie tai galime tik spekuliuoti, nes konflikto veikėjai nieieško slaptų priežasčių ten, kur

DOVYDAS PRIEŠ GALIJOTĄ (Izraelis, palestiniečiai ir supervalstybė JAV)

Anglų dramaturgas Davidas Hare'as (g. 1947) parašė politinį monologą „Via Dolorosa“ apie kelionę į Izraelį ir Gazą. „Via Dolorosa“ premjera įvyko 1998 m. rugsėjo 3 d. „Royal Court“ teatre. Hare'as cituoja interviu su Benny Beginu, buvusio Izraelio ministro pirmininko sūnumi.

Dauguma svarbiausių žydų istorijos dalykų įvyko dvidešimt mylių spinduliu aplink Jeruzalę. Mes galime netgi identifikuoti uolas, ant kurių Dovy-

viską galima paaiškinti žmogaus silpnybės. Kai kurių apžvalgininkų manymu, Vagnorius tyčia provokavo nepasitikėjimą, kad galėtų pasitraukti tarsi prieš savo valią ir palikti kitiems srėbti biudžeto išsipareigojimų ir skolų košę. Konservatorių Vyriausybė yra išdalijusi gausybę socialinių pažadų, tačiau jie sunkiai įvykdomi dėl lėtesnio ekonomikos augimo ir didėjančio nedarbo. O bandymas išlupti pinigus administracinėmis priemonėmis pjauna auksinius kiaušinius dedančią vištą – verslą. Pasitraukęs į Seimo nario suolą, Vagnorius galės kritikuoti būsimą vyriausybę dėl nevykdomo biudžeto ir kelti savo populiarumą.

Politinė situacija rutuliojasi visai nauja vaga: Seimo dauguma perleidžia prezidentui atsakomybę už Vyriausybės sudarymą. Vėl visų žvilgsniai krypta į neprilygstamą krizių meistrą Landsbergį. Proga pasakyti savarankišką žodį gavo konservatorių šešėlyje užspausti krikščionys demokratai. Prezidentas pjaus savo paties pasėtą atsakomybės derlių. Bus dar sykį patikrintas Konstitucijos gyvybingumas. O piliečiai gyvens, kaip gyvenę, tyliai keiksnodami politikus ir politiką. Audra politikos aukštumose juos pasiekia tik krantančių viršūnėlių traškesiu.

Ona Jurgaitytė

das kovojo prieš filistinus, tą vietą, kur Amosas sakė pamokslą. Neleisime, kad iš mūsų būtų atimta teisė ten gyventi ir dirbti, teisė būti ten, kur valdė mūsų karaliai ir teisė mūsų teisėjai, o svarbiausia – pakilti į tas kalvas, nuo kurių pranašai skelbė pranašystes. Visa tai priklauso mums, kadangi tai mūsų dalis; be to mes būtume niekas.

Clintono kelionė į Artimuosius Rytus – neįvykęs persilaužimas taikos procese

1999 m. gegužės 17 d. Izraelyje bus išrinktas naujas knesetas. Benny Beginas, iki šiol buvęs ministru Netanjahu kabinete, paskelbė, kad kuriama kon-

servatorių radikalų partija, dešinesnė už „Likud“ bloką, ir žada pretenduoti į ministro pirmininko postą. „Mes galime netgi identifikuoti uolas, ant kurių Dovydas kovojo prieš filistinus“, – sakė jaunas Beginas. Ar ir ateityje vyks Izraelio kovos prieš „filistinus“?

Jerusalem Post (1998 gruodžio 9 / 5759 kislevo 20 / 1419 šaabano 20) paskelbė Clintono vizito Jeruzalėje programą. Nuo gruodžio 11 d. „Hilton“ viešbutis buvo uždarytas – 381 viešbučio kambarys priklausė tik CŽV ir didžiajai delegacijai, su kuria Clintonas gruodžio 13–15 d. turėjo lankytis Jeruzalėje, Gazoje, Betliejuje, taigi Izraelyje ir Palestinos srityse. Sekmadienį, gruodžio 13 d., Clintonas turėjo praleisti Jeruzalėje, o vakare dalyvauti vakarienyje, kurią jo garbei rengė Izraelio vyriausybė. Gruodžio 14 d. Clintonas Gazoje turėjo dalyvauti Palestinos Nacionalinio kongreso posėdyje, kuriame turėjo būti išbrauktos prieš Izraelį nukreiptos Palestinos nacionalinės chartijos vietos. Paskutinę prezidento vizito dieną, gruodžio 15 d., buvo dvi skirtingos politinės programos: Masadoje – pagerbti radikalų fanatišką Izraelio įsitvirtinimo mitą, Betliejuje – prie Kristaus Gimimo bažnyčios įžiebti Kalėdų eglutę. Viltis, kad ši Clintono kelionė leis pasiekti pažangos Artimųjų Rytų taikos procese, greitai išsisklaidė. Dar prieš Clintonui atvykstant į Izraelį laikraščiuose sumirgėjo radikalų konservatyviųjų grupuočių pareiškimai, nepritariantys vizitui: „Nesileiskit suklaudinami Clintono vizito į Gazą. Palestiniečių nacionalinė chartija nebus anuliuota. Pasakykite Clintonui: Atšaukit savo vizitą į Gazą!“ (*The Jerusalem Post*, 1998 12 09). Laikraštis *Ha'Arez* kritikavo oficialią vyriausybės politiką, nukreiptą prieš Clintono vizitą: „Žodinis smurtas prieš vieną draugiškiausių prezidentų, kuriuos Izraelis kada nors pažinojo, tik paryškina vaidingo bei kliaučių ieškančio ministro pirmininko ir susipainiojusios politinės vadovybės paveikslą. Nemandagus priešinimasis vizitui rodo, kad Netanjahu ir dešinieji ministrai pasirėmę bet kokia kaina sunaikinti Oslo dvasią ir Wye susitarimą, įpareigojantį Izraelį

grąžinti kitas žemes“ (1998 12 08). Piršosi įspūdis, kad Izraelio vyriausybė žaidžia su Jungtinėmis Valstijomis katę ir pelę. „Bibi“ Netanjahu pasaulio visuomenės akivaizdoje kovėsi su Amerikos prezidentu, tačiau kas galiausiai bus nugalėtojas?

1654 m. 23 žydai – vyrai, moterys, vaikai – iš Resifės (Brazilija), kurią Portugalija ką tik buvo atgavusi iš Nyderlandų, laivu „Saint Catherine“ pabėgo į olandų koloniją Naujajį Amsterdamą. „New Netherlands“, pavaldžios Olandijos – Vestindijos kompanijai, generalinis direktorius Peteris Stuyvesantas nenorėjo įsileisti į savo teritoriją „neapykantos kupinų priešų ir Kristaus vardo niekintojų“. Žydams suteikus teisę apsigyventi, nebūtų įmanoma atsiginti ir nuo liuteronų bei popiežininkų.

Tačiau Amsterdame „portugalų (=žydų) tautybės pirkliai“ kreipėsi su petičija į Olandijos–Vestindijos kompanijos direkciją. Pagrindinis argumentas buvo tas, kad „žydams (Amsterdame) priklauso didžioji dalis kompanijos“. Dėl tokios labai aiškios užuominos Stuyvesantui buvo liepta leisti iš Resifės atvykusiems žydams įvažiuoti į Naujuosius Nyderlandus, prekiauti, gyventi ir pasilikti ilgesnį laiką su sąlyga, kad „jų vargšai nebus našta kompanijai arba politinei bendruomenei, bet juos parems jų pačių (=žydų) tauta“¹.

Pabėgėliai 1654 m. įkūrė *Shearith Israel* bendruomenę – pirmąją žydų bendruomenę Amerikoje. Po aštuonerių metų, prasidėjus antrajam Anglijos–Nyderlandų jūrų karui (1664–1667), Naujajame Amsterdame įsigalėjo anglai, ir miestas buvo pavadintas Niujorku. Iš Londono atvyko daugiau žydų – daugiausiai sefardų, tačiau jau pasitaikė ir aškenazų. Prasidėjo žydų Amerikoje istorija, kartu tai buvo Amerikos žydiškoji istorija.

Vienas po kito vykę pogromai Rytų Europoje jau XIX a. sąlygojo ne vieną emigracijos bangą į JAV. Žydų imigracija

¹ Mittelman K. S. [Ed.]. *Creating American Jews: Historical Conversations About Identity*. – Philadelphia: National Museum of American Jewish History, 1998. – P. 10.

tesėsi ir XX a. – iki holokausto, per jį ir po jo. Vos įkėlė koją į Ameriką žydų imigrantai iškildavo visuomenėje ir įsitvirtindavo kaip Amerikos žydai. Amerikos žydai laiko savaime suprantamu dalyku savo domėjimąsi politine, ekonomine ir religine Izraelio situacija. Izraelio problemos nuolat rūpi Amerikos žydams. Ir atvirksčiai, Izraelyje visur pastebima Amerikos žydų, vis dar tebeturinčių Izraelio pilietybę, įtaka. Izraelio šekelis jau beveik tapo dolerio priedu. Už lėktuvo ar autobuso bilieta, apelsinus Jehudos turguje Mahanoje ir kavos puodelį Ataros kavinėje Jeruzalėje – už viską galima mokėti Amerikos doleriais. Tik smulki graža atiduodama Izraelio valiuta.

Tarp nacionalinio pasitikėjimo ir netikrumo abejonių

Jeruzalę ir Niujorką galima laikyti miestais „tautų katilais“. Tiesiogiai lyginant šiuos du miestus, susidaro įspūdis, kad visuomeniniai konfliktai – dvi priešiškos tautos, dvi neklystančiomis save laikančios pasaulinės religijos, sąlyginė ekonominė gerovė ir čia pat aiškiai matomas atsilikimas, taigi pirmojo ir trečiojo pasaulių susidūrimas – stipriausiai pasireiškia ir netgi yra neišsprendžiami Jeruzalėje.

Izraelio visuomenės konservatyviosios grupės siekia, kad žydai gyventų savarankiškai, nepriklausydami nuo artimiausių kaimynų palestiniečių įtakos. Kraštutinės ortodoksų grupės žydiškumą puoselėja kaip „genties religiją“, neišvengiamai sąlygojančią intravertišką gentinę mąstyseną ir izoliacionistinę gentinę politiką. Visa Izraelio visuomenė, į kurią įeina ir liberaliosios bei pasaulietiškosios gyventojų grupės, svyruoja tarp nacionalinio pasitikėjimo ir netikrumo abejonių.

Jeruzalės senamiesčio žydų kvartale, tik už keleto šimtų metrų nuo Raudų sienos, pardavinėjami Izraelio tautinių spalvų atvirukai, kuriuose skrendanti naikintuvų vejasi toks tekstas: „Nebijok, Amerika, už tavęs – Izraelis“. Ar šis atvirukas reiškia perdėtą nykštukinės valstybės, norinčios įkvėpti supervalstybei

JAV politinės ir karinės drąsos, savimone ar tai yra sarkastiška savikritika, nukreipta prieš pasipūtusį izraelietškąjį Dovydą, norintį primesti supervalstybei savo valią?

Ultradikalus *Kach* sąjūdžio, uždrausto netgi Izraelyje, pradininkas amerikiečių rabinas Meiras Kahane (prieš keletą metų Manhetene jį nušovė teroristai amerikiečiai ir palestiniečiai) *Jewish Press* (Bruklinas) taip rašė apie Dovydo idealą: „Žinoma, Dovydas yra saldžiabalsis Izraelio dainius, nuostabių psalmių kūrėjas. Tačiau Biblijoje jį matome kaip Galijoto žudiką, degantį pykčiu dėl Dievo vardo bei Izraelio tautos pažeminimo ir išniekinimo [...], rodantį mums, koks turi būti tikras žydas“².

Dovydas prieš Galijotą. Kas tas Galijotas, kurį vėl turi užmušti Dovydas, šisysk 1993 m. Oslo sutarties ir Wye susitarimo (1998 m. spalio) kontekste? Praėjo penkeri metai po 1993 m. Oslo sutarties, kol ryžtingai veikiant prezidentui Clintonui 1998 m. spalio 23 d. buvo pasiektas *Wye susitarimas* tarp Izraelio ir Palestinos autonomijos³. Nesileisime į pasakojimą apie sunkias derybas, kurias ministru pirmininku tapus Benjaminui Netanjahu (1996) vedė Izraelis, PA ir jų tarpininkė JAV, kad būtų pasiekta pažangos Oslo taikos procese. Derybas vis nutraukdavo teroristiniai aktai ir neramumai Palestinos srityse. Kadangi Izraelis visuomet pabrėždavo savo saugumo interesus, tarpininkams pavykdavo pasiekti tik minimalios pažangos, vėl sumažėdavusios po kiekvieno „neteisingo poelgio“, kurį Izraelio pusė priskirdavo PA.

Wye susitarimo krizė

Tik Wye vargais negalais buvo pasiektas susitarimas. Pirmoje pakopoje numatyta išvesti kariuomenę iš dviejų procentų Jordano vakarinio kranto šiaurinės teritorijos (110 km²), kuri taptų palestiniečių ir izraeliečių kartu valdoma zona B. Tuo pat metu 7,1 procento Jordano vakarinio kranto (400 km²) turi pereiti vien palestiniečių kontrolėn (zona

A). Wye susitarime numatyto kariuomenės išvedimo iš Vakarinio kranto antra pakopa turėjo prasidėti praėjus keturioms savaitėms po pirmosios. Trečia pakopa turėjo baigtis iki 1999 m. sausio pabaigos, trims mėnesiams praėjus po Wye susitarimo. Pagal jį 19,2 procento biblinių Judėjos ir Samarijos žemių priklausytų tik palestiniečiams (zona A), o 20,8 procento būtų perduoti Izraelio ir Palestinos kontrolei kaip zona

Netanjahu, Clintonas, Arafatas. Wye susitarimas, 1998

B. Tačiau 60 procentų Vakarinio kranto vis dar liktų vien Izraelio valdžioje.

Tuo metu, kai buvo deramasi dėl Wye susitarimo, Izraelio valdžia pradėjo Jordano vakarinio kranto dešimt procentų ploto nacionalizavimą. Nacionalizuotos teritorijos taps „valstybinėmis žemėmis“, kurias vėliau būtų galima panaudoti žydų gyvenvietėms statyti. Numatyta nacionalizuoti maždaug 50 000 hektarų. Pask Izraelio vyriausybės, nacionalizavimą reikia pagreitinoti ir užbaigti dar prieš pasibaigiant deryboms dėl palestiniečių sričių galutinio statuso.

Wye numatyto Izraelio kariuomenės atitraukimo antra pakopa buvo vilkinama, kadangi, kaip argumentavo Netanjahu, palestiniečiai neįvykdė Wye duotų pažadų. Trečia kariuomenės išvedimo pakopa taip pat buvo atidėta. Jordano vakarinio kranto dešimt procentų nacionalizavimui laimėta pakankamai laiko. Krašto apgyvendinimo izraeliečiais tūkstantmečio pabaigoje neturi sužlugdyti per greitas Oslo–Wye procesas, per pastaruosius pustrėčių metų iš esmės buvęs tik paliaubų procesu.

Per prezidento Clintono kelionę į Jeruzalę, Gazą, Masadą ir Betliejų susiti-

ko du valdžios vyrai, savo valstybėse įklimpę į politinius sunkumus. Netanjahu laikėsi savo poste tik dėl to, kad jo kabinetas pakluso kraštutinių nacionalis-

tinių religinių partijų direktyvoms ir trukdė įgyvendinti Wye sutartį. 1998 m. gruodžio 21 d., praėjus savaitei po Clintono vizito, knesete paskelbtas nepasitikėjimas Netanjahu vyriausybe baigėsi premjero nuvertimu. O prezidentui Clintonui visose spaudos konferencijose, kurios iš tiesų turėjo būti skirtos Wye sutarčiai, teko atsakinėti į klausimus apie apkaltos procesą JAV kongrese. Kadangi dėl gresiančio apkaltos proceso Clintonas buvo gerokai nusilpęs, JAV žydų ultraortodoksiosios spaudos įtaką galiausiai žlugusioms amerikiečių pozicijoms per derybas su Netanjahu ir Arafatu reikėtų laikyti labai nežymia. Glaudžiai bendradarbiaudama su Izraelio ultraortodoksų grupėmis bei jų spaudos leidiniais, ultraortodoksioji spauda kur kas labiau pabrėžia nacionalistinių religinių motyvą, esą *Erec Israel*⁴ turis negrįžtamai priklausyti žydų tautai, o prieš formulę „žemė už taiką“, kuria pagrįsta Oslo sutartis, reikia grumtis visomis, netgi kraštutinėmis, priemonėmis. Iš principo paneigiamos palestiniečių gyventojų teisės šioje žemėje, suvereni valstybė ir kokia nors sostinė Jeruzalėje arba prie jos. Palestiniečių tautai gresia būti įkalintai Bantustane.

² Kahane M. *On Jews and Judaism: Selected Articles 1961–1990*. – Jerusalem, 1993. –

Vol. 1. – P. 110.

³ Angl. *Palestinian Authority*, sutrumpintai PA.

⁴ Hebr. *'erēc jiserā'el* – Izraelio kraštas.

Ji taps „silpniausiu rujos nariu“, į kurio žmogaus teises viršesnis ekspansionistinis „vedlys“ izraeliečių ir palestiniečių kasdienybėje dažniausiai neišsiklauso.

Tiesiog pataloginis konfliktas

1979 m. gegužės 11 d. *Jewish Press* išspausdino fanatišką rabino Meiro Kahane ir jo *Kach* sąjūdžio kreipimąsi, paskelbusį karą Artimuosiuose Rytuose gyvenantiems palestiniečiams:

1. Dievas, visų kraštų kūrėjas, visą *Erec Israel* atidavė išrinktajai Izraelio tautai.

2. Nėra nei Palestinos, nei palestiniečių. Mes pripažįstame, kad jūs (palestiniečiai) esate arabų tauta, neleistinai ir prieš mūsų valią apsigyvenusi mūsų krašte, kai mes du tūkstančius metų buvome ištremiti, ir visą tą laiką kiekvieną dieną žydai meldėsi už savo didįjį sugrįžimą.

3. Mūsų, žydų, pareiga reikalauti visos Dievo žemės ir skelbti visų žydų teritorijų, kurias iš mūsų norima atimti, suverenumą.⁵

Meiro Kahane deklaruotas Senovės Rytų gentinės religijos požiūris vėl pasireiškė palestiniečių Vakarinių krantų užurpavusių naujakurių ultraortodoksaliuose pažiūrose. Fanatikai, skelbiantys, kad visas *Erec Israel* priklauso jiems, nesugeba leisti į politinius ar visuomeninius kompromisus su kaimynais palestiniečiais. Jų religinis fanatizmas griauja bet kokią politiškai suderėtą susitaikinimo perspektyvą ateityje.

1994 m. vasario 24 d. naujakurių gydytojas amerikietis Baruchas Goldsteinas Machpelos olos musulmoniškoje dalyje per ramadaną nužudė 29 besimeldžiančius žmones. Žudiko kapas rabino Meiro Kahane parke Kirjat Arba gyvenvietėje tapo ultraortodoksų maldininkų lankoma vieta. Renginius Baruchas Goldsteino mirties pirmųjų metų proga Yitzhaakas Rabinas pavadino

„kurstymu žudyti“. Po devynių mėnesių, 1995 m. lapkričio 4 d., Yitzhaaką Rabiną Tel Avive nužudė izraelietis studentas. Du išsipildančios pranašystės veiksmai išsiskleidę toje pačioje žudymu virstančio archajinio arabų genties tikėjimo gelmėje?

Religiniai ir politiniai kovos dėl *Erec Israel* matmenys susilieja, nepalikdami skirtumų tarp dalyvaujančių tautų kultūrų ir istorinių laikotarpių. Aukomis tampa konflikte dalyvaujančios grupės bei ten gyvenantys žmonės – jie nebegali išvengti konfliktuojančiųjų neapykant. Toks konfliktas politologijoje vadinamas patologiniu.

Kalbant apie senąsias išankstines nuostatas ir stereotipus, 3000 metų Artimuosiuose Rytuose prilygsta vienai dienai. Tam tikrose neorabinistinės teologijos sferose argumentuojama, kad mūsų dienų palestiniečiai pagal savo prigimtį atitinka Senovės Rytų filistinus.

Aiškliai matyti, kad Biblijos suformuota šiuolaikinė žydų ultraortodoksų bendruomenė savinasi piemens Dovydo, įveikusio filistiną Galijotą, vaidmenį. Biblijoje pavaizduota kova prieš filistinus šiandien iš naujo aktualizuojama – tai *Erec Israel* gynimas nuo palestiniečių. Studijuodami Izraelio istoriją, ultraortodoksai visą laiką susiduria su tuo pačiu priešu. Šiandienis Izraelis – tai 3 000 metų istorija, kai Judėją ir Samariją reikėjo ginti nuo nežydų pasaulio, atstovaujamo palestiniečių tautos.

Ultraortodoksų istorijos supratimu, archetipinis nugalėtojo mitas iš Samuelelio pirmos knygos 17, 49–51 taikomas Izraelio dabarčiai:

Įkišęs ranką į savo maišelį, Dovydas išsiėmė vieną akmenį, sviedė jį svaidykle ir pataikė filistinui į kaktą. Akmuo įsmigo jam į kaktą, ir jis pargriuvo veidu žemėn.

Taip Dovydas nugalėjo filistiną su svaidykle ir akmeniu, – parbloškė jį ir užmušė. Rankoje kalavijo Dovydas

neturėjo. Tada Dovydas pribėgo, atsisotojo šalia jo ir, ištraukęs iš makšties jo kalaviją, jį užmušė. Juo nukirto jam galvą.

Filistinai, pamatę, kad jų kovotojas negyvas, ėmė bėgti.⁶

Remdamasis kabalistine skaičių mistika, rabinas Matityahu Glazersonas „įrodė“ filistinų ir palestiniečių viena-laikiškumą ir lygiavertiškumą: mūsų dienomis palestiniečiai, užėmę senųjų priešų filistinų vietą, naudojami bet kokia proga parodyti žydus žiniasklaidoje pačioje blogiausioje šviesoje⁷. Taigi pergalingas susirėmimas su palestiniečiais, tapusiais filistinų įpėdiniais, gali vykti tik taip, kaip *Erec Israel* buvo kovojama su filistiniais žydų istorijos ištakose. „Jei palestiniečiai perėmė filistinų dvasią, tai apsiginti nuo jų galima tik taip, kaip žydų tauta jau gynėsi prieš tūkstančius metų“⁸. Kaip ir anksčiau, *Erec Israel* karinė ir moralinė pergalė sąlygoja viena kitą ir pereina viena į kitą. „Ne tik nacionalinis saugumas, bet ir visiškas *Erec Israel* užkariavimas priklauso nuo intensyvių Toros studijų ješiboje.“⁹ Toks teologinis požiūris ješiba kaip ir anksčiau daro atsparos tašką žemės apgyvendinimui ir pergalei. Tik su ješibos žiniomis žydas gali suprasti, kad *Erec Israel* labiau negu kita šalis susijusi su Tora ir todėl šventa. Šį kraštą Dievas atidavė tik Izraelio tautai, tik tiems, kuriuos Mozė atvedė per Raudonąją jūrą iki *Erec Israel* sienų.

Tokiame religinių prisiminimų fone matyti, kad paskutinis prezidento Clintono bandymas tarpininkauti Izraeliui ir palestiniečiams negalėjo duoti rezultatų. Nei pažadėtoji 2 milijardų dolerių ekonominė parama Izraeliui, nei palestiniečių nacionalinės chartijos anuliavimas 1998 m. gruodžio 14 d. dalyvaujant Clintonui nepaskatino Netanjahu žengti tolesnių žingsnių įgyvendinant Wye susitarimą.

Kadangi nenukrypus nuo archetipų

⁵ Kahane M. *Op. cit.* – P. 81.

⁶ Antano Rubšio vertimas.

⁷ Glazerson M. *Philistine and Palestinian*:

The Ideological Conflict between Israel And the Philistines In The Past and Today. – Jerusalem, 1994. – P. 31.

⁸ *Ibid.* – P. 10.

⁹ *Ibid.* – P. 121.

konteksto negali būti taikos tarp filistinų-palestiniečių ir Izraelio, dėl nežydo Billo Clintono pastangų ultraortodoksai naujakuriai, kurie neretai yra amerikiečiai, neužleis pozicijų ideologinėje kovoje dėl *Erec Israel*. Ultraortodoksalioji naujakurių ideologija lieka hermetiškai uždara, į ją neprisiskverbiama racionaliai pagrįsta susitaikinimo ir taikos politika.

Lieka neatsakyta į daugelį klausimų. Kas tas „Galijotas“ – palestiniečiai, besikišantis Amerikos prezidentas, JAV? Ir kas tas „Dovydas“ – dievobaimingieji ultraortodoksai, visas Izraelis ar abstrakti ideologija, neturinti vilties ir ateities? Kas galiausiai pralaimės naujame

„Galijoto“ ir „Dovydo“ susirėmime? Pralaimėjęsysis bus „Dovydas“, įsitraukęs į pataloginį konfliktą, sumažėjęs iki neprotingos kovos dėl *Erec Israel*. Ultraortodoksų „Dovydas“ prarado sugebėjimą imtis politinių priemonių ir nebeturi jėgų kurti ateitį taikiai gyvenančiame Izraelyje.

Senoji kova tarp „Dovydo“ ir „Galijoto“ baigėsi vieną kartą ir visiems laikams, ir šiandien jos nebepakartos. Reikalinga politinė pusiausvyra, ekonominė pažanga ir teisė į žemę bei vandenį palestiniečiams, regioninės taikos raida ir daug laiko, per kurį Izraelis ir palestiniečiai susitaikintų ir pradėtų naują bendrabūvį.

Būtinai reikia, kad greta rėksmingų

fanatikų naujakurių mažumos atsirastų liberalioji gyventojų dauguma. Reikia pamažu pamiršti ideologinius, ultraortodoksaliuosius, fanatiškus, islamistinius ir teroristinius refleksus, jei *Erec Israel* norima susidoroti su pataloginiu konfliktu. Abu priešininkai – „Dovydas“ ir „Galijotas“, Izraelis ir palestiniečiai – per silpni, kad patys išsivaduočiau iš savo ideologinių pančių. Dar ilgą laiką neišsiversime be tokios tarptautinės taikos ir raidos politikos, kokia pradėta Osle ir Wye.

Hermann Vogt

Iš vok. k. (žr. Herder Korrespondenz. – 1999. – H. 2. (Februar)) vertė *Kristina Sprindžiūnaitė*.

Knygos ir žurnalai

Die reformatorischen Kirchen Litauens. Ein historischer Abriss von Arthur Hermann, Albertas Juška, Wilhelm Kahle, Ingė Lukšaitė, Aldona Prašmantaitė und Maria G. Slavėnas / Hrsg. von Arthur Hermann und Wilhelm Kahle †. – Erlangen: Martin-Luther-Verlag, 1998. – 360 s.

Studiją „Reformuotosios Lietuvos Bažnyčios“ sudaro šešių autorių (Arthuro Hermanno, Alberto Juškos, Ingės Lukšaitės, Aldonos Prašmantaitės, Marios G. Slavėno) istorinės apžvalgos, įvadą parašė prof. Wilhelmas Kahle.

Lengva pastebėti, kad didžioji dalis knygos bendraautorių yra lietuviai (Juška, Lukšaitė, Prašmantaitė), o pati knyga pirmiausia skirta Vokietijos skaitytojams. Todėl ji lyg ir turėtų išvengti visų trūkumų, būdingų verstoms istorinėms apžvalgoms: autoriai turėjo galimybę likti ne tik autentiški lietuviškų realijų stebėtojai ir apibendrintojai, bet ir tiesti tiltus vokiečių skaitytojo link. Skaitant Lukšaitės reformuotųjų Bažnyčių istorijos iki 1795 m. apžvalgą, kyla klausimas

ne tik apie tai, ar ji įkandama vokiečių skaitytojui, bet ir ar istorija besidomintis lietuvis sugebėtų ją perskaityti iki galo. Akivaizdu, kad ši apžvalga yra radikaliai užbažnytiška. Bet kuri radikali nuostata aiškinant ir interpretuojant istoriją yra sveikintinas dalykas, jei ji suprantama kaip istorinės apžvalgos rašymo būdas ar metodologinė priemonė. Tačiau nėra akivaizdu, kad Lukšaitė sąmoningai siektų kalbėti apie reformuotąsias Bažnyčias, apie jas iš tikrųjų nekalbėdama.

Skaitant ir įsiskaitant į šią tariamą Bažnyčių istoriją nuolat kyla klausimas, apie ką gi čia iš tikrųjų kalbama: apžvelgiama to laikotarpio Lietuvos istorija, visuomenės gyvenimo raida ar atskirų istorinių veikėjų biografijos? Nereikia būti labai išvalgiam, kad greit pastebėtum, jog pagrindinė šios istorijos veikėja yra Reformacija. Tai yra džiaugsmingas atradimas, nes tampa aišku, kodėl straipsnio pavadinimas neatitinka jo turinio. Dar tokiais artimais sovietiniais laikais nauji faktai galėjo papildyti, paryškinti jau turimą bendrą istorijos aiškinimą. Istorija pati rinkosi, kuriuos faktus jai priimti, o kuriuos atmesti. Jokio naujo istorijos aiškinimo nebuvo galima išivaizduoti, o atskirų gyvenimo sričių istorinis tyrimas tik kaip silpnas atšvaitas galėjo atspindėti didžiojo istorinio vyksmo šviesą. Lukšaitė perima šį palikimą nė nekeldama klausimo apie tai, ar galimos kitos atskirų darinių istorinės interpretacijos, nesiremiančios į didžiosios istorijos pagrindą. Kodėl Reformacija Lietuvoje – progresyvus reiškinys? Ar tik dėl to, kad ją galima interpretuoti kaip kovą su Katalikų Bažnyčia, kurią kaip didžiausią savo politinį konkurentą po daugiau kaip keturių šimtų metų suvokė vienas politinis režimas, įtvirtinęs šią vienpusišką istorinę interpretaciją?

Ar Lukšaitės rašoma istorija atsitiktinai neatskleidžia, jog dažnai Reformacija buvo suvokiama kaip puiki priedanga su Bažnyčia tik išoriškai ką nors bendra turinčioms politinėms intrigoms regėti? Sovietmečiu deklaruojant neabejotinai progresyvų Reformacijos vaidmenį ir jį dogmatizuojant, aiškesnis tapdavo ne tiek šis reiškinys, kiek reformacijos ir revoliucijos visuomenėje paralelė. Akivaizdu, kad tokia Reformacijos interpretacijai nėra svarbu nei Bažnyčia, nei tikėjimas.

Lukšaitės apžvalgoje greitai galima paskęsti gausybėje faktų, pavardžių, įvykių, datų, kurių jokia interpretacija nesieja su vienos ar kitos Bažnyčios gyvenimu, kurie pateikiami kaip bendras, reformacija vadinamas procesas. Beasmenis istorijos procesas, vedantis su savimi veikiančius žmones, laimi prieš individualius, daug asmeninių pastangų reikalaujančius žmonių sprendimus. Tai būdinga ne tik Lukšaitės, bet ir Prašmantaitės apžvalgai „Evangelikiškosios Bažnyčios Lietuvoje 1795–1915“, kurios faktiniams duomenims ir ryžtui kalbėti apie Bažnyčias nieko negalima prikišti. Faktai, be abejo, yra vertingi tyrėjui, siekiančiam atskleisti savą istorijos vaizdą, siejančiam juos į vientisą ar daug klausimų keliančią interpretaciją. Tačiau atvirų galimybių naudotis informacija laikais norėtusi, kad istorikai būtų ne visuomenės švietėjai, o istorijos interpretatoriai bei jos kūrėjai.

Lukšaitės istorinėje apžvalgoje atrandame ir trūkumą, bendrą visai rinkinei. Apie reformuotąsias Bažnyčias kalbama tik kaip apie dvi protestantiškas Bažnyčias: Evangelikų Liuteronų ir Evangelikų Reformatų. Pats užmojis nėra peiktinas ir, atsižvelgiant į skaitytoją, kuriam knyga skirta, net suprantamas, tačiau knygos vertė tikrai nebūtų nu-

kentėjusi, jei joje būtų atsiradę vietos ir kitų Reformacijos sąjūdžio srovių ar protestantiškų Bažnyčių, turinčių Lietuvoje netrumpą istoriją, apžvalgai.

Trūkumus ar nesusipratimus Lukšaitės apžvalgoje pastebėti ir jais mintyse abejoti gali lietuvių skaitytojas. Tačiau jam skaitymo uždavinys yra daug lengvesnis už vokiečių skaitytojo, kuris gali iškelti klausimą, jog gal lietuviai turėjo savo Martyną Liuterį, buvusį Evangelikų Liuteronų Bažnyčios Lietuvoje steigėju. Mat kalbant apie Reformaciją atskleidžiami itin glaudūs Lietuvos ir Lenkijos ryšiai, beveik visai užmiršamos vakarinės Lietuvos sienos. Galima įtarti, kad Lietuvos istorija yra ta istorija, kuri prasideda ir baigiasi Lietuvoje ir kuriai tik menką paviršinę įtaką, idėjų, bet ne politinę, kartais daro Vakarų ir Pietų kaimynai. Žinoma, kiekvienam lietuviui būtų malonu žinoti, kad Lietuva buvo, o gal ir yra vienas iš pasaulio istorinių centrų, tačiau atvirėjant Lietuvos visuomenei tuo ką nors įtikinti darosi vis sunkiau. Dar sunkiau tuo būtų įtikinti nelietuvių skaitytoją.

Lukšaitės istorijos rašymas, nors ir turintis bendrų visoms apžvalgoms trūkumų, nors ir didžiausias apimtimi, negali būti apibendrintas kaip būdingiausias, atskleidžiantis viso rinkinio pobūdį. Aki vaizdus rinkinio sudarytojų tikslas – chronologiškai apžvelgti reformuotųjų Bažnyčių Lietuvoje istoriją. Du straipsniai – Slavėno „Evangelikų Teologijos fakultetas Kaune“ ir Juškos „Lietuviškoji liuteronybė Rytų Prūsijoje“ ne tik išsena už griežto šio siekio išpildymo ribų, bet ir temiška bei metodiškai gerokai papildė Lukšaitės istoriją.

Juškos straipsnis, atrodo, turėtų užpildyti Lukšaitės paliktą spragą aiškinant liuteroniškos protestantizmo atšakos atsiradimą Lietuvoje. Reikia tik pasidžiaugti, kad Juška pagrindinį dėmesį kreipia į Bažnyčią, Evangelikų Liuteronų Bažnyčios gyvenimą Mažojoje Lietuvoje, susitelkdamas ties lietuviškomis bendruomenėmis. Tačiau sunku nepastebėti nacionalistinių šios studijos gaidų. Nenorėčiau sakyti, kad savaime jos yra blogas dalykas. Negerus jausmus kelia

tai, kad Evangelikų Liuteronų Bažnyčia parodoma kaip vienintelis lietuviškumo prieglobstis, vadinasi, kaip tvirtovė, kurioje užsidarę lietuviai gynė nuo germaniškos įtakos. Lietuvių kalbos ir lietuvių kultūros vystymas parodomas kaip pats svarbiausias Mažojoje Lietuvoje gyvenusių lietuvių siekis. Juo sekant ir rašoma šio krašto istorija. Kunigai vertinami pagal tai, kiek jie mokėjo lietuvių kalbą, įvykiai – kiek prisidėjo įtvirtinant lietuvių kultūrą. Didelis dėmesys skirtas lietuviškų bažnytinių ir religinių knygų leidybai, kuri Juškai svarbi tik lietuvių kultūros natūralaus nykimo asimiliuojantis su vokiečių kultūra kontekste: „Dauguma išsilavinusių lietuvių kilmės žmonių perėmė vokiečių kalbą ir kultūrą; tauta juos prarasdavo, ypač tada, kai jie tarnaudavo ne lietuvių gyvenamose srityse. Lietuvių kalba, kurią vartojo beveik vien tik valstiečiai, nyko“ (p. 325). Pagirtina tai, kad nors lietuvių kultūros išnykimas Prūsijoje ir parodomas kaip kultūrinė tragedija, tiesiogiai nenurodomi aktyvūs tautiniai ar religiniai priešai, kuriems galima būtų suversti visą kaltę. Istorijos pabaiga nors ir graudi, tačiau ne beviltiškai tragiška: „Dabar jų tradiciją tęsia Lietuvos Bažnyčia kaip savo dalį“ (p. 333).

Lietuvių historiografijoje Juška žengia žingsnį į priekį. Kai Lukšaitė vis dar kalba apie visuomeninius procesus, Juška žvilgsnį kreipia į lokalius reiškinius, pabrėždamas jų išskirtinumą. Tačiau pagrindinį dėmesį kreipdamas į kalbą ir kultūrą, Juška neišvengia istorijos rašymo politizavimo: istorijos rašymas pajungtas ne visuotiniam, o nacionaliniam procesui. Galima pastebėti, kad kartais, vystydamas šią tendenciją jis net persistengia. Pasirodo, kad patys Klaipėdos krašto lietuviai daug mažiau rūpinosi savo nacionalumu negu jų tyrėjai: „Klaipėdos krašto lietuviai labai retai savo Bažnyčiai kėlė nacionalinius reikalavimus“ (p. 340). Skaitantįjį tokiais teiginiais lydi nuojauta, kad ne tik Klaipėdos krašto Bažnyčios, bet ir kultūros istorija rašoma ne taip, o dažnas nacionalumo pabrėžimas leidžia įtarti, kad lietuvių istorija čia rašoma pagal ana-

logiją su tautinio sąjūdžio „Aušros“ ir „Varpo“ laikais istorija. Arodo, kad kuris nors iš jų, nelietuvių, skaitantis šią Klaipėdos krašto istorijos interpretaciją, greitai suprastų, kad nacionalistiniai lietuvių polinkiai kyla veikiau ne iš aukštos, o pernelyg silpnos tautinės savimovės, kurios vystymasis sovietmečiu buvo suvaržytas, todėl dabar įgaunantis iškreiptas formas.

Slavėnas pernelyg trumpai aptaria Evangelikų Reformatų Bažnyčios istoriją tarpukariu ir Evangelikų teologijos fakulteto Kaune gyvavimo istoriją. Pabrėžus, jog fakultetas turėjo labai didelę reikšmę lietuviškumui, užmirštama ši teiginį pagrįsti faktais, bent jau trumpai apžvelgti tolesnę fakulteto studentų veiklą, ypač sovietmečiu. Šis straipsnis kalba apie labai svarbų Bažnyčių Lietuvoje gyvenimo tarpinį, tačiau labai sunkiai įsilieja į bendrą Bažnyčių gyvenimo kontekstą.

Skaitant Lietuvos reformuotosios Bažnyčios istoriją, kaip ją pateikia lietuvių istorikai, galima pastebėti, kad kartais kaip pagrindinis dalykas žodžių junginyje „Lietuvos reformuotosios Bažnyčios“ akcentuojamas antras, dažniausiai – pirmas, o labai retai – trečias junginio žodis. Lietuvių autoriams norisi užduoti klausimą, ar tikrai Bažnyčios gyvenime svarbiausia yra tai, kokia kalba pamaldoms vadovauja kunigas, kaip greitai ir kaip gausiai leidžiamos į tam tikrą kalbą išverstos bažnytinės knygos bei koks stiprus pasipriešinimas tautiniam ar kalbiniam kitioniškumui, aptinkamam Bažnyčioje? Į šį klausimą kaip svarbiausią turėtų atsakyti ne tik reformuotųjų Bažnyčių tyrėjai lietuviai.

Hermanno parašytos Lietuvos Evangelikų Liuteronų Bažnyčios istorijos 1915–1940 ir 1940–1995 m. puikiai atskleidžia *mūsų* ir *jų* požiūrio į mus skirtumą. Skaitant šiuos straipsnius norėjosi, kad Hermannas būtų tyręs šią Bažnyčią ir kitais laikotarpiais. Tai suteiktų peno gana platiems *mūsų* ir *jų* istoriografijos lyginimams. Hermannas yra vienintelis iš rašančiųjų, siekiantis nutiesti tiltą tarp Lietuvos ir Vokietijos, aiškiai žinodamas, kad teksto supratimas nėra

tik pačių skaitančiųjų reikalas. Jam rūpi dalykai, į kuriuos lietuvių tyrėjai stengėsi kreipti labai mažai dėmesio – į Evangelikų Liuteronų bažnyčios, kuriai priklausė ne tik lietuviai, užnacionalumą. Slavėnas, aptardama to paties laikotarpio Evangelikų Reformatų Bažnyčios istoriją, sprendė lengvesnį uždavinį. Kons-tatavusi, kad evangelikai reformatai sudarė nacionalinę Bažnyčią Lietuvoje, kaltę dėl sunkaus šios Bažnyčios įsitvirtinimo visuomenėje ji suvertė evangelikams liuteronams, su kuriais evangelikus reformatus painiodavo nacionaliai nusiteikę katalikai. Be to, evangelikų liuteronų bei evangelikų reformatų nesutarimai taip pat kildavę dėl komplikuo-to liuteronų nacionalumo.

Hermannas neplėtoja šios minties ir neteigia, kad lietuviai Evangelikų Liuteronų Bažnyčioje kaip nacionalinė grupė buvo savaime suprantamas blogis, o sekant bendra knygoje dėstomų minčių logika, lyg ir turėtų taip teigti. Juo labiau, kad puoselėję kalbą lietuviai toli gražu nebuvo labiausiai išsilavinę ar kaip kitaip Bažnyčiai neabejotiną naudą nešantys žmonės (ką atskleidė Juška). Hermannas į istoriją žiūri ne per Bažnyčios ir jos politizuoto nacionalumo, o per Bažnyčios ir valstybės konfrontacijos, kur išryškėja nacionalumo problemos, prizmę. Bažnyčios istorija tarpukariu yra Nepriklausomos Lietuvos valdžios vykdytos nacionalistinės politikos ir Bažnyčios bandymo švelninti taip sukeltus vidinius nesutarimus istorija. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija uždraudė „Konsistorijai ir visoms bendruomenėms naudotis vokiškais antspaudais, kuriais tik ir buvo naudojamosi iki to laiko. Šios priemonės išryškino, kad valstybė nebegali ilgiau pripažinti Liuteronų Bažnyčios vokiškumo“ (p. 186). Ribotos vokiškos pamaldos bei vokiškų organizacijų veikla. Toks vaizdas sunkiai palyginamas su gaudžiai poetišku Juškos aprašytu savaiminiu lietuviybės, kartu ir lietuviškų bendruomenių, nykimu Mažojoje Lietuvoje, tuo pat metu plečiantis lietuviškų knygų leidybai. Hermannas pateikti faktai ir iš jų plaukiančios išvados turėtų ar bent jau galėtų

būti žymi kai kurių išankstinių lietuvių skaitytojų nuostatų pataisa. Hermanno interpretacija netikėtoje šviesoje parodo Teologijos fakulteto Kaune įsteigimo bei uždarymo istoriją kaip vieną iš valstybės vykdomos politikos Bažnyčios atžvilgiu atvejų.

Hermannas sumaniai atskleidžia, kaip seną ginčą, „kuris liuteronas yra lietuvis, o kuris vokietis“ (p. 199), išsprendžia tragiškas istorijos posūkis, atvedęs Bažnyčią į kitą konfrontacijos su valdžia lauką. Evangelikų Liuteronų Bažnyčios istorijos sovietmečiu studija yra ypač vertinga, nes Hermannas naudojami oficialiais Bažnyčios dokumentais, skirtingu metu atsidūrusiais Vokietijoje, todėl iki šiol visai nepasiekiamais Lietuvos tyrinėtojams. Hermannas puikiai supranta, kad šaltiniai, kuriais jis naudojami, neatskleidžia viso Bažnyčios gyvenimo vaizdo, tačiau neabejotiną privalumą šiam tyrimui suteikia ryškūs Bažnyčioje veikusių asmenų charakterių apibūdinimai, kritiškai atskirų jų poelgių vertinimai.

Bažnyčios istoriją pokaryje Hermannas pasakoja kaip skirtingų jos tradicijų, Klaipėdos krašto ir Didžiosios Lietuvos, susidūrimo, priešiško ir vienijimosi istoriją: „Nesutarimai skaldė jėgas ir reikėsi atviru priešišku, prasiverždavusiu vis iš naujo“ (p. 249). Ši tradicijų susidūrimą Hermannas supranta ne tik kaip alinantį Bažnyčią, bet ir kaip ją kuriantį, ne kaip Bažnyčios silpnumo, bet kaip jos stiprybės bruožą. Matydamas Evangelikų Liuteronų Bažnyčią Lietuvoje „išvalytą“ nuo vokiečių, jis išsako ne praradimo gaudulį, o kūrimosi viltį.

Hermannas straipsniai leidžia nesunkiai identifikuoti lietuvišką Lietuvos istorijos rašymo būdą. Ši straipsnių rinktinė įdomi ne tik tuo, kad galime aptikti gausybę vokiečių ir lietuvių istorikų pateiktos faktinės medžiagos; daug įdomesnis yra joje labai ryškūs lietuvių siekis Bažnyčios istoriją parodyti esant nacionalinio gryninimo istorija ar politinės nacionalinės nepriklausomybės istorijos dalimi. Istorija politizuojama, ji rašoma kaip nacionalizmo istorija. Todėl

ir Lietuvos Bažnyčia suvokiama kaip nacionaliai išgryninta ar bent jau lietuvių daugumos dominuojama Bažnyčia. Hermannas nesunkiai pastebi šią lietuvių, ir ne tik jų istorikų žiūrėjimo kryptį: „Bažnyčia supranta save esant lietuvių kultūros rėmėja ir gynėja, todėl galinčia konkuruoti su Katalikų Bažnyčia“ (p. 256). Galbūt tikrasis tikslas, kurio siekia istorikai, yra istoriškai įtvirtinti reformuotąsias Bažnyčias, ypač Evangelikų Liuteronų Bažnyčią, kaip lietuvių kultūros ir lietuviško politinio gyvenimo veikėją, siekiant lietuvių valstybės nepriklausomybės? Tačiau pastarąjį vaidmenį remiantis istoriniais faktais įrodyti labai sunku.

Kiek lietuvių istorikai yra politiškai ir nacionaliai vienkrypčiai, o jų rašymas pajungtas nepriklausomos nacionalinės Lietuvos valstybės tikslui, tiek Hermannas ir Kahle vengia kalbėti apie Bažnyčią kaip personažą, visą dėmesį kreipdami į tą Bažnyčią sudarančių žmonių siekius, kurių tik dalis yra nacionaliniai ar politiniai, ir nacionalinę įvairovę suvokia kaip Bažnyčios turta, o ne šalintą trūkumą. Lietuvių istorikai, nors ir netiesiogiai, išreiškia mintį, kad Vokietija kaip politinis vienetas ir vokiečiai kaip nacionalinė grupė yra agresoriai ir labai pavojingi lietuvių bei lietuvių kultūros priešai. Kita vertus, patį knygos pasirodymą lėmė ilgai puoselėta vokiečių meilė Lietuvai ir Lietuvos kultūrai. Profesorius Kahle įvade klausia: „Kiek toli yra Lietuva nuo Vokietijos?“ žvilgsnį kreipdamas į Prūsų, o po to – į Didžiąją Lietuvą. Jį labiausiai žavi ne ten gyvenančių ar gyvenusių žmonių tautinės vertybės bei religinis išskirtinumas. Lietuva jam yra šalis, kurioje nuo seno gyveno ir kartu kultūrą kūrė daugelio tautybių ir religijų žmonės. Tokiai bendrijai svarbiausios ne konfrontacijos ir kova iki pergalsės, o sugebėjimas išvengti atviro priešiško. Karai suvokiami ne kaip ekonominio ar visuomeninio vystymosi paskata, o kaip neabejotinas blogis, griauantis tautinę ir konfesinę bendrijos pusiausvyrą. Knyga sumanyta su meile gimtai ir svetimai šaliai bei skausmu dėl žmonėms negai-

lestingų istorijos posūkių. Reformacija, vienas ryškiausių pokyčių Lietuvos istorijoje, suvokiama ne kaip kovos su katalikybe priemonė ar varomoji ekonominio progreso jėga, o kaip Lietuvoje gyvenusių ir jos istoriją kūrusių žmonių savivokos ir saviraiškos būdas, kaip gyvybiškai svarbus dvasiai, o ne pragmatiniais sumetimais iš Vakarų perimtas dalykas. Skaitant šio rinkinio straipsnius, kildavo visai nemoksliškas ir jokių mokslinių ambicijų neatlaikantis klausimas: „Kiek toli yra Lietuva lietuviams?“ Ar istorijos tyrimas reikalauja griežto ne tik istorijos, bet ir paties tyrėjo beasmeniškumo, jam išiliejant į jo rašymo metu vykstančius politinius pokyčius, juos priimant kaip visos ligtolinės istorijos atramos tašką? Norėtusi tikėtis, kad Lietuvos, mažos šalies, tik retkarčiais pasirodančios pasaulinių istorinių įvykių sukuryje, istorikai kada nors ateityje sugebės save apibūdinti prof. Kahle žodžiais: „Tai, ką jis iš svetimųjų pėrė, ką iš to sukūrė, dėkingas gali gražinti kitiems, juos paveikdamas ir jiems padėdamas“ (p. 18).

Augis Osvaldas

Gutauskas L. Popierinė dėžutė: Eilėraščiai. – V.: Lietuvos rašytojų sąjungos I-klas, 1998. – 299 p. – 1 000 egz.

Naujoji Leonardo Gutausko poezijos knyga *Popierinė dėžutė* – ne iš tų, kurias gali perskaityti vienu mostu. 284 dvylikaeiliai jungia žodžio žaismę ir kartais tiesmuką moralą, filosofinę pastangą ir gryną poetiškumą, kurio esmė Gutauskui yra metafora. Pats popierinės dėžutės „žanras“ (kaip pristatoma anotacijoje, į knygą sudėti ne vienerius metus rašyti ir į dėžutę dėti eilėraščiai) tarsi pateisina rinkinei derantį knygos storumą ir kartais nerinkitiniškus kokybės svyravimus. Kita vertus, pateisina ir skaitytoją, kuris rinksis atsitiktinumo malonumą, traukdamas iš tos dėžutės atskirus lapelius ir taip tarsi prieštaraudamas knygos siūlomai nuosekliai kelio-

Dail. Romas Orantas

nei – drauge su penkiomis mūzomis per romėniškais skaičiais sužymėtų eilėraščių erdvę.

Tačiau išbandžiusiems pastarąjį keilą, *Popierinė dėžutė* tampa vidinę dinamiką ir poetinio pasakojimo slinktį turinčia visuma. Mūzos (penkių iš jų – Euterpės, Klėjos, Eratos, Kaliopės ir Uranijos – vardais pavadinti knygos skyriai) yra gal labiau tematinis orientyras. Tikroji rinkinio dominantė yra laiko problema, pasirodanti įvairiais vienas su kitu susijusiais pavidalais: asmeninės (*Erata*) ir kultūrinės atminties (*Klėja*, *Kaliopė*), kūrybos prasmės (*Euterpė*), mirties artumo ir amžinybės vilties (*Uranija*).

Žmogiškasis, linijinis laikas Gutausko poezijos subjektui yra nepakankamas. Vidinę knygos dinamiką kuria pastanga priešintis mirtin sukančio laiko grėsmei, iškeliančiai virš visos žmogiškos veiklos, o labiausiai kūrybos, prasmės klausimą. Laiką mėginama prisijaukinti – knygos pradžioje pasirodę „laiko nasrai“ (*Euterpė*, XVII) transformuojasi į žmogiškus pavidalus („Geruoju, tik geruoju / Su mirtimi kalbuos [...], Pavaišinu kava – ji mėgsta kavą...“; *Euterpė*, XL, p. 47). Tiesa, toji antropomorfiza-

cija dažniausiai tėra siekiamybė, „troškimai mūsų“:

Bet paskutinį kartą stebėt norėčiau,
Kaip laikas pats (be simbolių gilių)
Tarsi iš veidrodžio žalių gelmių
Pažvelgtų į mane, ir aš juo
patikėčiau...
(*Uranija*, XVI, p. 250)

Daug stipriau laiko vienkryptiškumą neigia atmintis, antropomorfizuojanti praeitį, laiko modusą jau kaip realybę:

Į kambarį pro langą sukury
Prabėgusių dienų įskriejo:
Maniau, mane pagrobt norėjo,
Bet aš suklydau – į namus parėjo
Manoji praeitis, tačiau, duris
Aptikusi be rakto,
Pro langą buvo priversta patekti
Į kambarį, kurio tyloj tiek metų
Mudu su ja likimo kortą metėm,
(*Euterpė*, XLIX, p. 56)

Nemiga ir sapnas, atspindys veidrodyje ir žvilgsnis į tolumą, garsas – žodžiu, pojūčiai, žmogų siejantys su materija – Gutausko eilėraštyje dažnai yra atminties katalizatoriai. Jie padeda sugrįžti ne tik į laiko nežinančią ar jį pamiršančią patirtį – vaikystę, meilę, bet ir į „amžių atmintį“ – biblinę ar antikinę praeitį. Ši praeitis poetui yra ne tik kultūros ir vaizduotės ištakos, bet ir asmeninio santykio su pasauliu pagrindas, lemtis, kaip sakoma viename *Klėjos* eilėraščių (XXVII). Knygoje, ypač *Klėjos* skyriuje, biblinis laikas atkuriamas per erdvės nuorodas, vietovardžius, hebrajiško žodžio skambesį. Tiesiogiai įvardijamas Biblijos vaidmuo (dar *Euterpėje*: „Tarp knygų Biblija – tarsi gimtos kalbos Žodynas“, XII, p. 18). Tai verčia prisiminti Bernardo Brazdžionio *Amžinąjį žydą*, aktualizavusį lietuvių poezijai Senąjį Testamentą. Tiesa, paties interteksto vaidmuo eilėraščių struktūroje skirtingas. Brazdžioniui biblinė istorija yra ateities (Apokalipsės) garantas, ir laiko linijiškumas dar labiau sustiprinamas. Gutausko poezijoje Šventojo Rašto siūlomą linijiškumą siekiama transformuoti, suartinant

ir supinant laikus. Eilėraščio subjektas, vėlgi per sapną, viziją, atminties viražą, tampa abiejų naratyvinių fragmentų – istorinio, biblinio, ir dabarties, asmeninio – dalyviu. Paskutiniame *Klėjos* eilėraštyje (gal kiek deklaratyviai) ši sampyna pasirodo kaip kulminacinis žmogiškos būties taškas:

Kai susiliečia du laikai –
Iš Biblijos gelmės ir mūsų –
Atrodo, jog visatą delnuose laikai
Ir tau nebaisūs neapykantos daigai –
[...]

Kas įmins
Šią mįslę: kaip laikai suauga
šaknimis
Ir kas juos vėl nutolina
Į begalybės tamsą tolimą?
(LII, p. 128)

Popierinė dėžutė mums sufleruotų, kad šioji laikų sampynos galia yra gauta „dar prieš gimimą ir prieš savo valią“ (*Klėja*, XXVII, p. 103), taigi priklausau ne žmogiškai sąmonei, o Dievui. Visa knyga einama į šį atsakymą, tačiau stipriausiai jis suformuluojamas *Uraniroje*. Suformuluojamas kaip imperatyvas susitaikinti su laiku, priimti mirtį kaip visatos dėsni, savyje suvienyti dangų ir žemę. Šiuo imperatyvumu Gutauskas tarsi tęsia kito krikščioniško poeto – Jurgio Baltrušaičio tradiciją („Pakilk į vakaro žaras / (ten žemės kirmėlės tavęs neris)“ – skamba kaip Baltrušaičio parafrazė; *Uranija*, XLVII, p. 281). Tačiau laiko mįslės sprendimas amžinybės naujai Gutausko eilėraštyje labai trapus. Trapumą liudija net knygos kompozicija. *Klėje*je ėjimą į laikų sampynos formulę lydi tolydžio stiprėjanti savo mirtingumo refleksija. *Uraniroje* susiduriame su negyvo laiko figūra – laiką jau mėginama ne prisijaukinti, ne transformuoti į amžinybę, o susidoroti jo paties rūšiausiu ginklu – mirtimi. Šios knygos dalys išsiskiria stipriausia dinamika, įtampa ir atskirų eilėraščių dialogu.

Savo mirtingumo suvokimas kitu aspektu pasirodo *Eratoje*. Rūdijimo, irimo figūros kartojasi visoje knygoje. Be visa ryjančio laiko reikšmės, *Eratoje* jos turi

dar ir kitą vaidmenį – apibrėžti subjekto vietą laiko linijoje, t. y. senatvės prieangį. Monologinį subjekto kalbėjimą šiame skyriuje keičia ėjimas į dialogą. Iš patirties perspektyvos kreipiamasi į mylimąją, mėginant atkurti artumo ir atstumo situacijas. Kulminacinis ir ryšio, ir jo nebuvimo taškas Gutausko eilėraštyje dažnai yra tyla, lydima nutrūkusio skaitymo ar kito veiksmo, vienaip ar kitaip susijusio su knyga. Knyga „veikia“ ne kaip intertekstinė nuoroda, o kaip esminis žmogiškos situacijos liudytojas. *Eratos* III eilėraštyje:

Nuo Prusto žodžių šluostysiu aš
dulkės,
Nuo „Apreiškimo“ vizijų nubrauksi tu,
O tyloje, lyg mezginio akis, sekundes
Rinks voras ir mintis sumegs kartu...
(P. 133)

XXVI eilėraštyje:

Bet štai šešėliuose blandos
Vakarės sėdime nutolę
(kiekvienas su sava knyga ant kelių,
kramtau nagus, o tu – sausuolė žolė),
Tik židinio liepsna neaiškų nerimą
mums kelia...
(P. 156)

Knygoje gausu ir konkretnių intertekstualių nuorodų – knygų pavadinimų, dailininkų ir rašytojų vardų, tačiau vargu ar ir jos patvirtintų autoriaus postmodernistinę nuostatą. Vardai, pavadinimai ar konkretūs tekstai čia nemaskuojami, neištraukiami į aliuzijų ar parafrazių žaismą. Kultūra poetui yra labiau egzistencinės patirties dalis nei žaidimo arena. Kitu atveju užuomina į kolegą tekstą tampa atviros polemikos galimybė (*Eratoje* ginčijamasi su Tomu Venclova), refleksijos stimulu (čia „kaltas“ Raineris Maria Rilke) ar tiesiog metaforos dalimi („Saulė sukasi kamuoliu širšių, / Jos geluo – it Rolando giesmė“; *Uranija*, V, p. 239).

Kartais poetas deklaruoja žaidimą žodžiu kaip atsvarą laiko visagalybei („Pasaulio dėsnių nepakeis poetas – / Ne jo valia... [...] Ir tai žinodamas, lyg pake-

rėtas, / Eilėm žaidžiu: / It senas lapinas, pėdas sumėtęs, – / Kalbà, žodžiu...“; *Euterpė*, XVIII, p. 24). Tačiau visoje *Popierinėje dėžutėje*, ypač *Euterpėje*, labai ryški tradicinė hierarchija. Aukščiausia kūrybos pakopa yra Dievo sukurtasis pasaulis, kurio įprastų pavidalų sukeltas *esthesis* yra iššūkis kuriančiajam:

Jos [žuvies] pilkas kūnas man ūmai
nušvis
Žvynais sidabro, tartum aukšto meno
Pasiuntinys, toks tobulas, kad man
Beliks teptuką atidėt, nes mano
Paveikslai – niėkai, ak, aiman,
Prieš sidabrinę tobulybę.
(*Euterpė*, XLV, p. 52)

Kulminacinį pasaulio kaip Dievo kūrinio ir kuriančio žmogaus susitaikymo tašką vėl lydi tyla, „dosni tyla“ (*Uranija*, XLVII, p. 281).

Antroji pakopa – Dievo žodis, Biblija, kur „viskas iki galo pasakyta“ (*Euterpė*, XII, p. 18). Kuriančio žmogaus lemtis – būti trečiuoju, ir šioji lemtis nėra aiškiai, vienprasmiškai ar su nuolankumu priimama. Regis, visas poeto kelias yra blaškymasis tarp tikėjimo, kad „tik menas amžių pragaištį sulauko“ (p. 224), ir nusivylimo, „kad vėl iliuzija pasaulį apgavai“ (p. 230). Gutauskui poezijos žodis yra gyvenimo ir mirties, prasmės ir beprasmybės susidūrimo vieta, kurioje „atsiveria Kalbos žaizda skaisčioji“, atsiveria „lyg altorius prakilnus“ (*Euterpė*, III, p. 9). Taigi pati Gutausko metafora, kurioje suartėja lingvistinis (kalba) ir sakralusis (altorius) poliai, žmogišką kūrybą vertina aukštesniu nei žmogiškuoju matu. Kita vertus, žmogiško žodžio nesugebėjimą tapti gyvybės pradžia („Gyvybei vardo neišrinks poetas“; p. 111) mėginama atsverti žodžio „sukūnimu“. Poezija, kalba metaforizuojamos per kūniškas – kraujo, kraujagyslių, žaizdos – figūras, susitinkančios su Gutausko poezijoje kulminaciją žyminčiu šviesos ir tamsos susidūrimu (žara, brėkšma). LVIII *Euterpės* eilėraštyje, viename gražiausių visoje knygoje, poezija pasirodo kaip kraujo dalybos tarp pasaulio, rašančiojo ir jo kūrinio:

Kai baigiasi diena – ne viskas baigias:
Štai pavėlavus skruzdėlė per lauko
pelenus
Į skruzdėlyną skuba, suka ratas veleną
Vandens malūno, suopis klykia
klaikiai.

O ten, pažvelk, už bažnytėlės bokšto
Kažkas dar kaunas debesų kalnuos,
Nors vaizdas šis jau tampa plokščias,
Kaip medžio raižinys. Tačiau delnuos
Aš dar jaučiu dienos srovelę šiltą
Tarp nykščio ir bevardžio – įstrižai.
Matyt, į delnus naujo kraujo man
pripilta,
Nes jo eilėms vis trūksta, vis mažai...
(P. 66)

Kitame eilėraštyje poezija tampa lygiavertė mirčiai ar net stipresnė už ją – kalba paradoksaliai paverčiama pačios mirties ištakomis ir taip tampa subjekto galimybe susitaikinti su mirtimi:

O kalba, aš žinau, mirtis
(kai baigsis saulės dienos)
Vėl į tave tarsi į iščias grįš
Nakty be mėnesienos:
Tik ji tau atiduos seniausią mano
skolą –
Vienintelį, kurį prigyvenau, širdies
luidorą...
(*Euterpe*, XXXIII, p. 40)

Jau *Betliejus* (1996) Gutausko poezijoje žymėjo kažką panašaus į lūžį – pasikeitė atskaitos taškas, arba, kaip sakytų semiotikas, Lėmėjas. Iš vaikystės (ir per vaikystę) atsigręžta į mirtį, iš artumo gamtai (ir per ją) – į ryšio su Dievu ieškojimą. *Betliejuje* eilėraščio dekoratyvumas transformavosi į kondensuotą metaforiškumą. *Popierinėje dėžutėje* svarbiausia tampa pačios metaforos refleksija.

Tačiau nelengva būtų atsakyti, kokios prasmės (ar neprasmingumo) buveinė yra dabar Gutausko metafora – toji poezijos metonimija. *Popierinė dėžutė*, skaitoma kaip poetinis pasakojimas, mums parodo svarbiausia – tos prasmės paieškas, abejones, atkritimus į retus, bet vis dėlto – nušvitimus.

Dalia Satkauskytė

ATSIŪSTA PAMINĖTI

Lietuvos sakralinės dailės katalogas. I tomas: Vilkaviškio vyskupija. 3-oji knyga: Lazdijų dekanatas. – V.: Gervelė, 1998. – 524 p. – 1 000 egz.

Kultūros ir meno institute periodiškai rengiamą Lietuvos sakralinės dailės katalogą papildė trečia knyga, skirta Vilkaviškio vyskupijos Lazdijų dekanatui (sudarytoja Skirmantė Smilingytė-Žemienė). Joje, kaip ir ankstesnėse Marijampolės ir Vilkaviškio dekanatų meninių vertybių inventorinimo knygoje, pateikiama menotyrinė objektų analizė, faktografiniai duomenys, vaizdinė ir bibliografinė medžiaga.

Knygos struktūra išliko nepakitusi: vietovės grupuojamos abėcėlės tvarka, pradžioje pateikiama bažnyčios istorija ir architektūros aprašymas, kiekvienas dailės objektas pristatomas atskiru straipsniu, kurio apimtis bei tyrimo „gylis“ priklauso nuo kūrinio vertės ir (ne paslaptis) nuo rašančiojo profesinio pasirengimo.

Lazdijų dekanatui skirtoje knygoje apibūdinta daugiau nei 200 dailės kūrinių: altorių, paveikslų, skulptūrų, liturginių reikmenų, antkapinių paminklų ir kt. Palyginti su ankstesniais katalogais, leidinio apimtis padidėjo. Išlikusių meno vertybių kiekį šiose apylinkėse nulėmė dėkingesnė istorinė situacija – visų pirma tai, jog čia bažnyčios mažiau nukentėjo nuo XX a. karų. Itin svarią vietą tarp kitų šios vyskupijos bažnyčių užima puošnus barokinis Liškiavos architektūrinis ansamblis.

Be dekanate saugomų dailės paminklų nuotraukų, pateiktos ir keletas jau dingusių ar benykstančių kūrinių reprodukcijos, liudijančios ne tik atvykėlių piktavališkumą, bet ir vietinių gyventojų, kunigų, taip pat paminklosauginių institucijų abejingumą ir nesupratimą.

Daugiau vietos šiame leidinyje skirta XIX–XX a. pradžios fabrikinės masinės produkcijos liturginiams reikmenims. Pastaraisiais metais pastebimas susidomėjimas šios rūšies dirbiniais ir Lietuvoje, ir kaimyninėje Lenkijoje, iš kurios jie ir gabenti į Lietuvos bažnyčias.

Katalogo serijoje, be kitų archyvinių šaltinių naudotasi Lietuvoje dar mažai žinomais Lomžos vyskupijos archyvo fondais, todėl juose rasta faktografija papildoma šio regiono bažnyčių istorija, koreguoja chronologinius duomenis.

Šioje knygoje nemaža meno kūrinių pirmą kartą įtraukiama į menotyros apyvartą, pristatomi naujai atrasti autoriai, fundatoriai, pateikiami jų biografijų faktai, su dailės kūriniu susijusios parapijos istorijos detalės. Sakralinės dailės katalogo mokslinė vertė didėja sulig kiekvienais metais pasirodančia nauja knyga, iš nežinomybės išplėšiančia vis didesnę dalį Lietuvos kultūrinio paveldo.

Dalia Jurgutytė